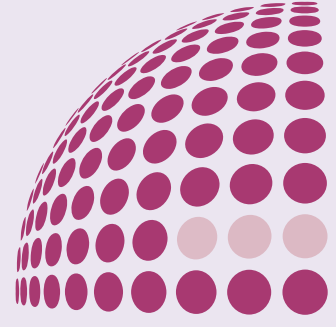

SETA RAPOR

SETA | Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı | www.setav.org | Nisan 2011

**25 OCAK'TAN YENİ ANAYASA'YA:
MISIR'DA DÖNÜŞÜMÜN ANATOMİSİ**

SETA RAPOR

AA

No: 2 | Nisan 2011

25 OCAK'TAN YENİ ANAYASA'YA :
MISIR'DA DÖNÜŞÜMÜN ANATOMİSİ

YAZARLAR

SELİN M. BÖLME
MÜJGE KÜÇÜKKELEŞ
UFUK ULUTAŞ
TAHA ÖZHAN
NUH YILMAZ
YILMAZ ENSAROĞLU

ARAŞTIRMA ASİSTANLARI

EDA BEKTAŞ
İPEK COŞKUN
HAKAN ÇOPUR

SETA | Reşit Galip Cd. Hereke Sokak No: 10 Gaziosmanpaşa / Çankaya 06700 ANKARA TÜRKİYE
Tel: +90 312.405 61 51 | Faks : +90 312.405 69 03 | www.setav.org | info@setav.org

SETA Washington D.C. Office | 1025 Connecticut Avenue, N.W., Suite 1106 Washington, D.C., 20036 USA
Tel: 202-223-9885 | Faks: 202-223-6099 | www.setadc.org | info@setadc.org

İÇİNDEKİLER

1. GİRİŞ | 8
  - 1.1 SİYASİ DENGİNİN ÜÇAYAĞI: DEVLETÇİLER, LİBERALLER, İSLAMCILAR | 8
  - 1.2 BİTMEYEN DEMOKRATİKLEŞME | 11
  - 1.3 İNSAN HAKLARI KARNESİ | 13
2. DEVRİMİN ARKA PLANI: DEVRİMİN ANA AKTÖRLERİ KİM? | 15
  - 2.1 MUHALEFET KENDİNİ GÖSTERİYOR | 16
  - 2.2 GENÇLER MISIR'DA FITİLİ ATEŞLİYOR | 18
  - 2.3 MÜSLÜMAN KARDEŞLER NİÇİN ARKA PLANDA? | 20
  - 2.4 DEVRİMİN TAŞIYICISI İŞÇİ HAREKETLERİ | 23
  - 2.5 ORDU BU DEVRİMİN NERESİNDE? | 24
  - 2.6 PROTESTOLARIN BAŞARISI | 26
3. YENİ SİYASİ DENGELER: TAŞLAR YERİNDEN OYNARKEN | 27
4. ULUSLARARASI AKTÖRLER: KİMİN İÇİN HANGİ MISIR? | 31
  - 4.1 AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NİN MUĞLÂK POZİSYONU | 32
  - 4.2 İSRAİL'İN ENDİŞELERİ VE EL-FETİH-HAMAS ÇEKİŞMESİ | 33
  - 4.3 ARAP DÜNYASI VE İRAN BEKLEMEDE | 35
  - 4.4 AVRUPA BİRLİĞİ NEREDE? | 36
  - 4.5 RUSYA'NIN DOMİNO ETKİSİ ENDİŞESİ | 38
  - 4.6 ÇİN STATÜKODAN YANA | 39
5. ESKİ REJİMİN İZLERİNİ SİLMEK | 40
  - 5.1 ANAYASA DEĞİŞİKLİĞİ YETERLİ Mİ? | 40
  - 5.2 MISIR'DA SEÇİMLERE DOĞRU | 42
6. YENİ ORTADOĞU'YA DOĞRU TÜRKİYE MISIR İLİŞKİLERİ | 43
  - 6.1 ESKİ MISIR'IN İŞLEVİ | 45
  - 6.2 YENİ MISIR | 46
7. SONUÇ: TÜRKİYE'NİN YENİ MISIR'A BAKIŞI | 48
- EK: DEVRİM KRONOLOJİSİ (OCAK-MART 2011) | 60

ÖZET

Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki yönetimler sarsılmaya başladığı günden beri dünyanın ve Türkiye'nin gündemi bu değişim sürecine odaklanmış durumdadır. Hiç şüphesiz bu sürecin en önemli halkası Mısır olmuştur. 30 yıldır otokratik bir şekilde ülkeyi yöneten Hüsnü Mübarek, iki hafta baskılara dayandıktan sonra, toplumsal baskının had safhaya ulaşmasıyla, 11 Şubat 2011 tarihinde görevini bırakmak zorunda kalmıştır. Gücü ve otoriter yönetimi, arkasına aldığı ABD ve Mısır ordusu desteği ile yıkılmaz diye bakılan Mübarek'in 18 gün gibi kısa sürede sonunun gelmesi şaşkınlık yaratsa da aslında Mısır'daki devrim süreci Tunus'ta Bin Ali devrilmeden ve Tahrir Meydanı'na göstericiler inmeden çok önce başlamıştır. Başta Müslüman Kardeşler olmak üzere bu süreçte 2000'lerden itibaren örgütlenmeye başlayan muhalefet, etkin teknoloji kullanımlarıyla organize olan gençlik hareketleri, 2004-2008 arası binlerce grev gerçekleştiren işçiler ve protestoları bastırmayarak devrime destek veren Mısır ordusu belirleyici olmuştur.

Arap toplumlarındaki devrim süreçlerinin üç ana unsuru olan "ekmek", "özgürlük" ve "onur", Mısır'daki ayaklanmanın da hiç şüphesiz temel talep alanlarını oluşturmaktadır. Ülkenin ekonomik gelişim sürecine balta vuran yapısal sorunlar ve yıllardır otokratik yönetimin getirdiği kapalı devre paylaşım düzeni, Mısır'daki büyük çoğunluğun "ekmek" için isyanına zemin hazırlamıştır. Bu bakımdan Mısır'da yaşanmakta olan değişim sürecinde işçiler ve gençlerin ön safalarda yer alması tesadüf değildir. Olağanüstü hal yasasının dayanak sağladığı baskıcı düzen ve halkın taleplerini/eğilimlerini yansıtmaktan çok uzak olan anti-demokratik Mübarek yönetimi, Tahrir Meydanı'nda toplanan halk kitlelerinin "özgürlük" sloganlarının ne kadar haklı olduğunu göstermiştir. Camp David Anlaşması zemininde uzun yıllardır İsrail ile ılımlı ilişkileri olan Mısır yönetimi, halkın bu konudaki hoşnutsuzluğunu görmezden gelirken 2003 yılında başlayan Irak işgaline sessiz kalınması ise bardağı taşıran son damla olmuştur. Bunlara paralel olarak Mısır'da da son yıllarda artan gösteriler zemininde kenetlenen ve sosyal medyayı yoğun olarak kullanan genç kitleler, son aylardaki büyük gösteriler için de hareketli bir zemin teşkil etmişlerdir.

"Yeni Mısır" şekillenirken ülkedeki her ana grubun kendi zaviyelerinden bir gelecek tasavvuru bulunmaktadır. Bu gelecek tasavvurunun oluşum sürecinde, içeride başta ordu olmak üzere İslamcı kesimin en örgütlü temsilcisi Müslüman Kardeşler'in, farklı toplumsal kesimleri bir araya getiren Kifâye, 6 Nisan Hareketi gibi gençlik oluşumlarının ve işçi kesimlerini temsil eden unsurların etkin olacağı görülmektedir. Bu genel tablonun yansımaları, Mısır'da yeni bir siyasal aklın inşa edilmesi sürecinde hangi aktörün nasıl pozisyon alacağına ve ordu ile nasıl bir ilişki kuracağına göre değişiklik gösterecektir.

Mısır'daki dönüşüme ilişkin öngöründe bulunamayan ABD ise "Yeni Mısır'ın" oluşumunu dışarıdan etkileyebilme çabasıdadır. Ordunun eliyle geçiş sürecini tamamlayacak olan Mısır'daki yeni siyasi oluşumun, ABD'nin bölgedeki çıkarlarıyla "olabildiğince" uyumlu ve İsrail'in güvenlik endişelerini "olabildiğince" gideren bir yönetim olması, ABD'nin temel öncelikleri olarak belirlenmektedir. Uzun yıllardır ABD ile yakın ilişkileri olan ordunun, bir anda ve tamamen siyaset sahnesinden çekilmesini beklemek elbette gerçekçi değildir. Mısır ordusunun halk tarafından sevildiği ve protestolar sürecinde ordunun halka şiddet kullanarak müdahil olmadığı da hatırlanmalıdır. Hem sistem içindeki saygın ve güçlü pozisyonu, hem de ülke ekonomisindeki anlamlı yeri/rolü sebebiyle Mısır'da ordu, yeni siyasal oluşumda da bir biçimde kendi etkinlik alanını muhafaza etmek isteyecektir. Bu bakımdan da "yeni Mısır", büyük oranda ordu ile ülkedeki muhalif siyasal aktörler arasındaki "müzakere" sürecinin sonucunda şekillenecektir. ABD'nin ise bu müzakere sürecini kendi yaklaşımı doğrultusunda yönlendirme çabası içinde olması, beklenen bir durumdur. Bu durumda Mısır'ın gerçek anlamda demokrasiye geçiş sürecinin uzun ve zorlu olacağını söylemek mümkündür.

Mısır'da geçici Anayasa için 19 Mart 2011 tarihinde yapılan referandum %77'lik evet oyuyla kabul edilmiştir. Önümüzdeki süreçte Haziran ayında Parlamento seçimlerinin, Eylül ayında da Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin yapılması beklenmektedir. Son günlerde her ne kadar Cumhurbaşkanlığı için aday göstermeyecek olsa da Müslüman Kardeşler'in parlamento seçimleri için ağırlığını koymaya başladığı ve önemli bir toplumsal destek alacağı algısı ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte ABD'de Müslüman Kardeşler ile "ılımlı" bir ilişki kurulabileceği yönündeki raporların yayımlanması, devrim sonrası oluşacak yeni siyasal rejimlerdeki muhtemel "İslamcı" unsurlara ABD'nin nasıl yaklaşabileceği konusunda fikir vermektedir. Bugüne kadar birçok Ortadoğu ülkesinde otokratik liderlerle çalışan ABD'nin bundan sonra çok taraflı ve çok aktörlü siyasal yapılarla müzakere etmesi gerektiği aşikâr bir durumdur. Mısır bu durumun tipik bir örneğini teşkil etmektedir.

ABD'nin başta muğlak olan pozisyonu zaman içinde netleşirken ABD'nin protestocuların taleplerinin karşılanması gerektiği yönündeki açıklamaları dışında bu süreçte ciddi bir etkinliği gözlemlenmemiştir. Ancak İngiltere'nin Mübarek-sonrası Mısır konusunda somut adımlar attığı ve kendine bir alan açmaya çalıştığı da hatırlanmalıdır. Arap Birliği'nin ve İran'ın Mısır'daki değişim süreci konusunda "beklemede" oldukları bir dönemde Çin ve Rusya gibi önemli oyuncuların da "temkinli ve tedirgin" bir bekleyiş içinde oldukları söylenebilir. Ortadoğu devrimlerindeki de-

ğişimin yönü ve sonuçları henüz net olarak kestirilemediği için bilhassa Afrika'daki ekonomik adımlarının akamete uğramasını istemeyen Çin'in statükodan yana tavır aldığı görülmektedir. Camp David düzeninde bölgedeki etkinliği sınırlı olan Rusya'nın Mısır'daki değişimin istikameti konusundaki çekincesi ve ABD'nin yeni süreci belirleyen dış aktör olma ihtimali sebebiyle Çin gibi statükoyu tercih ettiği anlaşılmaktadır.

Ortadoğu'daki toplumsal patlamalara sebep teşkil eden demokratik talepler konusunda çoğu kez "ilham kaynağı" olarak görülen Türkiye ise en başından itibaren yönetimlerin, halkın taleplerine kulak vermesi gerektiği yönünde bir yaklaşım içinde olmuştur. Hüsnü Mübarek'e bu yönde ilk tavsiyeyi yapan Türkiye, tüm Ortadoğu'daki değişim için ilkeli bir yol göstermiştir. Adalet ve demokrasi temelinde insan haklarına saygılı bir hukuk devletinin tüm Arap ve Afrika toplumlarının hakkı olduğunu ve bu kaçınılmaz değişim sürecinin kansız ve barışçıl yöntemlerle yönetilmesi gerektiğini vurgulayan Türkiye, bunun için gereken somut desteği vereceğini her platformda dile getirmektedir. 2003'teki Irak işgaline destek vermeyerek diplomatik anlamda yükselişe geçen Türkiye'nin, Ortadoğu'daki devrimler sürecinde de olumlu, yapıcı ve inisiyatif alıcı yaklaşımı sebebiyle "yeni Ortadoğu'da" daha etkin bir aktör olacağı açıktır.

25 OCAK'TAN YENİ ANAYASA'YA: MISIR'DA DÖNÜŞÜMÜN ANATOMİSİ

1. GİRİŞ

1.1 Siyasi Dengenin Üçayağı: Devletçiler, Liberaller, İslamcılar

Mısır'ın siyasi tarihine bakıldığında siyasal düzeni etkilemek ve yeniden inşa etmek için üç önemli akımın rekabet içinde olduğu görülmektedir: liberal, devletçi ve İslami akımlar.¹ Bu üç siyasi hareketten devletçi anlayışı benimseyen kesim, 1952 yılında gerçekleştirilen devrimden bu yana siyasi süreçte hegemonyasını giderek güçlendirmiş ve iktidarını diğer iki hareketi siyaset sahnesinde etkisizleştirmek için kullanmıştır. Ancak tüm bu baskılara rağmen, derin tarihsel ve kurumsal kökleri olan bu üç hareketin birbirleriyle olan rekabet ve etkileşimi bugün gelinen noktada ülkenin siyasi, ekonomik ve toplumsal yapısını oluşturan en önemli etkenlerdir.

Mısır'ın en köklü siyasi hareketlerinden birisi olan ve geçmişi 19. yüzyılın başlarına uzanan liberal akım², varlığını Mısır'ın bağımsızlığını elde etmesiyle kurumsallaştırmıştır. Hukukun üstünlüğü, yargının bağımsızlığı, bireysel özgürlükler, kadın ve azınlık hakları, temel eğitim, siyasi çoğulculuk, serbest piyasa, küçük devlet gibi liberal düşüncenin dayandığı pek çok temel ilkeyi benimseyen Mısırlı liberaller, ülkenin bağımsızlığını kazandığı 1922 tarihinden beri demokrasi mücadelesinde önemli rol oynamışlardır. Bu anlamda Mısır'ın en özgürlükçü anayasasını 1923 yılında oluşturmuşlar, ülkede güçler ayrımı ilkesine dayalı parlamenter sistemi kurarak, bireysel özgürlükler, basın özgürlüğü ve hesap verebilirlik gibi prensipleri anayasal güvence altına almışlardır. Ancak ülkenin demokratik eğilimi uzun soluklu olamamış, 1952'de Hür Subayların gerçekleştirdiği darbe ile son bulmuştur.

Hür Subayların 1952 darbesini gerçekleştirmesinde 1948 İsrail-Arap savaşının kaybedilmesi tetikleyici bir rol oynamıştır. Monarşi dönemindeki siyasal ve toplumsal yozlaşma, siyasetçilerin yetersizlikleri, yolsuzluk, İngilizlerin devam eden nüfuzları ve siyasi karar alıcıların yanlış planlamaları sonucunda ordunun güçsüzleşmesi gibi nedenler ile darbe gerçekleştirilen subaylar, darbe sonrası kurdukları rejim ile eski rejimin izlerini sistematik bir şekilde ortadan kaldırmışlardır. 1952'den

1. Bkz Bruce K. Rutherford, *Egypt After Mubarek*, Princeton, Princeton University Press, 2008.

2. Bkz Hala Mustafa, *A Policy for Promoting Liberal Democracy in Egypt*, Foundation for Defense of Democracies, 2006 May.

günümüze değin ülkeyi yöneten bu rejimi temsil eden anlayış ise otokrat devletçi anlayıştır.³ Aslında tam anlamıyla bir ideolojiden yoksun olan bu grup, ideoloji eksikliğini dengelemek için bugün bile tutarlı bir şekilde tanımlayamadıkları İslam ile sosyalizmi entegre eden bir modeli benimsemişlerdir.

Özellikle 1960'lı yıllarda Sovyetler Birliği ile kurulan yakın ilişkiler sonucu sisteme adapte edilen merkezi planlama, devletin ekonomiyi kontrol altında tutması, milli kalkınma, tek partili sistem, geniş bürokratik ve güvenlik merkezli yapı gibi sosyalist fikirlere dayanan kurumları, siyasi alanda İslami tonlara sahip milliyetçi bir devlet ve toplum anlayışı izlemiştir. Bu anlamda Nasır Arap kimliğini, değerlerini ve bağımsızlığını yeniden uyandırmaya yönelik milliyetçi politikalar izleyerek Mısır'ın liderliğinde bir Arap Birliği öngörmüştür. Bu milliyetçi söylemin dayandığı ana unsur ise İslam dini olmuştur. 1981 yılında şeriatı yasamanın birincil kaynağı yapan rejim, İslamcı hareket ile siyasal İslam söylemleri üzerinden rekabete girerek siyasetini büyük ölçüde İslami referanslara göre şekillendirmiştir. Anayasada devletin dininin İslam olarak belirtilmesi, Allah'ın adının sık sık zikredilmesi, İslam ile çelişen fikir ve düşüncelerin ifadelerinin yasaklanması, medya ve basında İslami görüşlerin yaygın olarak telaffuz edilmesi, bu hareketin İslami bir karaktere sahip olduğu manasına gelmemektedir. Aksine İslami söylemlere başvurma İslamcı hareketi saf dışı bırakmak için geliştirilmiş bir stratejinin ürünüdür. Nitekim ülkenin en önemli İslami hareketleri defaatle siyaset sürecinden uzaklaştırılmış, ancak sivil toplum alanında kısıtlı bir şekilde var olmalarına izin verilmiştir.

Derin tarihsel ve kurumsal kökleri olan liberal, devletçi ve İslami hareketlerin birbirleriyle olan rekabet ve etkileşimi bugün geline nokta ülkenin siyasi, ekonomik ve toplumsal yapısını oluşturan en önemli etkendir.

Burada belirtilmesi gereken nokta bu devletçi yapının varlığını sivil otoriteden çok askeri otoriteye dayandırmasıdır. Her ne kadar rejimin otoritesi sivil organlarda (ülkeyi yöneten tek parti ve Cumhurbaşkanı) toplanmışsa da ordu rejimin muhafaza edilmesinde ve güçlenmesinde en kilit rolü üstlenmiştir. Bu minvalde Mısır tam bir askeri diktatörlük olmamasına karşın askerinin hükmettiği bir siyasi sistem ile yönetilmektedir. Ordu, ülkenin idaresinde söz sahibidir. Bununla birlikte güncel siyasette doğrudan var olmak yerine siyasi gücünü yakın ve karmaşık ilişkiler geliştirdiği siyasi ve bürokratik elitler vasıtasıyla kullanmakta, bu şekilde sadece siyaseti değil siyasileri de kontrol altında tutmaktadır.

Ülke idaresi üzerindeki hâkimiyetlerini kurdukları 1952 yılından beri Mısır'ın siyasi, sosyal ve ekonomik alanlarını çok sıkı denetimi altına alan otokrat devletçilerin, etkileşim içinde olduğu bir diğer hareket ise İslami harekettir.⁴ Rejimin dayandığı devletçi anlayış ile İslami hareketler arasındaki ilişki kimi zaman işbirliği, kimi zaman rekabet, kimi zamansa husumet olarak tanımlanabilecek karmaşık bir niteliğe sahiptir. 1952 darbesini, İslami anlayışın en güçlü ve etkili temsilcisi olan Müslüman Kardeşler (İhvanü'l-Müslimin) ile işbirliği içinde gerçekleştiren rejim ile İslami hareketin yolları darbeden kısa bir süre sonra ayrılmıştır. Müslüman Kardeşler ile siyasi rekabet içine girmek istemeyen rejim, hareketi önce tamamen yasaklamış daha sonra ise ancak toplumsal ve kültürel alanda var olmasına izin vermiştir. Ancak her ne kadar siyasi süreçten uzaklaştırılsa da Müslüman Kardeşler'in siyasi, ekonomik ve toplumsal alanlarda adil bir İslami yönetim sloganı geniş kitlelerde yankı bulmuş ve hareket Mısır'da rejim üzerinde en sert ve etkili baskıyı kuran bir muhalefet aktörü haline gelmiştir.

Mısır'ın 60 yıllık siyasi geçmişi her ne kadar otoriter devlet anlayışının siyasal sürece tam olarak hükmettiği, alternatif hareketleri baskı altına aldığı, medya, basın ve sivil toplumu kontrol ettiği ve toplumu apolitikleştirdiği bir siyaset manza-

3. Bkz. Steven Cook, *Yönetmeden Hükmeden Ordular: Türkiye, Mısır, Cezayir*, İstanbul, Hayy Kitap, 2008

4. Bkz. Carrie Rosefsky Wickham, *Mobilizing Islam: Religion, Activism and Political Change in Egypt*, New York, Columbia University Press, 2002.

rası sunuyor olsa da ülkenin siyasi dengeleri detaylı incelendiğinde durumun daha farklı olduğu görülmektedir. Nitekim egemen devletçi anlayışın liberal ve İslami hareketlerle etkileşimi bir yandan kendisini, diğer yandan bu iki alternatif kimliği dönüşüme uğratmıştır. Bu karşılıklı etkileşim ve dönüşüm Mısır'da otoriter ve demokratik fikir ve kurumların paralel bir şekilde gelişmesini sağlamış, sonuç olarak da ülkede ne klasik manada otoriter ne de tam bir demokratik yönetim biçimi oluşabilmiştir.⁵

Nitekim 1952 sonrasında liberal fikir, kurum ve gelenekler her ne kadar baskıcı, otoriter ve anti-liberal yapı tarafından siyasetin kurumsal yapısından dışlanmışsa da siyaseti etkileme sürecinin dışında tutulamamıştır. Bu anlamda Mısır'da liberal hareket ana otoriter devletçi akımı kimi zaman sınırlayan kimi zaman da terbiye eden bir hareket olarak varlığını büyük ölçüde hukuki alana entegre ederek korumaya çalışmıştır. Sonuç olarak, Mısır'ın otokrat tarihinde avukat ve hâkimler liberal reformların en önde gelen savunucuları olmuşlardır. Bu grup liberal kimliğini önemli ölçüde muhafaza etmiş ve uygulamalarıyla rejimin sayısız keyfi uygulamalarına sınırlamalar getirmiştir. Bunun örneklerini pek çok mahkeme kararında görmek mümkündür.⁶ Yargı kurumunun yanı sıra bazı siyasi partiler ve sivil toplum örgütleri de liberal anlayışın süre gelmesinde önemli rol oynamışlardır.

Aynı şekilde bu etkileşim süreci içinde daha ılımlı bir pozisyon alan Müslüman Kardeşler, rejimin İslami hareketleri manipüle etme imkânını sınırlamıştır. İç ve dış gelişmelere bağlı söylemsel ve uygulama düzeyinde daha demokratik ve özgürlükçü tutum benimseyen Müslüman Kardeşler gerek binlerce kişiyi toplayabildikleri gösterilerle, gerekse bağımsız olarak katıldıkları seçimlerdeki başarılarıyla rejim üzerinde ciddi bir demokratik baskı kurmuştur. Siyasi parti kurması yasak olmasına karşın, bağımsız adaylarla katıldığı 2005 seçimlerinde kayda değer bir başarı elde etmesi de bunun kanıtıdır. Bir yandan göstermelik reformlar gerçekleştirip, öte yandan bu reformların uygulanabilirliğini bir dizi sınırlama ve yasakla engelleyen rejimin taktiği, Müslüman Kardeşler'in yumuşayan pozisyonu ile birleşince liberaller ile İslami hareket, devletin gücünün azaltılması, hukukun üstünlüğü, bireysel ve siyasi hakların korunması ve liberal ekonomi anlayışı gibi pek çok konuda ortak bir zeminde buluşmuştur.⁷

1952 sonrasında liberal fikir, kurum ve gelenekler her ne kadar baskıcı, otoriter ve anti özgürlükçü yapı tarafından siyasetin kurumsal yapısından dışlanmışsa da siyaseti etkileme sürecinin dışında tutulamamıştır.

Bu iki siyasi hareketin faaliyetleri sonucunda, egemen devletçi anlayış bir yandan ulusal ve uluslararası arenada meşruiyetini sağlayacak ölçüde liberal, aynı zamanda rejim üzerindeki kontrolünü muhafaza edecek derecede kısıtlı ve kontrollü çoğulculuğa izin veren reformlar gerçekleştirmiştir. Bu kısıtlayıcı ve kısmi reformlar rejimin statükoyu kurtarma operasyonları olarak nitelendirilebilir. Ancak yine de bu kısmi reformlar sayesinde ülkedeki liberal ve İslami hareketler yaşam alanı bulmuş, rejimi temsil eden anlayışa alternatif olarak geliştirdikleri vizyona toplum tarafından verilen desteği genişletme imkânı elde etmişlerdir.

5. Demokratikleşme literatüründe bu rejim türleri hibrid rejimler olarak ifade edilir: Hibrid rejimler için bkz Marina Ottoway, "Democracy Challenged: The Rise of Semi-Authoritarianism", Washington, *Carnegie Endowment for International Peace*, 2003; Steven Levitsky ve Lucan A. Way, "The Rise of Competitive Authoritarianism," *Journal of Democracy*, 13(2), 2002.

6. Örneğin 2006 yılında Mısır Parlamentosunun Cumhurbaşkanını geniş yetkilerle donatan Olağanüstü Hal Kanunu'nu uzatma kararıdır ki Mısır Anayasa Mahkemesi bu kanunda başkana verilen yetkileri sınırlandırmıştır. Bkz Rutherford, *a.g.e.* Yine aynı şekilde 2000 yılında Anayasa Mahkemesi Mısır parlamentosunun mevcut haliyle meşru olmadığını ilan etmesi bir anlamda mahkemenin 1990 ve 1995 seçimlerini de gayri meşru bulduğunu göstermiş olması bakımından önemlidir. Bu minvalde 2000 yılındaki seçimler ilk kez yargı gözetiminde yapılmıştır. Buna ek olarak Anayasa Mahkemesinin 1999 yılında aldığı kararla STK'lara gözlemci olarak seçimlere iştirak etmesinin önünü açmıştır.

7. Bkz Mubadira al-Ikhwan al-Muslimin houl Mabadi al-Islah fi Misr [The Initiative of the Muslim Brotherhood regarding Principles of Reform in Egypt], March 2004.

1.2 Bitmeyen Demokratikleşme

Mısır, bağımsızlığını kazandığı günden bu yana, kısa süreli monarşi döneminden sonra kurulan otokrazi ile günümüze değin yönetilegelmiştir. Demokrasi deneyiminin nerdeyse olmadığı ancak demokrasi talebinin oldukça geniş olduğu ülkede bu alanda mücadele de bir o kadar sert yaşanmıştır.

Mısır'da kısa süreli de olsa nispeten daha liberal dönem olarak kabul edilen 1923 ile 1952 yılları arasındaki 30 yıllık süreçte parlamenter sistem kurularak güçler dengesi ve ayrımı ilkesi benimsenmiştir. Demokrasiye geçiş sürecinde ileri bir adım olarak adlandırılabilir bu dönemin fikir ve kurumları 1952'de Hür Subayların gerçekleştirdiği darbeyle siyaset ve ekonomi sahnesinden silinmiştir. Ancak kurumsal olarak siyasette etkinliklerini yitirmiş olsalar da bu dönemin fikirleri zihinlerdeki yerini muhafaza etmiş ve Mısır'da demokrasi mücadelesi veren kesimleri canlı tutan bir itici güç olarak siyaset sürecini etkilemeye devam etmiştir.

Mısır'daki demokrasi mücadelesi incelendiğinde, ülkenin her on yılda bir reform sürecine girdiği, ancak bu reform sürecinin sembolik ve göstermelik olmaktan öteye geçemediği, tam tersine muhalefeti ve toplumu manipüle etme amacını güttüğü gözlemlenmektedir. 1960'lı yılların sonuna doğru daha baskıcı ve otoriter hale gelen Nasır yönetiminin neden olduğu toplumsal rahatsızlık, 1970'te başa geçen Enver Sedat tarafından kısıtlı ekonomik ve siyasal reformlarla dengelenmeye çalışılmıştır. Bu anlamda örneğin 1976'da çok partili siyasi hayata geçişi sağlayarak Mısır'ın demokrasi tecrübesinde dönüm noktası sayılabilecek bir gelişmeye imza atan Enver Sedat'ın aklındaki gerçek anlamda çok partili sistemden ziyade kontrollü çoğulculuktur. Nitekim Sedat'ın denetiminde, sadece rejime sadık, siyasi yelpazenin sağ ve sol kesimlerini temsil edecek iki partinin kurulmasına izin verilirken,⁸ ana parti Ulusal Demokratik Parti'nin (UDP) iktidarı başka bir partiye devretmesini imkânsız kılan bir seçim sistemi kuruldu.

Her ne kadar kontrollü de olsa Mısır 1970'li yılları siyasal baskıların yumuşadığı, yeni partilerin kurulmasına kısıtlı da olsa izin verildiği, Müslüman Kardeşler gibi toplumsal muhalefet hareketlerinin örgütsel faaliyetlerini sürdürmelerinin engellenmediği görece daha liberal bir siyasal ortamda geçirmiştir. Ancak bu reformlar da uzun sürmemiş, 1977'de ülkenin ekonomik sorunları nedeniyle patlak veren protesto hareketleri sert bir şekilde bastırılmış, zaten kısıtlı olan liberal reformlar geriye döndürülmüştür. Bu protesto hareketlerinin bastırılmasında oldukça etkin bir rol oynayan ordunun sivil otoritelerin zorlandığı her noktada harekete geçip, mevcut rejimi rahatlatması Mısır'ın demokratikleşme sürecinde karşılaştığı en büyük sorundur. Özellikle 1970'lerden itibaren Mısır ekonomisinde giderek genişleyen bir nüfuz kavuşan ordu, yalnızca askeri endüstrilerde değil, sivil, tarımsal ve ulusal altyapı sektörlerinde de yoğun bir varlık göstermektedir.⁹

Mısır'da bir adım ileri iki adım geri şeklinde ilerleyen demokratik reformlar Sedat'ın ardından başa geçen Hüsnü Mübarek döneminde de aynı seyirde devam etmiştir. Mübarek'in devlet yönetimine geldikten hemen sonra Sedat döneminde tutuklanan önemli sayıda muhalifi serbest bırakması ülkedeki otokrat yönetimi gevşeteceği sinyali olarak yorumlanarak demokrasi umutlarını yeniden canlandırmıştır. Ancak 1984 ve 1987 seçimlerinde muhalefete açılan kısıtlı alan, egemen parti UDP'yi avantajlı konuma getiren seçim yasası ve yasal düzenlemeler, nitelikli bir değişim getirememiş, muhalefetin artan eleştiri ve şikâyetleri rejimin tüm siyasal ve sosyal aktörler üzerindeki baskısını artırmasıyla sonuçlanmıştır.

1980'li yıllardaki kontrollü siyasal ve ekonomik reformlar yerini 1990'larda ekonomik sorunların baş göstermesiyle birlikte daha baskıcı ve otoriter eğilimlere terk etmiştir. Özellikle 1990'ların ortalarından itibaren Mübarek'in siyasal ve ekonomik sistem üzerinde denetim ve kontrolü artmış, muhalefete ayrılan kısıtlı alan sistematik bir biçimde daraltılmıştır. Oy kullanma, aday gösterme, seçim propagandası yürütme, medyaya erişim, oyların sayımı ve kamuoyuna duyurulduğu gibi tüm seçim süreçlerinin Mübarek rejimi tarafından kontrol edilmesi her ne kadar seçimlerde mutlak zaferi getirmiş olsa

8. Enver Sedat döneminde siyasetin sağ kanadını temsil eden Yeni Wafd partisi, solunu temsil eden ise Sosyalist İşçi Partisi kurulmuştur. Ayrıca Enver Arap Sosyalist Partisinin adını Ulusal Demokratik Parti olarak değiştirmiş, bunu da merkez egemen parti olarak siyasal alana yerleştirmiştir. Enver Sedat dönemi için bkz Hamdy A. Hassan, "State versus society in Egypt: Consolidating democracy and upgrading autocracy," *African Journal of Political Science and International Relations*, 4(9), 2010 Aralık, ss.319–329.

9. Robert Springborg, *Mubarek's Egypt: Fragmentation of the Political Order*, Boulder, Westviews Pres, 1989.

da, toplumsal muhalefetin önünü tıkmamıştır. Özellikle 1995 seçimleri sonrasında mecliste birkaç sandalye kazanan Müslüman Kardeşler'in 54 üyesinin askeri yargılamayla hapis cezasına çarptırılması, binlercesinin ise herhangi bir suçlama olmadan tutuklanması toplumda siyasi bir travma yaratmıştır.¹⁰ Tüm bunların üstüne işsizlik, enflasyon ve yoksulluk gibi ekonomik sancılar eklenince Mısır halkı demokrasi ve özgürlük taleplerini daha yüksek sesle ifade etmeye başlamıştır.

2000'li yıllara geldiğinde rejimin halkın artık göz ardı edilemeyecek boyuttaki demokrasi ve özgürlük taleplerini kısıtlı reformlarla yatıştırma hamleleri öne çıkmaktadır. İç gelişmelere paralel olarak uluslararası sistemde özellikle 11 Eylül terör saldırıları sonrasında ABD'nin demokrasi ve insan haklarını temel alan bir söylem benimsemesi ve Irak Savaşı'na meşruluk kazandırmak amacıyla bu yöndeki baskıları, Mısır yönetimini rejimin otokrat yapısını yeniden esnetmeye zorlamıştır. Bu gelişmeler ışığında 2004 ve 2005 yılları demokratik Mısır için umutların yeniden yeşerdiği bir dönemdir. 2004 yılında reform yanlısı kabinenin Mübarek tarafından atanması bir taraftan siyasi muhalefet hareketlerine gözle görülür derecede dinamizm getirmiş, diğer yandan sokakları güçlü sivil toplum hareketleriyle canlandırmıştır.

Bu açıdan daha modern ve reformist bir tavır benimseyen Müslüman Kardeşler ile Eymen Nur¹¹ liderliğinde yeniden canlanan liberal hareketin demokratik değişim gayesi altında birçok konuda ortak tavır sergilemeleri halkı harekete geçirmekte oldukça etkili olmuştur. 2005 yılında sokakları binlerce kişiyle dolduran ve Mübarek'e açık bir muhalefet yapan Kifaye hareketi¹², Mısır'daki demokrasi taleplerinin küçük bir entelektüel zümreye ait olmadığını, geniş halk kitlelerince sahiplenildiğini göstermesi açısından önemli bir işlev görmüştür.

Önceki dönemlere göre siyasi partilerin daha serbest bir ortamda seçim kampanyası yürüttüğü ve medyaya ilk kez erişim sağladıkları 2005 seçimlerinin Müslüman Kardeşler'in mecliste 454 sandalyeli Meclis'te 88 sandalye kazanmasıyla sonuçlanmasına rejimin cevabı sert olmuştur. Seçim sonrasında Müslüman Kardeşler'in üyeleri keyfi olarak tutuklanmış, yeni anayasal kısıtlamalar getirilmiş ve muhalif gazeteler kapatılmıştır.¹³

Bu durum 2000'li yılların ikinci yarısında rejim ile muhalefet arasındaki mücadeleyi keskinleştirmiştir. Mısır, bu anlamda, son beş yıl içerisinde üç farklı grubun gösterilerine sahne olmuştur. Bunlardan birincisi yukarıda sözü edilen Kifaye hareketidir. 2004 yılının Aralık ayında saltanata, hilafete ve yolsuzluğa hayır sloganı ile ortaya çıkan bu hareket, Mübarek rejimi altında Mısır'ı esir alan ekonomik, siyasal ve toplumsal sorunların çözülmesini amaçlamaktadır. İkinci grubu ekonomik temelli talepler bir araya getirmiştir. Bu grup tarafından düzenlenen gösterilerde siyasi taleplerden çok, ücret zammı, daha iyi çalışma koşulları, enflasyonun önlenmesi ve istihdam talepleri gibi ekonomik talepler ön plana çıkmıştır. Üçüncü grubu ise 2007'den itibaren internet üzerinde örgütlenen gençler oluşturmaktadır. Bu grup her ne kadar ekonomik taleplerle yola çıktıysa da başından itibaren güçlü bir siyasal değişim söylemine sahip olmuştur.

Mısır'daki bütün siyasi baskılara karşı, ülke özellikle son on yıl içinde toplumsal muhalefetin sokağa taşınmasına ve buna paralel olarak güçlü bir değişim söyleminin ortaya çıkışına tanıklık etmiştir. Aslında söz konusu bütün kısıtlamalar halkta güçlü bir protesto kültürü gelişmesine yol açmıştır. Siyaset kanallarının tamamen tıkalı olduğu sistem içinde halk taleplerini dile getirmek üzere kendi alternatif yollarını geliştirmek durumunda kalmıştır. Bu anlamda Mısır, 1998 ve 2004 yılları arasında toplamda 1000'in üzerinde toplumsal protesto hareketine sahne olmuştur. Bu protestoların 250'den fazlası sadece 2004 yılı içinde gerçekleşmiştir ki bu bir önceki yılın dört katıdır.¹⁴ Bu artış da uygulamaya konan liberal bir ekonomi programının halk arasında yarattığı şiddetli tepki kadar yargının rejimin baskılarını sınırlayacak şekilde aldığı

10. Jason Brownlee, "The Decline of Pluralism in Mubarek's Egypt", *Journal of Democracy*, 13(4), 2002, ss. 6-14.

11. Eymen Nur 2004 yılında Yeni Vefd partisinden ayrılan genç kadroyla liberal pozisyon belirleyen el-Gad (Yarın) partisini kurdu.

12. Kifaye hareketi hakkında detaylı bilgi için bakınız, İbrahim Tıgılı, *Mısır'da Sosyal Hareketler: Kifaye Hareketi ve Müslüman Kardeşler*, İstanbul, DÜBAM, Şubat 2011.

13. Robert Springborg, "Is the EU contributing to Re-Radicilization", eds. Richard Youngs and Michael Emerson, *Islamist Radicalisation: the Challenge for Euro-Mediterranean Relations*, CEPS and FRIDE, 2009, ss. 1-24.

14. Marina Ottoway ve Amr Hamzawy, "Protest Movements and Political Change in the Arab world", *Policy Outlook, Carneige Endowment for International Peace*, January 28, 2011.

kararların sosyal ve siyasal muhalefete alan açması da etkili olmuştur. Tüm bu gelişmelerin neticesinde Mısır'da demokrasi talep eden gruplar görünür hale gelmiştir. Dolayısıyla, bütün bu gelişim çizgisine bakıldığında Mısır'da Mübarek rejimini sona erdiren süreç aslında 25 Ocak'ta patlak veren halk ayaklanmasından çok önce başlamış, buna karşın halkın siyasi ve ekonomik taleplerinin baskı ile susturulmaya çalışılması bir otoriter rejimin daha sonunu getirmiştir.

Siyaset kanallarının tamamen tıkalı olduğu sistem içinde halk taleplerini dile getirmek üzere kendi alternatif yollarını geliştirmek durumunda kalmıştır.

1.3 İnsan Hakları Karnesi

İnsan hakları açısından Mısır'ı sağlıklı değerlendirebilmek için, ülkenin anayasal ve yasal düzenlemelerine, uluslararası insan hakları sistemiyle ilişkisine ve son olarak da uygulamalarına bakmak gerekmektedir. İlk Mısır anayasası olan 1923 Anayasası, tüm yurttaşlara eşitlik, ayrımcılık yasağı, ifade, örgütlenme ve din özgürlüğü gibi birtakım sivil ve siyasi hakları garanti etmekteydi. Askeri darbeden sonra yayımlanan 1956 Anayasası ile bunlara ek olarak, bazı ekonomik ve sosyal haklar da güvence altına alınmıştır. 1971'de kabul edilen mevcut anayasa ise, hukukun üstünlüğü ve eşitlik gibi birtakım ilkelerin yanı sıra, din ve vicdan özgürlüğü, basın özgürlüğü, örgütlenme özgürlüğü, seçme ve seçilme hakkı gibi sivil ve siyasi hakları koruma altına almıştır. Yine mevcut anayasa, mülkiyet hakkı ve çalışma hakkı başta olmak üzere, devlet okullarında parasız eğitim hakkı, sağlık hakkı, aile hakları, çocuk hakları, kadınların erkeklerle eşitlik hakkı gibi bir dizi ekonomik ve sosyal haklara da güvence getirmektedir. Bunların yanı sıra, 1981, 2005 ve 2007 yıllarında, siyasi özgürlüklerle ilgili çeşitli anayasa değişiklikleri yapılmıştır.¹⁵

Söz konusu anayasal düzenlemelerin yanı sıra, Mısır, birtakım çekinceler koysa da, pek çok uluslararası sözleşmeye taraf olmuş ve sunduğu raporlarla, Birleşmiş Milletler (BM) bünyesinde oluşturulan "Evrensel Periyodik Gözden Geçirme" mekanizmalarında değerlendirmeye alınmıştır. BM İnsan Hakları Komitesi üyesi olarak da görev yapan Mısır, bu politikalara paralel olarak, insan haklarını koruma ve toplumda insan hakları kültürünü geliştirme amacıyla Ulusal Anne ve Çocuk Konseyi (1988), Ulusal Kadınlar Konseyi (2000), İnsan Hakları Ulusal Kurulu (2003) ve benzeri yapılanmalar gerçekleştirmiştir.¹⁶

Uygulamalara bakıldığında ise, söz konusu düzenlemelerin ve kurumların, Mısır'da hak ve özgürlükleri korumaya yetmediği görülmektedir. 1981 yılından beri aralıksız olarak uygulanan olağanüstü hal yönetimi ve ihlallerden sorumlu olanları koruyan cezazsızlık politikaları, hukuk devleti ilkesinin ve insan haklarını korumakla görevli kurumların yıpranmasına ve hak ve özgürlüklere getirilen anayasal güvencelerin adeta askıya alınmasına yol açmıştır.

Mısır hukuk mevzuatı, sadece insan haklarına aykırı düzenlemeler içermemekte, aynı zamanda, yargı bağımsızlığını ortadan kaldıran pek çok hüküm de ihtiva etmemektedir. Esasen 1967'den beri yürürlükte olan, 1980'de 18 ay süreyle ara verilen ancak Enver Sedat'ın öldürülmesi üzerine 6 Ekim 1981'de tekrar yürürlüğe konulan Olağanüstü Hal Kanunu (OHAL), öngördüğü istisnai özel hukuk sistemi ve yargı mekanizmalarıyla, hukukun üstünlüğü, kanun önünde eşitlik gibi

15. United Nations Human Rights Council Working Group on the Universal Periodic Review Seventh session, Geneva, 8-19 February 2009, National report submitted in accordance with paragraph 15 (a) of the annex to Human Rights Council resolution 5/1 Egypt, s.3; Metnin tamamı için bkz. http://lib.ohchr.org/HRBodies/UPR/Documents/Session7/EG/A_HRC_WG6_7_EGY_1_E.pdf. Ayrıca Summary prepared by the Office of the High Commissioner for Human Rights in accordance with paragraph 15 (c) of the annex to Human Rights Council Resolution 5/1 Egypt, s. 2. Metnin tamamını için bkz http://lib.ohchr.org/HRBodies/UPR/Documents/Session7/EG/A_HRC_WG6_7_EGY_3_E.pdf adresinden ulaşılabilir. Erişim: 09 Şubat 2011.

16. UN National report ...,s. 4-6.

temel hukuk kurallarının ciddi bir biçimde yıpranmasına yol açmıştır. Çünkü söz konusu yasa, otuz yıldan beri, güvenlik güçlerinin birey hak ve özgürlüklerini koruyan anayasal düzenlemeleri askıya almasına imkân sağlamıştır. Bu kanun sayesinde güvenlik görevlileri, hâkim kararı olmaksızın kişileri gözaltına alabilmekte; örgütlenme, toplantı yapma, seyahat ve ikamet özgürlüklerini kısıtlayabilmektedir. Özellikle yargı kararı olmaksızın arama yapma ve gözaltına alma gibi uygulamaların yaygınlığı, bu özel yetkileri sıradanlaştırarak genel kural haline getirdiğinden, yurttaşlar bu uygulamalara itiraz edememekte ve kendilerine yapılan muamelenin nedenlerini öğrenememektedirler.

Mısır'da yargı da insan haklarını koruma mekanizması olarak kayda değer bir işlev görememektedir. Olağanüstü Hal Kanunu uyarınca kurulan Devlet Güvenlik Mahkemeleri, medeni hukuk çerçevesinde değerlendirilebilecek suçları da içine alacak şekilde oldukça geniş ve özel yetkilerle donatılmıştır. Adil yargılanma hakkının asgari standartlarını dahi güvence altına almayan bu mahkemelerin kararları temyiz edilememektedir. Bunun yanı sıra, cumhurbaşkanı, söz konusu mahkemelerin üye yapısına müdahale edebilmekte ve askeri personelin bu mahkemelerde yer almasını isteyebilmektedir. Olağanüstü Hal Kanunu, cumhurbaşkanına söz konusu mahkemelerin kararlarına müdahale etme yetkisi de vermektedir. Buna göre, cumhurbaşkanı, Devlet Güvenlik Mahkemelerinin kararlarını onaylama, değiştirme, erteleme ya da bir başka mahkemede yeniden yargılama yapılmasını isteme yetkisine sahiptir. Aynı şekilde, Olağanüstü Hal Yönetiminin verdiği yetkilere dayanarak, cumhurbaşkanı sivillerin normal mahkemeler yerine askeri mahkemelerde yargılanmasını isteyebilmektedir. Terörle bağlantılı suçlarla sınırlı kalmayan ve gazeteciler, yazarlar, siyasi muhalifler ve milletvekilleri için de yapılan bu uygulamanın,¹⁷ adil yargılanma hakkını ortadan kaldırdığı açıktır.

Mısır'da insan hakları ihlallerinin, arızı olarak ortaya çıkan bir sorun olmaktan çok, bir yönetim biçimine dönüştüğünü söylemek mümkündür.

Yargının insan haklarını koruyamamasının önemli nedenlerinden birisi de yargının tam anlamıyla hükümet denetimi altında olmasıdır. Hâkim ve savcıların atanması, görev yerlerinin değiştirilmesi, heyetlerin oluşumu, eğitimleri, hangi dava ya hangi mahkemenin bakacağı gibi konulara varıncaya değin yargının işleyişiyle ilgili tüm hususlarda Adalet Bakanlığı tam yetkilidir.¹⁸ Bu düzenlemeler ve kurumsal yapılanmalar yüzünden hukuk dışı uygulamalar ya da insan hakları ihlalleri sistematik olarak cezasız bırakılmaktadır.

Yukarıda özetlenen durum dolayısıyla Mısır'da insan hakları ihlallerinin, arızı olarak ortaya çıkan bir sorun olmaktan çok, bir yönetim biçimine dönüştüğünü söylemek mümkündür. Nitekim sivil toplum örgütlerinin ve hükümetler arası kuruluşların raporları, Mısır'da sivil ve siyasal hakların da, ekonomik, sosyal ve kültürel hakların da, sistematik ve yaygın olarak ihlal edildiğini göstermektedir. Bu amaçla herhangi bir rapora hızlıca bakmak bile, şaşırtıcı ölçüde ihlal tablosunun görülmesine yetmektedir.¹⁹

Bu raporlarda, en çok öne çıkan sorunların bir kısmını şu şekilde özetlemek mümkündür:

- İşkence ve kötü muamele, polis karakollarında, gözaltı yerlerinde ve cezaevlerinde rutin uygulamaya dönmüş olup, kimi zaman cadde ve sokaklarda da görülebilmektedir. Ölümle sonuçlanan vakalara rağmen, işkenceye karşı etkili bir yargılama ve cezalandırma politikası yoktur.

17. *A Joint Report by a Coalition of Egyptian human rights non-governmental (NGOs) on the Universal Periodic Review (UPR) of Egypt*. s. 4-5, http://eipr.org/sites/default/files/reports/pdf/Joint_NGO_ReportEN.pdf

18. *A Joint Report*, s. 5.

19. İnsan hakları açısından Mısır hakkında daha geniş bilgi için bkz. http://thereport.amnesty.org/sites/default/files/AIR2010_AZ_EN.pdf#page=77; <http://www.fidh.org/IMG/pdf/EU-egypt-council-of-association-note-april-09.pdf>; <http://eipr.org/en/report/2010/02/05/501/502>; <http://www.state.gov/g/drl/rls/hrrpt/2009/nea/136067.htm>; http://lib.ohchr.org/HRBodies/UPR/Documents/Session7/EG/A_HRC_WG6_7_EGY_3_E.pdf; http://www.mazlumder.org/haber_detay.asp?haberID=8578; <http://en.eohr.org/2010/07/14/the-situation-of-human-rights-in-egypt-2009-introduction-summary-and-recommendations/>

- Ölüm cezasının uygulanmasının yanı sıra, her yıl çok sayıda insan, güvenlik görevlilerinin açtığı ateş sonucu yaşamını yitirmektedir. Bu vakalarla ilgili açılan soruşturmalar, istisnai düzeydedir. Özellikle izinsiz olarak sınırı geçmek isteyen mülteciler rahatlıkla öldürülebilmekte ve bunlarla ilgili olarak uluslararası soruşturmalara da izin verilmektedir.
- Olağanüstü Hal Kanunu'nun verdiği yetkiler dolayısıyla insanlar kolaylıkla ve keyfi biçimde gözaltına alınabilmekte, herhangi bir suçlama yapılmaksızın yıllarca gözaltında tutulabilmekte ve bazen de gözaltında kaybedilmektedirler.
- Cezaevlerinde tutulan insan sayısı, normal kapasitenin çok üstünde olup, bu mekânlar, temizlik ve hijyen, kirli su, gıda kıtlığı, tedavi ve sağlık hizmetleri gibi pek çok alanda oldukça kötü durumdadırlar.
- Müslüman Kardeşler hareketi ve Şiiiler başta olmak üzere bir yandan İslami kesimler, diğer yandan Kıpti Hıristiyanlar, Bahailer, Yehova Şahitleri vb. gruplar din özgürlüğü ihlalleriyle karşı karşıyadırlar.
- İfade ve basın özgürlüğü ile akademik özgürlükler bir dizi baskıcı uygulamayla kısıtlanmaktadır.
- Örgütlenme özgürlüğüne yönelik kısıtlamalar, derneklerin, partilerin ve sendikaların faaliyetlerini önemli ölçüde zorlaştırmaktadır.
- Birleşmiş Milletler ve Dünya Bankasına göre, Mısırlıların 1/5'i yoksulluk sınırları içinde yaşarken, nüfusun yarısına yakını, herhangi bir sağlık güvencesine sahip değildir.
- Kadın, çocuk, mülteci hakları gibi daha pek çok alanda yoğun ve yaygın insan hakları sorunları yaşanmaktadır.

Bunca baskıya ve tüm bu olumsuz insan hakları siciline rağmen, son gelişmelerin de yakından gösterdiği gibi, Mısır, ciddi ve köklü bir sivil toplum damarına da sahiptir. Mısır yönetimi, insan hakları ihlallerini meşrulaştırmak ve bu kadar kötü insan hakları sicilini ulusal ve uluslararası kamuoyunun dikkatlerinden kaçırmak için çeşitli yöntemler kullanmaktadır. Bunların en önde geleni ise, siyasal İslam'ın devletin ve bölgenin geleceği için tehdit ve tehlike oluşturduğu fikrini gündemde tutmaktır.²⁰

2. DEVRİMİN ARKA PLANI: DEVRİMİN ANA AKTÖRLERİ KİM?

Mısır'da Hüsnü Mübarek'in görevi bıraktığının açıklandığı 11 Şubat günü Kahire'den İskenderiye'ye, İsmailiye'den Süveyş'e meydanlardaki göstericilerin sayısı tahminlere göre 15 milyona ulaşmıştır. 18 gün boyunca gösterilerini²¹ sürdüren ve baskılara direnen, farklı ideolojilerden, gelir ve eğitim seviyelerinden gelen Mısırlılar 30 senelik Hüsnü Mübarek rejimini sona erdirmeyi başarmışlardır. Gücü ve otoriter yönetimi, arkasına aldığı ABD ve Mısır ordusu desteği ile yıkılmaz diye bakılan Mübarek'in bu kadar kısa sürede sonunun gelmesi şaşkınlık yaratsa da aslında Mısır'daki devrim süreci Tunus'ta Bin Ali devrilmeden ve Tahrir Meydanı'na göstericiler inmeden çok önce başlamıştır. Başta Müslüman Kardeşler olmak üzere bu süreçte 2000'lerden itibaren örgütlenmeye başlayan muhalefet, etkin teknoloji kullanımlarıyla organize olan gençlik hareketleri, 2004-2008 arası binlerce grev gerçekleştiren işçiler ve protestoları bastırmayarak devrime destek veren Mısır ordusu belirleyici olmuştur.

20. *A Joint Report...*, s.2

21. Mısır'daki protesto sürecinin detaylı kronolojisi için bkz, "Timeline: Egypt's revolution," *Aljazeera*, 14 February 2011, <http://english.aljazeera.net/news/middleeast/2011/01/201112515334871490.html> ; "Egypt's revolution: Interactive Map, *BBC News*, 11 February 2011, <http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-12327995>.

2.1 Muhalefet Kendini Gösteriyor

Mısır'da milyonlarca insanın rejim muhalifliği etrafında birleşmesini sağlayan süreç hiç şüphesiz Tunus isyanı ile birlikte başlamamıştır. Mısır'da Mübarek rejiminin baskıcı uygulamaları gerçek muhalefetin siyasi alanda yapılmasına izin vermede, sosyal hareketler her dönem Mısır'da muhalefetin yaşadığı alanlar olmuştur. Özellikle Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından küreselleşme bütün dünyada etkisini gösterirken bu değişim, sosyal hareketleri etkilemiş ve seslerini güçlendirmiştir. Mısır'da bu şekilde kendine alan bulan muhalif hareketler, önceleri rejimle çatışmalarına yol açacağından doğrudan eleştiriden uzak durmayı seçmişler ve bölgesel meseleler üzerinden kendilerini ifade etmişlerdir. 2000 yılında Filistin'deki İkinci İntifada sırasında ve 2002'de İsrail'in Batı Şeria ve Gazze'de operasyonlarını protesto etmek amacıyla binlerce Mısırlı sokaklara dökülmüştür. Her ne kadar Mübarek karşıtı sloganlar atılmasa da bu gösteriler İsrail ile ilişkiler üzerinden rejimin açıkça eleştirisi niteliğindedir. Bu eleştiriler Irak Savaşı ile daha da artmıştır. Mısır'ın 2003 Irak Savaşı'nın dışında kalmasına karşın Mübarek'in hiçbir zaman savaşa sert şekilde karşı çıkmaması tepkilerin daha da artmasına yol açmıştır. 2003'de Irak savaşını protesto etmek için yürüyen binlerce kişi, hükümetin ABD ve İsrail ile olan ilişkilerinden duyulan hayal kırıklığını açıkça yansıtmaktadır. Mısır'da farklı kesimlerin gittikçe büyüyen bir katılımı ile Irak Savaşı'na karşı ortaklaşa düzenledikleri protestolar serisi 2004 ve 2005'te devam etmiştir.

Bu protestolar 2005 seçimlerinin arifesinde Mısır'da muhalif bir çatı hareketinin doğmasına da öncülük etmiştir. Bunda 2005 seçimleri öncesinde Mısır'da nispeten siyaset yapma imkânlarının genişlemesi de etkili olmuştur. Bu dönemde getirilen düzenlemeler, statükoyu değiştirmeyi değil; tam tersine halkın tepkisini yatıştırarak Mübarek rejimini korumayı hedeflese de muhalefete sesini duyurma imkânı yaratmıştır. Hüsnü Mübarek'in bir kez daha Cumhurbaşkanı olmasını istemeyen, mevcut seçim sisteminin ve anayasanın değişmesini talep eden toplumun farklı kesimlerinden muhalif hareketler, 2004 yazında "Kifaye" (Yeter) sloganı etrafında birleşmişlerdir. Kendini "Değişim Hareketi" olarak tanımlayan hareketin kurucuları ve yürütücüleri arasında her kesimden entelektüeller, sosyalistler ve İslamcılar bulunmaktadır. Protestoların örgütlenmesinde önemli rol oynayan Kifaye hareketi ile birlikte artık sokaklarda rejimi doğrudan eleştiren sloganlar da duyulmaya başlamıştır. 2005'teki gösterilerde ilk defa bir tabu yıkılarak Hüsnü Mübarek istifaya çağırılmıştır. Bu süreçte Kifaye sadece Mısır'da değil, tüm Arap dünyasında özgürlüklerin korunması, ekonomik sorunlar, yoksulluk ve yolsuzluk ile mücadele konularında bir bilinç oluşmasında etkili olmuş ve 2004'ten sonra tüm ülkeyi saran işçi grevlerine destek vermiştir. 25 Ocak'ta Facebook'tan Twitter'a sosyal paylaşım ağları üzerinden Mısır halkını sokağa çıkmaya çağırırken, hareketin daha önceki protestolardan sahip olduğu tecrübe ve hali hazırda geniş bir kitle tarafından takip ediliyor oluşu gösterilerin başarıya ulaşmasında etkili olmuştur.

2005 seçimleri öncesinde farklı muhalif seslerin bir araya gelerek oluşturdukları koalisyonlar Kifaye ile sınırlı kalmamıştır. 2005 seçimleri öncesinde gelen göreceli özgürlüklerin sağladığı ortamda muhalefet hareketleri örgütlenmeye ve güçlenmesini birleştirmeye başlamışlardır. 2005'in Haziran ayında eski Başbakanlardan Aziz Sıtkı başkanlığında bazı eski bakanların da desteği ile kurulan Demokratik Değişim için Ulusal Koalisyon bunlardan biridir. Üyeleri arasında siyaset bilimciler, ekonomistler, hukukçular ve entelektüeller de bulunan hareket amacını, halk ile rejim arasında bir kanal oluşturarak, anayasa değişikliği yapılması başta olmak üzere reform yönündeki taleplerle hükümete baskı yapmak olarak tanımlamıştır.²² Bununla birlikte muhalefetin asıl gücünü birleştirdiği koalisyon Değişim için Birleşik Ulusal Cephe olmuştur. Bu koalisyon çatısı altında iktidardaki Ulusal Demokratik Parti karşısında Yeni Vefd Partisi, Nasırcı Arap Demokratik Partisi, Tecemmü, Kifaye, Vasat, Kerame, Reform için Ulusal Koalisyon, Demokratik Değişim için Ulusal Topluluk, Değişim için Halk Hareketi, İşçi Partisi ve Müslüman Kardeşler'in bağımsız adayları birleşmişlerdir.²³

Bu süreçte rejime tehdit olarak görüldüğünden siyasetten tamamen dışlanan, bastırılan ve halka erişimleri engellenen liberaller de örgütlenme imkânı bulmuşlardır. 2004'te Eymen Nur tarafından kurulan el-Gad Partisi ile Mısır'daki siyasi

22. "Into the breach," *Al-Ahram Weekly*, Issue No. 746, 9 - 15 June 2005.

23. "(Socialist) Labor Party," *Carnegie Guide to Egypt's elections*, <http://egyptelections.carnegieendowment.org/2010/09/13/socialist-labor-party>

yelpaze Vefd'in²⁴ yanında liberal bir partiye daha kavuşmuştur. Gösterilere destek veren her iki partiden özellikle el-Gad'ın sahip olduğu taban sınırlı olmakla birlikte Mısır'da son yaşananlar ve halkın dile getirdiği taleplere bakıldığında liberal aydınların her türlü kısıtlama ve engellere karşı halka ulaşabildikleri ve demokratik değerlerin yerleşmesinde etkili oldukları anlaşılmaktadır.

2005 seçimleri her ne kadar Mübarek rejimini iktidardan indiremeye de bu sürecin en önemli katkısı muhalefetin örgütlenmesine imkân vermesi ve farklı görüşlerden muhalif sesleri bir araya getirmesi olmuştur. Nitekim benzer bir birliktelik, 2010 seçimleri öncesi bütün baskılara rağmen yine sergilenmiştir. Nisan 2009'da 6 Nisan Hareketi, Kifaye, Kerame, Vasat ve Müslüman Kardeşler'den bağımsız adayların bir araya gelmesi ile Değişim için Mısır Koalisyonu kurulmuştur. Koalisyonun talepleri yeni bir anayasa hazırlanması, olağanüstü halin kaldırılması, Camp David Anlaşması'nın feshedilmesi ve siyasi tutukluların salıverilmesi şeklinde özetlenebilir.²⁵ Bu süreç içinde Mısır siyaseti yeni bir oluşum ile daha tanışmıştır. Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu eski Başkanı Muhammed Baradei, Şubat 2010'da Mısır'a gelerek otuz kadar muhalif politikacı, aydın ve aktivisti bir araya getirerek "Değişim için Ulusal Birlik" adı altında liberal bir hareket başlatmıştır.²⁶ Bu dönemde anayasa değişmediği sürece 2011'deki cumhurbaşkanlığı seçiminde aday olmayacağını açıklayan Baradei, halkı bu haliyle Mübarek'in hâkimiyetini devam ettirecek olan parlamento seçimlerini protesto etmeye çağırmıştır.²⁷ Seçimlerden sonra ülkeden ayrılan Baradei gösterilerin başlamasının ardından Viyana'dan Mısır'a geri dönmüş ve zayıf bir halk tabanına sahip olmasına karşın muhalif kesimlerin üzerinde birleştiği bir isim olarak Mısır siyasetinde yeni dönemin önemli aktörlerinden birisi haline gelmiştir.

Mısır'da muhalif parti ve hareketleri rejim karşıtlığı etrafında birleştiren 2000'lerin başından itibaren başlayan bu süreç, 25 Ocak'ta sokaklarda tek bir hedef etrafında farklı kesimlerin güç birliği yapmasına önemli bir zemin hazırlamıştır.

Mısır'da muhalif parti ve hareketleri rejim karşıtlığı etrafında birleştiren 2000'lerin başından itibaren başlayan bu süreç, 25 Ocak'ta sokaklarda tek bir hedef etrafında farklı kesimlerin güç birliği yapmasına önemli bir zemin hazırlamıştır. Nitekim devrimin çekirdek kadrosu, değişim sloganı ile çeşitli koalisyonlar altında toplanan bu hareketlerdir. Bu hareketlerin birbirleri ile bağlantı içinde olmaları kendi başlarına sınırlı olan etkilerini daha geniş kitlelere duyurularında, ortak hareket etmelerinde ve rejime karşı direnmelerinde kolaylık sağlamıştır. Muhalif hareketlerin bu örgütlenme tecrübeleri, Mısır'da Mübarek'in devrilmesi halinde oluşacak siyasi ortama dair fikir vermek suretiyle, isyanı destekleyenlere güven duygusu kazandırmıştır. Bununla birlikte bu süreçte özellikle gençlerin oluşturduğu ittifaklar, muhalif siyasi partilerin bir adım önüne geçerek isyanın ateşleyicisi ve görünen yüzü olmuştur.

24. Vefd Partisi, Mısır'ın en eski partilerinden olan ve 1952 devriminden sonra kapatılan milliyetçi liberal Vefd Partisi'ni yeniden canlandırmak amacıyla 1978'de kurulmuştur. 1952 öncesi dönemin liberal ruhunun bir ürünü olan Vefd, devletin ekonomideki rolünün azaltılmasını, serbest piyasa ekonomisini, dış yatırımlarını teşvikini, ticarete liberalleşmeyi, kamu iktisadi teşebbüslerinin kapatılmasını ve özel sektörün gelişmesini teşvik edilmesini savunmaktadır. Bunun yanı sıra temel özgürlüklerinin genişletilmesini, insan haklarının korunmasını, çok partili özgür seçimlere dayanan bir demokrasinin kurulması, siyasi, ekonomik ve sosyal reformların yapılması da programında önemli yer tutmaktadır. Vefd Partisi sahip olduğu politik mirasın yanı sıra, ciddi mali kaynakları ve ülke geneline yayılan parti teşkilatı sayesinde Mısır'ın en güçlü muhalif partilerinden biridir.

25. *Carnegie Guide to Egyptian Elections*, <http://egyptelections.carnegieendowment.org/2010/09/16/center-al-wasat-party>.

26. "Profile of Mohammed ElBaradei" *Carnegie Guide to Egypt's elections*, <http://egyptelections.carnegieendowment.org/2010/09/27/profile-of-mohammed-elbaradei>

27. Christopher Dickey, "One Man Versus the Mubaraks," *Newsweek*, April 20, 2010.

2.2 Gençler Mısır'da Fitili Ateşliyor

Mısır'da 18 gün boyunca süren isyanların hiç şüphesiz en medyatik yüzü gençlik hareketleri olmuştur. Hatta sokaklardaki gençlerin çokluğu, coşkusu, direnci ve sosyal paylaşım siteleri üzerinden isyanı canlı tutmak ve duyurmak için gösterdikleri çabanın bir neticesi olarak medya tarafından zaman zaman Mısır'daki ayaklanma "gençlik isyanı" olarak nitelendirilmeye başlamıştır. Bu tanımlama her ne kadar bütün bu süreç içinde diğer aktörlerin rolünü azaltarak, isyana ilişkin tüm resmi görmemizi engellemesi nedeniyle yanlış bir bakış açısına yöneltse de gençlik hareketlerinin bu süreçteki önemli rolü inkâr edilemez.

Protestolarda öne çıkan 6 Nisan Hareketi'nin temelleri, 2007 sonunda Ahmed Mahir ve Ahmed Salah tarafından bir sanayi bölgesi olan el-Mahalle el-Kübra'daki işçilerin 6 Nisan 2008'de yapmayı planladıkları greve destek vermek amacıyla Facebook'ta bir grup kurmaları ile atılmıştır. Grubun işçilere destek çağrısı beklenenin üzerinde bir karşılık bulmuş, 6 Nisan 2008'de düzenlenen greve binlerce kişi katılırken diğer muhalif grupların da desteği sağlanmıştır. Hareket, grev ve ardından gelen gösteriler sırasında sosyo-ekonomik reform taleplerinin yanı sıra siyasi değişim yönündeki talepleri de güçlü şekilde dile getirerek dikkat çekmeyi başarmıştır. Ücretlerin yükseltilmesi, sağlık, eğitim, ulaşım gibi kamu hizmetlerinin iyileştirilmesi, yolsuzluğun, siyasi yozlaşmanın, polis şiddetinin, işkencenin, keyfi göz altılarının sona erdirilmesi ve adil bir yargı sisteminin kurulması talepleri hareketin temel gündemini oluşturmaktadır.²⁸ 2008 grevi, grubun adını daha geniş kitlelere duyururken, destekçilerinin artması ile birlikte 6 Nisan Hareketi, grev işçilerine destek grubu olmaktan öteye geçerek siyasi taleplerin de dile getirildiği muhalif bir gençlik koalisyonuna dönüşmüştür. Bununla birlikte grubun bir siyasi parti olmadığı, her hangi bir siyasi partiyle de bağlantısı bulunmadığı, sadece Mısır'da özgürlük ve değişim isteyen insanların toplandığı bir platform olduğu, kurucuları tarafından başından itibaren özellikle vurgulanan bir noktadır.²⁹

Tunus'ta Bin Ali'nin devrilmesinin üzerinden 10 gün geçmeden Mısır'da kitlelerin nasıl sokağa döküldüğüne ilişkin sorular dikkatleri daha önceki gösterilerden de adı duyulmuş olan 6 Nisan Hareketi'ne çekmiştir. Gerçekten de sosyal paylaşım ağlarını etkin şekilde kullanan hareket, Mısır halkını sokağa çıkmaya ikna etmekle kalmamış aynı zamanda uluslararası kamuoyunun da dikkatini çekmeyi başarmıştır. Bu başarıda 6 Nisan Hareketi'nin uzun süredir yaptığı hazırlıkların önemli bir payı vardır. Hareket, 2007'den 2009'a kadar geçen dönem içinde Facebook'taki destekçi sayısı on binleri bulmasına karşın birkaç sorunla karşı karşıya kaldığını görmüştür. Bunlardan ilki kendilerini destekleyen kitleyi harekete geçirme konusunda çok sınırlı kalmaları ve diğeri ise halktan tam olarak ne yapmalarını isteyeceklerini bilmemeleridir.

Özellikle İran'daki seçimlerden sonra muhalefetin sokağa çıkması, sosyal paylaşım ağlarını kullanmaları ve telefonlarla çektikleri videoları uluslararası basına ulaştırmalarından etkilenmişlerdir. Bunun üzerine 6 Nisan Hareketi'nin ikinci önemli ismi Muhammed Adel sembollerini bile kopyalayarak açıkça etkilendikleri Sırbistan'daki "Şiddet İçermeyen Eylem Merkezi"ni³⁰ ziyaret ederek, kitleleri nasıl harekete geçirecekleri, organize edecekleri, şiddetten nasıl kaçınacakları, güvenlik güçlerini nasıl yanlarına çekecekleri ve yarıltacakları, gösteri yerlerini nasıl seçecekleri gibi konularda eğitim almıştır.³¹ Bu sırada dijital teknolojiyi kullanma konusunda kendilerini geliştirmişler, internet bağlantıları, telefon hatları

28. Marina Ottaway and Amr Hamzawy, "Protest Movements and Political Change in the Arab World," *Policy Outlook Carnegie Endowment for International Peace*, January 28, 2011, s.2-3.

29. Samantha M. Shapiro, "Revolution, Facebook-Style," *New York Times*, January 22, 2009.

30. Center for Applied NonViolent Action and Strategies-CANVAS, Tunus ve Mısır'daki eylemlerin benzerlerine 11 yıl önce Sırbistan'da öncülük eden Direnç (Otpor) hareketinin bugünkü organizasyonu. O dönemde adı Yugoslavya Federal Cumhuriyeti olan Sırbistan'da 24 Eylül 2000 tarihinde yapılan genel seçimlerde, "Sırp Demokrat Partisi" (SDS) adına Slobodan Miloseviç ve Sırbistan Demokrat Parti adayı Voyislav Koştunica yarışmıştır. Seçimlerde yüzde 52,65 oranında oy alan Koştunica'nın kazandığını kabul etmeyen Miloseviç iktidardan ayrılmayı reddetmiştir. "Direnç" halk hareketinin öncülüğünde ülke genelinde Koştunica yanlısı on binlerce kişi Belgrad'da protesto gösterisi düzenlemiştir. Protestocuların karşısında duramayan polis güçlerinin yanı sıra Belgrad sokaklarına tankları da çıkartan Miloseviç, iktidarı bırakmak istemediyse de, protestocuların baskısına dayanamayan Miloseviç, 6 Ekim'de Devlet Başkanlığından çekilmiştir. Direnç Hareketinin uyguladığı stratejiler bu tarihten sonra Doğu Avrupa'dan Ortadoğu'ya otoriter rejimlerle yönetilen pek çok ülkede muhalif gençlere ilham kaynağı olmuş ve olmaya devam etmektedir. Hareketin lideri Srca Popoviç tarafından kaleme alınan "Elli maddede şiddetsiz mücadele" kitabı 6 dile çevrilmiş ve Ortadoğu ülkelerinde internette 20 binden fazla kişi tarafından indirilmiştir. Detaylı bilgi için bakınız CANVAS'ın resmi web sitesi <http://www.canvasopedia.org/>

31. Tina Rosenberg, "Revolution U," March Lynch, Susan B. Glasser, Blake Hounshell (eds.) *Revolution in the Araba World: Tunisia, Egypt and the Unmaking of an Area*, Washington DC, Foreign Policy, 2011, ss.127-130.

kesildiğinde bunları nasıl aşip haberleşmeye devam edilebileceği, internet üzerinden çekilen video ve fotoğrafların hangi kanallardan hızlı biçimde gönderileceği konusunda yollar geliştirmişler ve hazırladıkları rehber kitapçıklarla üyelerini bilgilendirmişlerdir.³² Ağustos 2010'da kar amacı gütmeyen bir teknoloji şirketi olarak kendilerini tanımlayan ve bilgi toplama ve interaktif harita yapma için açık kaynak kodlu yazılım geliştiren Kenya merkezli Ushahidi³³ ile bağlantıya geçmeleri teknolojik alt yapılarını bir adım öteye taşımıştır. Ushahidi ortalama görüntü kalitesindeki telefonlarla video çekmelerine ve bunları güvenli şekilde iletmelerine imkân verecek bir alt yapı kurmuştur.³⁴

Bütün hazırlıklara rağmen 2010 seçimleri, Mısır'da İran'daki kadar büyük ölçekli gösterilerin yapılmasına sebep olmamıştır. Bununla birlikte 6 Nisan Hareketi'nin 2010 seçimleri sonrasında etkin muhalefet yapabilmek için yapılan bu hazırlık, Tunus halkının ayaklanmasıyla birlikte Mısır'daki muhalefet hareketini tetiklemek için önemli bir alt yapı imkânı sunmuştur. Bu sebeple Mısır'da gösterileri yönlendiren gençlerin çabaları, basitçe Facebook'ta grup kurup, twitter üzerinden mesajlaşmak olarak nitelendirilemez.

6 Nisan Hareketi ile birlikte bu süreç içinde öne çıkan bir diğer gençlik hareketi Hepimiz Halid Said'izdir. Hareketin başlangıcı, 7 Haziran 2010 günü iki polisin şiddet ve işkencesi sonucu 28 yaşındaki Halid Said'in öldürülmesine dayanır. Halid Said ve arkadaşlarının bulunduğu internet kafeye gelen iki polis memuru keyfi olarak kimlik taraması yapmaya başlamış, polislerin sert tutumundan rahatsız olan Halid Said'in taramanın nedenini sorması üzerine, iki polis memuru Said'i internet kafeden çıkartıp yandaki binanın merdiven boşluğunda, sokakta bulunan herkesin ve arkadaşlarının gözü önünde döverek öldürmüştür. Olaya karışan polisler, ilk etapta herhangi bir suçla yargılanmamışlardır. Ancak ortaya çıkan tanık ifadeleri, görüntü ve fotoğrafların yarattığı baskı nedeniyle polisler "cinayete teşebbüs"ten değil, "aşırı güç kullanımı" ve "sebepsiz tutuklama" yapmaktan mahkeme karşısına çıkarılmıştır.

Gençlik hareketleri daha önceden yaptıkları hazırlıkların ve edindikleri tecrübelerin yardımı ile hem büyük çatışmaların önüne geçmeyi başarmış, hem de internetin bütün imkânlarını kullanarak seslerini kontrol altındaki Mısır medyasının dışında duyurmayı başarmışlardır.

Bu ölüme sessiz kalmak istemeyen Google'ın Ortadoğu ve Kuzey Afrika Pazarlama müdürü Wael Ghonim tarafından Facebook'ta "Hepimiz Halid Said'iz" isimli bir sayfanın kurulması ve bu sayfaya sivil toplum kuruluşlarının destek vermesi ile birlikte yeni bir muhalif hareket doğmuştur. Halid Said, Mısır kolluk kuvvetlerinin 30 yıldır yürürlükte olan OHAL'den faydalanarak uyguladığı sistematik şiddetin sembolü haline gelmiş ve kısa sürede bu durumdan rahatsız olan pek çok Mısırlı ve yabancı "Hepimiz Halid Said'iz" sayfası üzerinden haberleşmeye ve örgütlenmeye başlamışlardır.³⁵ Halid Said Hareketi Facebook sayfası üzerinden kurduğu haberleşme ve örgütlenme ağı ile ulusal ve uluslararası kamuoyunu Mısır'daki sistematik işkenceye karşı harekete geçirmeyi başarmıştır. Kendilerini herhangi bir siyasi partinin ya da hareketin parçası olarak görmeyen sayfanın kurucuları, amaçlarının hem Mısır'dan hem de uluslararası kamuoyundan destek alarak, Mısır polisine işkence yetkisi veren OHAL yasasının kaldırılması ve Mısır'daki sistematik işkencenin bitirilmesi olduğunu belirtmektedirler. Bu amaçla, hareket tarafından geçtiğimiz yaz aylarında dört kez sessiz direniş eylemleri gerçekleştirilmiştir. OHAL yasasına ve işkenceye dikkat çekmek için gerçekleştirilen ilk eyleme birkaç yüz kişi katılırken, ikinci

32. Maryam Ishani, "The Hopeful Network," March Lynch, Susan B. Glasser, Blake Hounshell (eds.) *Revolution in the Araba World: Tunisia, Egypt and the Unmaking of an Area*, Washington DC, Foreign Policy, 2011, ss. 143-147.

33. Ushahidi hakkında detaylı bilgi için bkz. <http://ushahidi.com/about-us>

34. Ishani, *a.g.e.*, ss.144-146.

35. Amnesty International on Human Rights in Egypt, <http://www.amnestyusa.org/allcountries/egypt/page.do?id=1011147>; El Nadim Center, <http://www.alnadeem.org/en/taxonomy/term/44>; We are all Khaled Said Movement, <http://www.Facebook.com/elshaheed.co.uk?v=wall>

eyleme Mısır'da altıdan fazla şehirde binlerce kişi katılmıştır. Üçüncü ve dördüncü eylemler ise Mısır'daki dokuz şehrin yanı sıra İngiltere, Fransa, ABD ve Tayland'da binlerce kişinin katılımıyla gerçekleşmiştir.³⁶

Facebook üzerinden 6 Nisan Hareketi'nin 25 Ocak günü sokaklara çıkma çağrısı yapması ile birlikte Halid Said Hareketi de kendi üyelerini örgütlemeye başlamış, yurtdışındaki bağlantıları ve Facebook üzerinden uluslararası kamuoyunun dikkatini Mısır'a çekmeye çalışmıştır. Protestolardan iki gün önce her iki hareket de internet ortamında kendilerine destek vermek amacıyla gösterilere katılacaklar için güvenlik güçleri ile çatışmalardan nasıl kaçınacaklarına, hangi şekilde davranacaklarına dair rehberler yayınlamışlardır.³⁷ Çağrı yapıldıktan sonraki bir kaç gün içinde Facebook üzerinden ülke çapında 80.000 kişi gösterilere katılacaklarını söylemiştir.³⁸ Ancak önceden edindikleri tecrübe ile bu hareketlerin üyeleri sadece duyuru yapmakla kalmamış, bastırdıkları el ilanlarını dağıtarak ve sokaktaki insanlarla konuşarak Mısır halkını kendilerine destek olmaya çağırmışlardır.³⁹

25 Ocak'ta Kahire'de 6 Nisan Hareketi'ne destek Halid Said Hareketi ile birlikte Adalet ve Eşitlik için Gençlik, Özgürlük için Halk Cephesi, Yarın Partisi ve Baradey Destekçileri'nden gelmiştir. İskenderiye, Mansura ve Süveyş'teki gösterilerde ise organizatör olarak Halid Said Hareketi, Baradey Destekçileri, Yarın Partisi ve Demokratik Cephe öne çıkmaktadır. Şarkiyeye ve İsmaliye'de ise 6 Nisan Hareketi, Değişim için Ulusal Birlik tarafından desteklenmiş, bunlara daha sonra Müslüman Kardeşler'den pek çok üye bireysel olarak destek vermiştir.⁴⁰ Bu süreç içinde gençlik hareketleri daha önceden yaptıkları hazırlıkların ve edindikleri tecrübelerin yardımı ile hem büyük çatışmaların önüne geçmeyi başarmış, hem de internetin bütün imkânlarını kullanarak seslerini kontrol altındaki Mısır medyasının dışına duyurmayı başarmışlardır.

Mısır'da devrim gerçekleşirken nüfusun %60'ını oluşturan genç nüfus bütün bu süreç içinde en ön safhada yer almıştır. Özellikle sosyal medyayı etkin şekilde kullanan gençlik hareketleri, insanların sokağa çıkmasında itici bir rol oynamıştır. Bununla birlikte bütün bu süreç içinde gençlerin de sosyal iletişim ağlarının da rolüne gerçekçi yaklaşmak gerekmektedir. 2009 sonu verilerine göre Mısır'da nüfusun %20'si internet kullanırken, sadece %5'i Facebook kullanıcısıdır.⁴¹ Bunun yanı sıra her ne kadar protestoların başlangıcında önemli bir rol oynadıysalar da asıl başarıyı getiren geniş bir kesimden aldıkları destektir. Burada ise Mısır'da Müslüman Kardeşler başta olmak üzere organize muhalif hareketlerin katılımı, sürdürdükleri grevler ve sahip oldukları geniş tabanla işçi hareketlerinin desteği öne çıkmaktadır. Bu destek sayesinde gençlik hareketleri, sınırlı sayıda katılım ve kendi sayılarından daha fazla polis ile karşı karşıya kalmaları nedeniyle 2010'un sonlarında artık çıkmaza giren protesto girişimlerini bir halk devrimine dönüştürmeyi başarmışlardır.

2.3 Müslüman Kardeşler Niçin Arka Planda?

Mısır'da isyan patlak verdiği ilk andan itibaren gözler ülkenin en güçlü muhalif hareketi olan Müslüman Kardeşler'e çevrilmiştir. Ancak harekettten beklenen destek hemen gelmezken 25 Ocak'taki gösterilerde Müslüman Kardeşler'in katılımı bireysel düzeyde kalmış, resmi destek açıklaması ancak üç gün sonra ikincisi düzenlenen gösteri için yapılmıştır. Daha sonra da protestolar boyunca Müslüman Kardeşler arka planda kalmayı tercih etmiş, buna paralel olarak sokaklarda İslami sloganlar atılmamış, İslami bayrak ve flamalar kullanılmamış aksine göstericilerin kullandıkları dilde ve taşıdıkları dövizlerde rejimin değişmesi, Mübarek'in gitmesi yönünde ortak, belli bir ideolojiden uzak bir dil benimsenmiştir. Bu nedenle Müslüman Kardeşler'in niye böyle bir yol izlediği, gerçekte bütün bu protestoların neresinde olduğu, süreci ne kadar etkilediği soru işaretleri doğurmuştur. Bütün bu soruların cevabı Müslüman Kardeşler'in Mısır siyaseti içindeki yeri ve geçmişi ile doğrudan bağlantılıdır.

36. Detaylı bilgi için bk: <http://www.elshaheed.co.uk/faq/>; <http://www.elshaheed.co.uk/home-khaled-said-full-story-background-truth-what-happened-torture-in-egypt-by-egyptian-police/>;

37. "Cyber ignition: The key role of the uprising's youth movements," *Ahram Online*, March 7, 2011.

38. "Popular Protest in North Africa and the Middle East (I): Egypt Victorious?," *International Crisis Group, Middle East/ North Africa Report* ,No. 101, 24 February 2011, s.3.

39. Esam Al-Abadi, "Anatomy of Egypt's Revolution," *Counterpunch*, February 17, 2011.

40. "Cyber ignition: The key role of the uprising's youth movements," *Ahram Online*, March 7, 2011.

41. "Egypt Internet Usage and Telecommunications Reports," *Internet World Statistics*, <http://www.internetworldstats.com/af/eg.htm>

1928 yılında Hasan el-Benna tarafından İsmailiye'de kurulan ve daha sonra merkezi Kahire'ye taşınan Müslüman Kardeşler Benna'nın tanımıyla, bir hayır cemiyeti olmadığı gibi sınırlı amaçları olan bir siyasal parti ya da yerel bir örgüt de değildir. Mısır'daki ahlaki yozlaşmaya karşı İslami ilkelere dayalı, adil ve ahlaki bir toplum oluşturmak amacıyla yola çıkmış bir harekettir.⁴² Kısa sürede halk içinde destek bulan Müslüman Kardeşler'in 1931 yılında üç olan şube sayısı, 1938'e geldiğinde ülke çapında 300'e ulaşmış ve Mısır'ın önemli muhalif gruplarından biri haline gelmiştir. Bununla birlikte erken gelen bu güçlü konum aynı zamanda hareketin rejim tarafından sürekli bir tehdit olarak algılanıp bastırılmaya çalışılmasını da beraberinde getirmiştir. Bu dönemde Hasan el-Benna defalarca tutuklanmış, hareketin yayınları toplatılmış, toplantıları yasaklanmış ve gazetelere örgüt hakkında yayın yapma yasağı gelmiştir. Buna karşı 1940'lar boyunca büyümeye devam eden hareketin şube sayısı, 1948 geldiğinde 2000'e ulaşmış üye sayısı ile bir milyonu aşmıştır. Savaş sonrası yıllarda Müslüman Kardeşler'in sosyal faaliyetleri daha geniş kitlelere ulaşmaya başlamış, hareket, hastaneler, klinikler, okullar ve küçük fabrikalar kurmaya yönelmiştir.⁴³

Geniş bir halk kitlesine ulaşan bu faaliyetleri ile birlikte Mısır içinde paralel bir devlet haline geldiği düşüncesi ile Aralık 1948'de Mısır hükümeti Müslüman Kardeşler'in tüm şubeleri ile birlikte kapatılmasına karar vermiştir.⁴⁴ Bu yasaklılık sürecine, tutuklama ve sindirmelere karşı hareket gücünü korumayı başarmıştır. 1952'de Hür Subaylar darbesinin başındaki isimlerle yakın ilişkide olan hareket, bu sürecin başarılı olmasına katkı sağladıysa da devrimde doğrudan rol oynamamıştır. Devrim sonrasında gücünü paylaşmak istemeyen ordu, İslami bir düzen isteyen Müslüman Kardeşler'le kısa süre içinde görüş ayrılığına düşmüştür. Nasır'a 1954'te gerçekleştirilen suikast girişimi sonrasında Müslüman Kardeşler bundan sorumlu tutulmuş ve Nasır yönetimi tarafından sert önlemlerle bastırılmıştır. Bu dönemde hareketin pek çok üyesi hapse atılmış, toplama kamplarına gönderilmiş, işkence görmüş veya saklanmak için diğer ülkelere kaçmışlardır.

1984'te Müslüman Kardeşler'in Vefd Partisi içinde aday göstermesine izin verilmiştir. 1987'de örgüt bu sefer İşçi Partisi ile ittifak yapmıştır. Her iki seferde de Müslüman Kardeşler'le ittifak yapan partiler, bütün diğer muhalif partilerin toplamından daha çok oy almıştır.

Enver Sedat'ın 1970'de başa geçmesi ile birlikte Müslüman Kardeşler'in üzerindeki baskı göreceli olarak azalmıştır. Bu dönemde toplama kampları kapatılarak, aşamalı olarak tutuklu bulunan örgüt üyeleri serbest bırakılmaya başlanmıştır. Bununla birlikte Müslüman Kardeşler'in yasadışı konumu değiştirilmemiş, ancak varlığını sürdürmesine de tolerans gösterilmiştir. Hareketin sistem içindeki bu pozisyonu Mübarek dönemi boyunca da devam etmiştir. Bütün bu engellemele-re karşı hareket bu dönemde güçlenmiş ve üye sayısını artırmıştır.

Nasır döneminin yıkıcı etkisi, hareketin fikri temellerinde ve politikalarında da değişimlerin yaşanmasında etkili olmuştur. Güçlü bir halk desteğine sahip olan Müslüman Kardeşler, demokratik seçim sürecine dâhil olma çabasına girmiştir. Mısır'da parlamento seçimleri büyük ölçüde muhalefetin katılımına kapalı olmakla birlikte 1984'te Müslüman Kardeşler'in Vefd Partisi içinde aday göstermesine izin verilmiştir. 1987'de örgüt bu sefer İşçi Partisi ile ittifak yapmıştır. Her iki seferde de Müslüman Kardeşler'le ittifak yapan partiler, bütün diğer muhalif partilerin toplamından daha çok oy almıştır. 1991'de gerçekleşen Körfez Savaşı'na Mısır'ın verdiği destek Mübarek'e karşı tepkileri artırırken, buna 1992'de deprem sonrasında

42. Albert Hourani, *Arap Halkları Tarihi*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1997, s.406.; Cook, a.g.e., s.43.

43. "History of the Muslim Brotherhood in Egypt," *Ikhwan Web*, <http://www.ikhwanweb.com/article.php?id=799>

44. a.g.e.

Müslüman Kardeşler'in yürüttüğü faaliyetler de eklenince hareketin halk içindeki popülaritesi yükselmiştir. 1992'de on yıllık zımni bir işbirliğinin ardından Mısır hükümeti, hem Mısır halk meclisinde hem de ülkenin itibarlı meslek örgütleri içinde belirgin bir siyasi güç kazanan Müslüman Kardeşler'i zayıflatmak çabası içine girmiş ve Mısır devleti ile hareket arasında beş yıl süren düşük yoğunluklu bir savaş dönemi yaşanmıştır.⁴⁵ 1995 ve 1996 yıllarında binlerce örgüt üyesi bir kez daha tutuklanmış ve örgütün seçimlere girmesi yasaklanmıştır.

2000 yılındaki seçimlere bağımsız adaylar sokma imkânına kavuşan Müslüman Kardeşler, mecliste 17 sandalye kazanmışlardır. Bütün engellemelere rağmen elde edilen seçim başarısı ardından, 2004 yılında Muhammed Mehdi Akif önderliğinde başlatılan "reform girişimi" örgütün siyasi evriminde önemli bir köşe taşıdır. Büyük ölçüde liberal fikirler etrafında şekillenen 18 reform ilkesi açıklayan Müslüman Kardeşler "İslami ilkeler çerçevesinde demokratik, cumhuriyetçi, anayasal hükümet sistemine" bağlılıklarını bildirmişlerdir. İlk defa hareket kamuoyuna ülkeyi yönetmek için en iyi sistemin özgür ve adil seçimlerle daha çok oy alan partinin iktidara geldiği parlamenter sistem olduğunu açıklamıştır.⁴⁶ 2005 seçimlerine reform rüzgârı ile giren Müslüman Kardeşler, önekilere göre daha adil ve özgür bir ortam sunan seçimlerde 454 sandalyeden 88'ini kazanarak önemli bir başarı elde etmiştir. Müslüman Kardeşler'in bu başarısı Mübarek rejimini tedirgin ederken, 2010 seçimleri öncesinde hareket bir kez daha baskı ile karşı karşıya kalmıştır. Bu dönemde hareketin pek çok üyesi tutuklanmış, çeşitli sindirme politikalarına maruz kalmıştır. Bu baskı Müslüman Kardeşler içinde karşılığını bulmuş, örgüt içinde reform yanlısı Muhammed Habib karşısında Muhammed Bedii liderlik seçimlerini kazanmıştır.⁴⁷ 2010 seçimlerinin ilk turunda Müslüman Kardeşler'in bağımsız adaylarının tek bir sandalye bile kazanamaması, usulsüzlük iddialarını beraberinde getirirken hareket diğer muhalefet partileri ile birlikte seçimlerin ikinci turunu boykot etmiştir.

Müslüman Kardeşler'in, gençlik hareketlerinin yarattığı rüzgar içinde kontrolü doğrudan ele almamasının bir sebebi de Mısır halkının farklı kesimlerinden destek alarak büyüyen protestoların ruhuna zarar vermemeyi istemesidir.

Bütün bu tarihsel deneyime bakıldığında, Müslüman Kardeşler'in Mısır siyasetinde var olma çabalarında her dönem şiddet ve baskıya karşı karşıya kaldıkları görülmektedir. 1952'de destek verdikleri bir darbe süreci sonunda tarihlerinin en sert katliamları ile karşı karşıya kalmışlardır. Bu tecrübe hareketin hafızasına ordu ile kurulan ilişkilere dair önemli bir miras bırakmıştır. Bu geçmiş harekete her şeyden önce azimli, sabırlı ve temkinli olmayı öğretmiştir. Mısır'daki son protesto gösterilerinde ve sonrasında bütün bu tecrübenin izlerini görmek mümkündür. Müslüman Kardeşler'in, gençlik hareketlerinin yarattığı rüzgar içinde kontrolü doğrudan ele almamasının bir başka sebebi ise Mısır halkının farklı kesimlerinden destek alarak büyüyen protestoların ruhuna zarar vermemektedir. Kendi üzerinden bir İslami devrim olarak sunulması halinde rejim karşıtı bu halk hareketi, hem içerdeki desteğinin bir bölümünü kaybetme tehlikesi yaşayacak, hem de uluslararası bir baskı ile karşı karşıya kalabilecektir. Müslüman Kardeşler'i geri planda tutan bir başka endişe ise ordunun hareketin ağırlığını hissetmesi durumunda tutum değiştirmesi ve daha önce defalarca yaptığı gibi sert şekilde protestoları bastırarak rejimin ömrünü uzatmasıdır. Bu nedenle Müslüman Kardeşler, hareket olarak doğrudan gösterilerde yer almayacağını ancak üyelerinin katılımına izin verdiğini söyleyerek orta bir yol benimsemeyi tercih etmiştir. Gösteriler sırasında Müslüman Kardeşler'in genç üyeleri ön plana çıkmışlar, kitleleri harekete geçirmekte önemli bir rol üstlenmişlerdir. Hareket ayrıca süreç içinde diğer muhalif gruplarla uzlaşmaya yakın olduğunu göstererek ve Baradey'e destek vererek sürecin

45. Cook, a.g.e, s. 28.

46. Mubadira al-Ikhwan al-Muslimin houl Mabadi al-Islah fi Misr [The Initiative of the Muslim Brotherhood regarding Principles of Reform in Egypt], March 2004.

47. Shadi Hamid, "The Islamist Response to Repression: Are Mainstream Islamist Groups Radicalizing?," Policy Briefing, Brookings Doha Center, August 2010, s.5.

rahatlamasını sağlamıştır. Bu duruşu nedeniyle Müslüman Kardeşler'in son protestolardaki rolünü görmezden gelmek ve dolaylı desteğini küçümsemek doğru olmayacağı gibi bütün bu süreçte temel belirleyici aktör olduğunu söylemek de yanlış olacaktır. Bununla birlikte, Mart 2011'de yapılan anayasa değişikliği referandumunda Müslüman Kardeşler'in desteği ile çıkan %77,2'lik "evet" oyunun da işaret ettiği gibi hareket hiç şüphesiz Mübarek sonrası dönemin en önemli aktörlerinden biri olarak Mısır siyasetindeki önemli konumunu koruyacaktır.

2.4 Devrimin Taşıyıcısı İşçi Hareketleri

Mısır'daki işçi hareketleri, hem bütün bu devrim sürecinin geçmiş alt yapısının oluşmasında oynadıkları rol hem de gösteriler sırasında oluşturdukları ekonomik ve kitlesel baskı ile protestoların sonuca ulaşmasında önemli pay sahibidirler. Bu anlamda Mısır'da devrimin Tahrir Meydanı'ndaki gösterilerden önce, ülkeyi saran işçi grevleri ile başladığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Mısır'da 2004'te dev bir dalgaya dönüşen işçi grevlerinin temeli 1991'de IMF ve Dünya Bankası ile yapılan anlaşmalar sonunda başlayan özelleştirme sürecine dayanmaktadır. Bu dönemde 314 kamu iştirakinin özelleştirilmesi yönünde karar alınmış ve 2002 yılı ortasına kadar bunlardan 190'ını özelleştirilmiştir. Kanun her ne kadar satış sonrası toplu işten çıkarılmaları yasaklamış olsa da, bu kuruluşları alıcılar için daha cazip hale getirme adına satışlar öncesinde önemli sayıda işçi işten çıkarılmıştır.⁴⁸ Bu durum Mısır'da işsizliğin artmasına yol açarken, 2003'te kabul edilen Birleşik İşçi Kanunu ile işçiler sahip olduğu pek çok hakkı kaybetmiş ve buna karşılık Mısır İşçi Sendikaları Federasyonunun tekel konumunu korumaya devam etmiştir.⁴⁹

2004-2008 dönemi içinde Mısır'daki 1,7 milyon işçi 1.900'den fazla gösteri, protesto ve oturma eylemine katılarak rejim üzerinde giderek yoğunlaşan bir baskı oluşturmuştur.

1957'de kurulan Mısır İşçi Sendikaları Federasyonu doğrudan hükümete bağlı bir kurumdur. Hatta 1962-1986 döneminde federasyon başkanlığına sürekli Çalışma Bakanları getirilmiştir. Kanun gereği bütün sendikalar tepedeki federasyona bağlıdır. Bir yerel sendikanın kurulması için federasyon onayı gerekliyken, her endüstri kolu için sadece tek bir ulusal sendika kurulmasına izin verilmiştir. Mesela bütün tekstil işçilerinin yerel sendikaları Tekstil İşçileri Genel Sendikası'na bağlıdır. Mısır'da kanunen grev yasal olmasına karşın, grev kararı alabilmek için üyeleri hükümete yakın hatta bazıları doğrudan iktidardaki Ulusal Demokratik Parti'nin üst düzey yetkilileri olan Mısır İşçi Sendikaları Federasyonu'nun 23 üyesinin üçte ikisinin bu grevi onaylaması gerekmektedir. Bütün tarihi boyunca federasyon sadece iki greve onay vermiştir.⁵⁰ Bütün bu şartlar Mısır'da işçilerin sendikalar aracılığı ile haklarını aramalarını imkansız hale getirmiş, özellikle hızlı özelleştirme dalgasının sonuçları karşısında Mısır'da hükümetle işçileri karşı karşıya getiren büyük grevler patlak vermiştir.

İşçiler için bardağı taşıran son damla 2004'te başbakanlığa atanan Ahmet Nazif'in uygulamaları olmuştur. Halk arasında "İş adamları Kabinesi" olarak anılan bu kabinenin ilk yılında 17 özelleştirme gerçekleştirilmiştir. Bu özelleştirme dalgasının işçiler ve dar gelirli kesim üzerindeki etkisi yıkıcı olmuştur. Fakirlik sınırının kişi başına günlük 2 dolar olduğu Mısır'da 10 milyon Mısırlı günde bir doların, 40 milyon Mısırlı günde iki doların altında kazanmaktadır. Mısır'da bir tekstil işçisinin geliri aylık 44.50 dolar civarındadır ve bu en fazla 75 dolara kadar çıkmaktadır. Dünya Bankası verilerine göre halkın

48. *Justice for All: The Struggle for Workers Rights in Egypt*, Washington DC, Solidarity Center Report, 2010, s. 13.

49. *Justice for All: The Struggle for Workers Rights in Egypt*, s. 28.

50. "A Historical Perspective on the Popular Uprising in Egypt: Historian Joel Beinin on the Egyptian Labor Crisis," *The Human Experience*, <http://humanexperience.stanford.edu/beininegypt>; *Justice for All: The Struggle for Workers Rights in Egypt*, s.11.

%44'ü fakirlik sınırında veya altında yaşamaktadır. Bu şartlar altında özelleştirme ve yeni işçi kanununun nedeniyle işleri tehlikeye giren ve yaşam şartları daha zorlaşan işçi sınıfı içinde bulunduğu şartlara tepki göstermiş ve ilk büyük sosyal patlama Mısır'ın ikinci en büyük sektörü olan tekstilde gerçekleşmiştir.

2006'da Ghazl al-Mahalla'da çalışan 24.000 tekstil işçisi yasal olmamasına karşın greve gitmiştir. Bunu 2007'de tekstilde ikinci bir büyük grev izlemiştir. Sene boyunca grevler nakliyeden gıdaya, petrolden sağlığa hemen her sektöre sıçramıştır.⁵¹ 6 Nisan 2008'de El-Mahalla el-Kübra'da ulusal bir grev çağrısı yapan işçiler, aynı adı taşıyan gençlik hareketinin de faaliyetleri ile yüksek bir katılım sağlamışlardır. Ancak grev öncesi polislerin fabrikaların kontrolünü ele geçirmesi ile başlayan çatışmalar, ölümlere, yaralanmalara ve pek çok işçinin tutuklanmasına yol açmıştır.⁵² 2004-2008 dönemi içinde Mısır'daki 1,7 milyon işçi 1.900'den fazla gösteri, protesto ve oturma eylemine katılarak rejim üzerinde önemli bir baskı oluşturmuştur.⁵³ Bu grevler çok geçmeden gençlerin, muhaliflerin ve fakir halkın katıldığı ve rejimin eleştirildiği gösterilere dönüşmüşler ve devrimin alt yapısını hazırlamışlardır. Bütün bu sürecin en önemli kazanımı rejimi kırılğan hale getirmesi ve halkı cesaretlendirmesi olmuştur.

25 Ocak'ta gençlik hareketleri protesto çağrısı yaptığında Mısır'ın pek çok yerinde grevler devam etmekteydi. Nitekim bu çağrıya ilk kulak veren işçiler olmakla beraber Mısır İşçi Sendikaları Federasyonu'ndan ve ona bağlı ve doğrudan devlet eliyle yönlendirilen yerel sendikalardan başka kendilerini toplu olarak temsil edecek bir çatı örgüt olmadığından başlarda seslerini duyuramamışlardır. 30 Ocak'ta yeni bağımsız bir federasyon kurduklarını açıklamalarının ardından işçilerin verdiği destek daha duyulur hale gelmiştir.⁵⁴ Mübarek'in istifasına ve Yüksek Askeri Konsey'in yönetime gelmesine karşın Mısır'da işçi grevleri devam etmektedir. Mısır Ekonomik ve Sosyal Haklar Merkezinin işçi avukatı olan Halid Ali verdiği röportajda işçiler için baştaki isimlerin gitmesinin yeterli olmadığını, işçilerin kendi yaşam standartlarında ilerleme, sosyal adalet ve gelecekte hayatlarının daha iyi olacağına dair garanti istediklerini, devrimin ancak bu talepler sağlandıktan sonra başarılı olabileceğini söylemektedir.⁵⁵

Buna karşın Yüksek Askeri Konsey'in işçiler üzerindeki baskısı gün geçtikçe daha artmakta, ülke ekonomisini içinden çıkılmaz bir duruma sürüklediği gerekçesi ile grevlerin sona erdirilmesi istenmektedir. Ancak verilen sözleri yetersiz bulan işçiler, belli güvenceler almadıkça grevlere devam edeceklerini açıklamışlardır.⁵⁶

2.5 Ordu Bu Devrimin Neresinde?

Mısır'da 25 Ocak günü sokağa çıkan halkın gittikçe kalabalıklaşan protestoları tüm ülkeyi sarmaya başlayınca, yerel aktörlerden uluslararası güçlere kadar herkes geleceğe dair bir öngöründe bulunabilmek için Mısır ordusunun tavrına odaklanmıştır. Nitekim beklentiler yanlış çıkmamış, sonuçta protestoların başarıya ulaşması ve Mübarek'in istifasında ordunun kararı büyük ölçüde belirleyici olmuştur.

Mısır ordusunu ülkenin geleceği hakkında böylesine etkin kılan husus, son 60 yıla şekil veren aktör olarak sahip olduğu imtiyazlı konumdur. Beşyüz bin civarındaki asker sayısının yedeklerle birlikte bir milyona yaklaştığı tahmin edilen Mısır ordusu dünyanın en büyük 10. ordusu olmakla birlikte asıl gücünü sistem içindeki saygın ve güçlü yerinden almaktadır. Mısır ordusu, gerek ülkenin sömürge döneminden kurtarılmasındaki öncülüğü ile gerekse İsrail'e karşı verilen savaşlardaki rolü sebebiyle tarihsel olarak halk tarafından saygı duyulan bir kurumdur. Bununla birlikte, ordunun bugün ülkenin

51. Michael Collins, "Forces Behind the Egyptian Revolution," *Economic Populist*, 11 February 2011, <http://www.economicpopulist.org/content/forces-behind-egyptian-revolution>.

52. a.g.e.

53. "Egypt's Mahalla workers strike, bring demands to the military," *Ahram Online*, 16 February, 2011. 2011 *Justice for All: The Struggle for Workers Rights in Egypt*, s.14.

54. Joel Beinin, "Egypt's Workers Rise Up," *The Nation*, March 7-11, 2011.

55. http://www.democracynow.org/2011/2/18/egyptian_uprising_fueled_by_striking_workers

56. "Egypt's Mahalla workers strike, bring demands to the military," *Ahram Online*, 16 February, 2011.

en güçlü kurumu olmasını sağlayan aslen 1952'de monarşiyi yıkan Hür Subaylar darbesi sonrası hayata geçirilen sistemdir. Darbenin ardından düzeni siyasetçiler eliyle reformlar yaparak değiştirmek yerine yönetimi bizzat kontrol altına alan askerler, mevcut liberal ekonomik yapıyı tamamen değiştirirken, kendi hâkimiyetleri ile sınırlanan bir demokratikleşme benimsemişler ve ordunun imtiyazlı bir konuma sahip olduğu bir sistem kurmuşlardır.⁵⁷ Bu sistem içinde her ne kadar askerler doğrudan iktidarı ellerinde bulundurmasalar da rejim üzerindeki hâkim konumları ile iktidarın devamı için dayanılması gereken güç olmuşlardır.

Mısır'da ordunun tarihi, 1950'lerden itibaren askeri bir hikâye olduğu kadar ekonomik bir hikâyedir. Yirmi civarında büyük fabrikayı işleten ordunun yıllık 250-300 milyon dolar ihracat yaptığı tahmin edilmektedir.

Ordu bu imtiyazlı konumunu öncelikle asker kökenli bürokratlar eliyle pekiştirmektedir. Mısır'da sadece devlet başkanlarının hepsi değil, başbakan ve 26 valinin büyük çoğunluğu üst düzey asker veya polis kökenlidir.⁵⁸ Sivil yöneticilerin aslında tam da sivil olmamasının yarattığı bu bağlantı devlet elitleri ile ordu mensupları arasında ortak bir vizyonun paylaşılmasını sağlarken, günlük siyasetin dışında kalmasına karşın orduyu siyasetin en önemli aktörlerinden biri yapmıştır.

Ordunun gücünün bir diğer kaynağı ise ekonomi üzerinde sahip olduğu etkidir.⁵⁹ Ekonomik olarak kendine yeten bir ordu yaratma gerekçesi ile ordunun kendi iştiraklerine sahip olmasına izin veren sistem, orduyu önemli bir ekonomik aktör haline getirmiştir. Bu bakımdan Mısır'da ordunun tarihi, 1950'lerden itibaren askeri bir hikâye olduğu kadar ekonomik bir hikâyedir. Yirmi civarında büyük fabrikayı işleten ordunun yıllık 250-300 milyon dolar ihracat yaptığı not edilmektedir.⁶⁰ Mısır'ın temel ticari ve sanayi sektörlerinde belirgin ve karlı bir paya sahip olan ordu, 1980'lerin başından itibaren silah, elektronik cihaz ve tüketim mallarının üretimi, alt yapı yatırımı, tarım, hayvancılık, turizm ve ticaret sektöründeki hizmetlerden oluşan geniş portföyü sayesinde ülkenin tek ve en önemli ekonomik varlığı haline gelmiştir.⁶¹ Kozmetikten, kaynak suyuna kadar akla gelebilecek her sektörde yatırımı bulunan ordu, aynı zamanda temel tüketim ürünlerinin fiyatlarının belirlendiği Yüksek Politika Kurulu'ndaki üyeleri sayesinde doğrudan ekonominin kontrolünü elinde tutmaktadır. Mısır'da özel sektörde bir işletmeyi ayakta tutabilmenin de yolu ordu ile kurulacak özel ilişkilerden geçmektedir.⁶² Bugün için Mısır ordusunun sahip olduğu ekonomik güç tam olarak bilinmemektedir. 1990'ların ortasında Mısır hükümeti özelleştirme ve yapısal uyum programları uygulamaya koyduysa da ordu ekonomik varlıklarının açıklanamaz olduğunu beyan etmiştir.⁶³ Bununla birlikte National Defense University'den Paul Sullivan bunun 210 milyar dolarlık Mısır ekonomisinin yaklaşık %10-15'ine tekabül ettiğini tahmin etmektedir.⁶⁴

Ordunun arkasındaki önemli kaynaklardan biri hiç şüphesiz 1979'dan beri devam eden yıllık ortama iki milyar dolara yaklaşan Amerikan askeri ve ekonomik yardımlarıdır. 2007'de bölgeye yapılacak yardım paketinin bir parçası olarak ABD, izleyen on sene için Mısır'a toplam 13 milyar dolarlık askeri yardım yapılacağını açıklamıştır. Son on yıl içinde azalan ekonomik yardım ise 1998 yılında 815 milyon dolar iken, 2008'de 411 milyon dolara, 2009'da ise 250 milyon dolara düşmüş-

57. Cook, *a.g.e.*, s. 165.

58. Cook, *a.g.e.*, s. 76.

59. Detaylı bilgi için bkz, Ömer Murat, *The Role of the Egyptian Military as an Economic Actor in Business*, Boğaziçi Üniversitesi (yayınlanmamış master tezi,) 2006.

60. Taħa Akyol, *Eğrisi Doğrusu Programı*, *CNN Türk*, 6 Şubat 2011, <http://www.cnnturk.com/cnnturktv/default.aspx?PageID=56>.

61. Cook, *a.g.e.*, s. 63.

62. Murat, *a.g.e.*, s.50-53.

63. Cook, *a.g.e.*, s. 64.

64. Ken Stier, "Egypt's Military-Industrial Complex: Why the Generals Wield Such Power," *Time*, 9 February 2011.

tür. Mısır'ın bu yardımı bağış olarak isteme çabalarının bir sonucu olarak, Kongre 2010 yılı için yardımın 50 milyon dolarlık bölümünün eğitim, bilim ve teknoloji alanında kullanılmak üzere bağış olmasını onaylamıştır. Askeri olarak yapılan yıllık 1,3 milyar doları bulan yardım Yabancı Askeri Finansman (Foreign Military Financing-FMS)⁶⁵ şeklinde yapılmaktadır.

Bunun dışında Mısır yıllık olarak milyarlarca dolar değerinde ihtiyaç fazlası savunma malzemesi almaktadır. Aynı zamanda Mısırlı subaylar 2010 yılı için 1,4 milyon dolar ayrılmış olan Uluslararası Askeri Eğitim ve Öğretim (International Military Education and Training-IMET) programı kapsamında her yıl eğitim almaktadırlar. Bu yardım kalemlerine terörizmle mücadele, sınır kontrolü ve teknik işbirliği için verilen 6,6 milyon dolar eklendiğinde 2010 yılı için Mısır'a yapılan Amerikan askeri ve ekonomik yardımı toplam 1,558 milyar dolara ulaşmaktadır.⁶⁶ Ordunun doğrudan kontrolü altında olan ve gücünü sağlamlaştıran bu yardımlar ABD ile kurulan stratejik ilişkilerin bir uzantısı olduğundan, bu ilişkiler üst düzey subay sınıfı tarafından özellikle önemli görülmektedir ve hatta bu ilişkilerin sorgulanması bile bir dönem yasaklanmıştır. Bu nedenle ABD için Mısır'la yürütülen ilişkiler her zaman Pentagon-Mısır ordusu parantezinde sürdürülmüştür. Başka bir deyişle, Mısır'da ordu sadece iç siyaset üzerinde değil, dış siyaset üzerinde de belirleyici bir kurum olagelmıştır.

Tüm bu konumundan dolayı Mısır'da protestoların başladığı ilk günden itibaren ordunun ne yönde hareket edeceği merak konusu olmuş, haklı olarak ordunun tercihinin gelişmelerin seyrini doğrudan belirleyeceği yorumları yapılmıştır. İlk anda rejim-ordu bağlantısından dolayı protestoculara karşı ordunun sert şekilde müdahale edebileceği ihtimalleri üzerinde durulmasına karşın, ordu gelişmeler karşısında temkinli olmayı tercih etmiştir. Hatta göstericileri polisin ve Mübarek yandaşlarının saldırılarından korumuş ve tarafsız bir tutum sergilemeye dikkat etmiştir. Bununla birlikte ordunun bu "tarafsızlığı" temkinli yaklaşılması gereken bir durumdur ve ordunun rejimin muhafızlığı rolünü terk ettiği anlamına gelmemektedir. Her ne kadar ordu Mübarek'i istifa etmeye zorlayarak devrimin hedefine ulaşmasında önemli bir rol oynamış olsa da ordunun, mevcut imtiyazlı konumunu korumak isteyecek olması Mısır'ın demokratikleşmenin önündeki en önemli engel olarak durmaktadır.

2.6 Protestoların Başarısı

Mısır'daki protestoların başarısında gösteriler sürecine yön veren belli özellikler etkili olmuştur. Bunlardan ilki ve en önemlisi farklı yaş, eğitim, gelir seviyesinden ve ideolojiden insanların tek bir hedef etrafında birleşmesidir. Her ne kadar farklı gruplar bir araya gelmiş olsa da bu gruplardan birinin diğerini ezme ya da sürecin dışında tutma yönelimi göstermemesi sayesinde çatışmalara neden olabilecek bölünmelerin önüne geçilmiştir. Ayrıca her grubun bir lideri olmasına karşın belli bir lider ismi de ön plana çıkarılmamıştır. Böylece ortaya çıkabilecek iç rekabetler önlenmiş ve halk hareketinin ruhu da bu sayede zarar görmemiştir. Bir diğer önemli faktör, başından sonuna kadar bütün grupların gerek kendi üyelerini organize etmede, gerekse birbirleri ile iletişimlerini korumada son derece yetkin davranmış olmalarıdır. Bu sayede rejim üzerinde baskı artarken, çözümler ve kargaşa engellenmiştir. Şiddete başvurmamak, barışçıl bir dil kullanmak, özellikle protestoların başarısını doğrudan etkileyeceği düşünüldüğünden orduyu halkın yanına çekmek gibi belli ilkelerin ilk günden itibaren tüm gruplarca benimsenip, uygulanması da hareketin gücünü artırmıştır.

Bu süreçte en önemli belirleyicilerden biri internet ve medya stratejisi olmuştur. Hükümetin kontrol ettiği medyayı aşılıp, gerek halka gerekse uluslararası kamuoyuna ulaşmak için internetin ve yerel muhalif basınının bütün imkânları kullanılmış, uluslar arası basın kuruluşları ile irtibata geçilmiştir. Bu noktada el-Cezire'nin yaptığı yayınlar önemli bir yer teşkil etmektedir. Mübarek rejiminin baskılarına ve doğrudan el-Cezire muhabirlerini hedef almasına karşın yayınların devam etmesi için gösterilen gayret sayesinde dünya kamuoyu Mısır'da gerçekten ne olduğundan anbean haberdar olmuştur.⁶⁷

65. Yabancı Askeri Finansman, Kongre onayı ile yabancı ülkelere Amerikan silahlarını, hizmetlerini ve eğitimini almak karşılığında yapılan hibe şeklinde yapılan yardım türüne verilen isimdir.

66. Jeremy M. Sharp, "U.S. Foreign Assistance to the Middle East: Historical Background, Recent Trends, and the FY2011 Request," *Congressional Research Service Report for Congress*, June 15, 2010, s.4-6.

67. Hugh Miles, "The Al-Jazeera Effect," *Revolution in the Arab World: Tunisia, Egypt and the Unmaking of an Area*, Washington DC, Foreign Policy, 2011, s.161.

Son olarak Mısır halkının ortaklaşa gösterdiği azim, cesaret ve direnç hiç şüphesiz Mübarek rejiminin sona ermesinde en büyük pay sahibidir.

3. YENİ SİYASİ DENGELER: TAŞLAR YERİNDEN OYNARKEN

Mısır'da 25 Ocak'ta başlayan gösteriler, kısa sürede ideolojik fark gözetmeksizin halktan ve siyaset yelpazesinin her kesiminden aldığı destekle bir devrim hareketine dönüşerek, 30 yıldır ülkeyi baskı altında yöneten Mübarek'in istifa etmesiyle önemli bir dönüm noktasına ulaşmıştır. Mübarek'in istifasının ardından yönetime Yüksek Askeri Konsey aracılığıyla el koyan Mısır ordusunu, bundan sonraki süreçte özgürlük ile güvenlik arasındaki hassas dengeyi kurmak gibi oldukça zor bir görev beklemektedir. Bir yandan Mısır halkının talep ettiği özgürlük ve hakları sağlmasına yönelik gerek ülke içinden gerekse uluslararası toplumdan gelen baskılar, diğer yandan özellikle Libya krizi ile bölgeyi saran istikrarsızlık tehdidi altında ülkede normal hayatı yeniden inşa etme zorunluluğu arasında sıkışan Mısır ordusunun önümüzdeki dönemde bu iki dinamikten hangisine göre hareket edeceği belirsizliğini korumaktadır.

Mısır'da geçiş dönemi ve sonrasındaki siyasi hayatın nasıl olacağı muğlak olmakla birlikte, kesin olan tek şey bu yeni dönemde özgürlük-güvenlik denklemini belirleyecek olan siyasi mücadelenin, devrimci hareket ile ordu arasındaki rekabet ve etkileşim ile şekilleneceğidir. 1952 Hür Subaylar darbesinden günümüze otoriter siyasi rejiminin dayandığı en önemli aktör olan ordu, Mübarek'in istifasıyla sonuçlanan devrim sürecinden uzun yıllardır muhafaza ettiği gücünü koruyarak çıkmıştır. Her ne kadar ordu altı ay içerisinde yönetimi seçimler vasıtasıyla sivil yönetime devretmeyi vaat etmiş olsa da bu ordunun siyasetteki rolünü kaybedeceği anlamına gelmemektedir. Nitekim ordu, geçiş sürecini yönetirken, sivillere siyasi sürecin önünü açacak ve yeni dönemdeki siyasi sistemi şekillendirecek olan en temel kurumdur.⁶⁸ Dolayısıyla uzun yıllardır gerek siyasi düzende gerekse ekonomik ve sosyal hayatta önemli varlığı olan ordunun kısa sürede tüm bu gücünden feragat ederek idareyi tamamen sivillere bırakmasını beklemek oldukça naif bir yaklaşım olacaktır.

Ordu, geçiş sürecini yönetirken, sivillere siyasi sürecin önünü açacak ve yeni dönemdeki siyasi sistemi şekillendirecek olan en temel kurumdur.

Ancak burada belirtilmesi gereken nokta, ordunun Mısır'ın siyasi süreçlerinde rol oynayacak tek aktör olmayacağıdır. Devrimin görmeye alıştığımız Batı'nın desteğiyle hazırlanan renkli devrimlerden farklı olan yerli karakteri, orduyu ya da başka herhangi bir aktörü bu yeni başlayan süreci durdurabilmekten ya da eski rejimi ayakta tutmaktan alıkoymaktadır. Dolayısıyla Mısır'da bundan sonraki süreci ve özellikle de geçiş dönemi siyasetini şekillendirecek en temel etken ordu ile devrimci hareket arasındaki uzlaşma, çekişme ve müzakerelerin niteliğidir. Her ne kadar devrim hareketinin birbirinden farklı siyasi, ideolojik, ekonomik ve sosyal unsurları içinde barındırıyor olması, onu devrim sonrası döneme ilişkin tutarlı ve kapsamlı bir siyasi proje üretmek konusunda sınırlandırıyor olsa da, hareket bu noktadaki zayıflığını ciddi değişimler olana kadar kitleleri harekete geçirme hususunda gösterdiği disiplin ve birlikte dengeleyecektir. Zira devrimle birlikte insanlar güçlerinin farkına vararak güvenlik güçlerinin tehditlerine karşı direnmeyi öğrenmişlerdir. Otuz yıldır ülkeyi korku ve sindirme yoluyla yöneten diktatörü 18 gün gibi kısa bir sürede deviren Mısır halkı için, bundan sonraki dönemde geçmişte olduğu gibi devlet ve ordunun baskılarına kolayca boyun eğen, siyasi süreçlerden dışlanmış, devlete sadık ve bağımlı, pasif bir vatandaşlık rolü kabul edilemez olacaktır.

68. Daha detaylı bilgi için bkz, *Popular Protest in North Africa and the Middle East (I): Egypt Victorious?*, International Crisis Group, Middle East/North Africa Report No. 101, 24 February 2011; Marc Lynch, Susan B. Glasser ve Blake Hounshell eds, *Revolution in the Arab World: Tunisia, Egypt, and the Unmaking of An Era*, Washington DC, Foreign Policy, 2011.

Protestolar süresince göstericilerle rejim arasında bir nevi hakem görevi üstlenen ordu, zaman zaman önceki rejime karşı bir nevi iltimas göstermekle birlikte, Mübarek'in gösterilerin bastırmasına yönelik isteklerini geri çevirerek halk nezdindeki tarafsız ve güvenilir pozisyonunu muhafaza etmiştir. Mübarek'in istifasını sağlayarak devrim hareketinin en temel talebini yerine getiren askeri yönetim, daha sonra meclisi feshetmiş, ülkenin en güvenilir hâkim ve anayasa uzmanlarından oluşan bir Anayasa Değişikliği Komitesi kurarak bu konuda çalışmalarını başlatmış, siyasi partiler ve gruplar üzerindeki yasakları kaldırmış ve halk nezdinde rüşvet ve yolsuzlukla anılan üç bakan ve bir parti yöneticisini yargılamak üzere savcılara talimat vermiştir.

Bu adımlar devrim hareketinin başlıca taleplerinin yerine getirilmesi anlamında memnuniyet yaratsa da, yönetime geldiği günden beri ordunun halkın taleplerini karşılama konusunda sergilediği temkinli tutum kafa karışıklığına neden olmaktadır. Askeri yönetim ilk bildirimlerinde devrim hareketinin Mübarek'in istifasının ardından oluşturduğu koalisyonların sunduğu 35 talebin⁶⁹ karşılanacağını duyurmuş olmasına rağmen, ilerleyen günlerde oldukça kısıtlı bir ilerleme göstererek taleplerin büyük çoğunluğunu yerine getirme konusunda isteksiz bir tavır sergilemiştir. Nitekim devrim hareketinin tüm çağrılarına karşın, ordu Mübarek döneminde atanan bölgesel ve yerel yönetimleri feshetmemiş, siyasi suçluları hala serbest bırakmamış ve Mübarek ve oğulları dâhil yolsuzluk iddialarına karışan siyasiler ve iş adamlarının yargılanması konusunda gönülsüz davranmıştır. Kuşkusuz ülkeyi yıllardır baskı ve korku ile yöneten güvenlik aygıtının kaldırılması ve 19 Mart 2011 tarihinde referanduma sunulan anayasa değişikliklerinin kabul edilmesi ülkenin uzun yıllardır talep ettiği değişiklikleri içermesi bakımında son derece olumlu gelişmelerdir. Ancak ordunun referandum sürecini bu denli aceleye getirmesi sonucu, başkanın geniş yetkileri ve siyasi sistemin hükümet tarafından istismar edilmesine yatkın yapısı gibi anayasanın asıl kusurlu noktaları varlığını korumaya devam etmektedir.

Mısır'da devrim ile birlikte başlayan politikleşme süreci beraberinde pek çok siyasi oluşum meydana getirmeye başlamıştır bile.

Bu nedenle devrim hareketi, ordunun Mübarek'in istifasına giden süreçte ve sonrasında üstlendiği role güven duymakla birlikte ihtiyatı elden bırakmamaktır. Bu anlamda Mübarek'in istifasını sağlayarak devrimin en temel talebini yerine getiren askeri yönetim insanları meydanlardan uzaklaştıramamıştır; aksine Tahrir Meydanı her cuma gösterilerin ve devrim taleplerinin merkezi olmaya devam etmiştir. Mübarek sonrası dönemde gerek Tahrir Meydanı'nda devam eden gösteriler gerekse yoğunluğu artan grevler ordu üzerinde devrim taleplerinin unutulmaması için baskı oluşturma amacını taşımaktadır. Ordu ise ülkenin içinde bulunduğu şartlar düşünüldüğünde bu baskıları göz ardı edebilecek güçte değildir.

Ordunun yönetime geçici olarak el koyması ile yeni bir sürece giren Mısır'da bundan sonraki siyasi hayatın nasıl şekilleneceği, ordu ile vatandaşlar arasındaki ilişkinin nasıl biçimleneceği, toplumsal taleplerin ne derece yerine getirileceği ve ülkenin siyasi arenasında hangi aktörlerin ne tür roller üstleneceği gibi hususlar ordu ile muhalefet aktörleri arasında iki yönlü bir etkileşim sonucunda belirginlik kazanacaktır. Bu anlamda seküler, liberal, solcu, milliyetçi ve İslami olmak üzere

69. Devrime katılan gruplar, taleplerini hayata geçirmek için gevşek bir koalisyon göstermektedirler. Bununla birlikte en aktif gruplar ve partileri içeren 25 Ocak devriminin ana koalisyonu yeni askeri yönetime 35 talep sunmuşlardır. Bu talepler siyasetten anayasaya, yargıdan güvenlik ve ekonomiye Mısır'daki hayatın bütün boyutlarını içermektedir. Bu taleplerden en önemlileri, Yüksek Askeri Konseyin yönetimi, genelkurmay başkanını da içeren geçici beş üyeli sivil başkanlık konseyine devretmesi, parlamentonun alt ve üst kanatlarının feshedilmesi, bütün bölgesel ve yerel konseylerin dağıtılması, Mübarek tarafından atanan ve Ahmet Şefik'in başkanlık ettiği son hükümetin feshedilmesi ve bir anayasa yazmak için seçilmiş ve temsili bir kongrenin oluşturulmasıdır. Bunun yanı sıra hapisanelerdeki bütün siyasi tutukluların salıverilmesi, olağanüstü halin kaldırılması, ülkeyi sindirme ve korku ile idare eden devletin güvenlik mekanizmasının feshedilmesi, iktidar partisinin feshedilmesi ve bütün varlıklarına el konulması, Hüsnü Mübarek ve Cemal Mübarek de dâhil olmak üzere yolsuzluklara karışan bütün politikacı ve işadamları hakkında soruşturma açılması ve mahkeme önüne çıkarılmaları, rejimi destekleyen yayıncı yapıları yapmış olan devletin basılı ve elektronik medyasının baş editörleri ve yönetim kurullarının işten çıkarılması istenmektedir.

pek çok farklı siyasi ve ekonomik görüşü içinde barındıran devrim hareketinin bu unsurları arasındaki karşılıklı etkileşim ülkede muhalefetin niteliğini belirleyecekken, bu unsurların diğer bir önemli siyasi aktör olan ordu ile etkileşimi de ülkenin ilerleyen dönemde siyasi yapısını şekillendirecek en temel etken olacaktır.

Ancak bu karşılıklı etkileşimde muhalefet hareketlerinin zayıf ve parçalı yapısı siyasi süreçleri etkileme kabiliyetini önemli ölçüde sınırlandırmakta, bu da ordu ile etkileşimde muhalefetin pazarlık payının orduya göre daha hafif kalacağı endişesi doğurmaktadır. Devrim hareketinin gösteriler boyunca sergilemiş olduğu disiplin ve birlik, hareketi hala güçlü kılsa da hareketin bu kadar farklı kesimleri içinde barındıran yapısı⁷⁰, aktörlerin geçiş dönemi ve sonrasına ilişkin kapsamlı bir siyasi plan sunma konusunda farklı pozisyonlar benimsemelerine neden olacaktır. Nitekim devrim hareketinde liberal ve demokratik gruplar ile Müslüman Kardeşler arasındaki ittifak uzun süreli olmamış, iki grup arasındaki farklılıklar referandum sürecinde belirginlik kazanmıştır. Müslüman Kardeşler askeri yönetim ve eski rejimin kalıntısı Ulusal Demokratik Parti gibi halka değişiklikleri kabul etme çağrısında bulunurken, Baradey ve Amr Musa'nın başını çektiği diğer muhalif hareketler 'hayır' oyu kullanacaklarını ifade etmişlerdir. Bu görüş ayrılığının temelinde Müslüman Kardeşler'in bir an önce parlamento seçimlerine gidilmesi yönündeki arzusu yatmaktadır. Hareketin sağlam örgütlü yapısı, grubu parlamento seçimlerinde nispeten yeni ve dolayısıyla seçimler için örgütlenmesi daha fazla zaman alacak olan diğer muhalif hareketlere göre avantajlı konuma sokmaktadır.

Müslüman Kardeşler'in referandumdaki hamlesi grubun artık devrim sürecinde olduğu gibi arka planda kalmak istemediğinin göstergesidir. Sahip olduğu sağlam örgütlü yapı, uzun siyasi tecrübe ve güçlü bir halk desteği göz önüne alındığında, tek başına iktidarın en güçlü adayı olabileceken, yukarıda da belirtildiği gibi Müslüman Kardeşler gösterilerin başlamasından Mübarek'in devrilmesine uzanan süreçte arka planda kalıp devrim hareketini oluşturan koalisyona destek vermeyi tercih etmiştir. 9 Şubat'ta New York Times'a yaptıkları açıklamada Müslüman Kardeşler geçiş sürecinde hâkim bir rol oynamak gibi amaçlarının olmadığını, Mısır'ın birliği ve bütünlüğü için sistemli bir geçiş süreci arzuladıklarını ve 2011 Eylül ayında yapılması planlanan başkanlık seçimlerinde aday göstermeyeceklerini duyurmuşlardır.⁷¹ Aynı şekilde daha sonra yaptıkları açıklamalarda mecliste çoğunluğu amaçlamadıklarını, hedeflerinin meclisteki koltuk sayısının %35 ile %40 arasında olduğunu bildirmişlerdir. Hareketin bu açıklamalarla birlikte ordu ile işbirliği içinde referandumda anayasa değişikliklerini desteklemesi aslında grubun Mısır ordusu üzerinden Batı dünyasına gönderdiği bir mesaj olarak okunabilir. Müslüman Kardeşler taleplerinin karşılanması ve siyaset arenasında kendilerine bir yer açılması halinde Amerika ile bir nevi işbirliğine hazır olduklarının sinyallerini vermektedirler. Her ne kadar grubun bu hamleler ile gerçekte belirsizliklerle dolu süreci doğru okuyup güç toplama amacı güttüğü iddia edilse de Müslüman Kardeşler'in bu süreçten dönüşüm geçirmeden çıkmasını beklemek de yanlış olacaktır.

Müslüman Kardeşler'in Mısır siyasetindeki geçmişine bakıldığında, hareketin rejimi temsil eden egemen devletçi anlayış ve liberal hareketlerle olan etkileşiminin sonucunda büyük ölçüde dönüştüğü görülmektedir. Bu dönüşümün önümüzdeki dönemde de gerek diğer siyasi oluşumlarla olan etkileşimi yoluyla gerekse kendi içindeki farklılıkları uzlaştırma ihtiyacına binaen devam etmesi kuvvetle muhtemeldir. Nitekim Müslüman Kardeşler yekpare bir yapı değildir. Robert S. Leiken ve Steven Brook'un analizlerinde belirttikleri gibi Müslüman Kardeşler geleneksel, reformist, genç, yaşlı, şehirlî, kırsal, eğitilmiş, eğitimsiz olmak üzere oldukça geniş bir siyasi ve sosyal yelpazeden pek çok kesimi içinde barındırmaktadır.⁷² Bu grupların hepsinin ortaklaşa paylaştıkları görüş iktidara radikal ve silahlı mücadele ile değil, demokratik ve barışçıl yollarla gelmek olsa da her birinin siyasal İslam ve demokrasiye bakışları birbirinden farklılık göstermektedir. Dolayısıyla bu farklılıkların siyasi alternatiflerin artacağı önümüzdeki dönemde kendini daha belirgin olarak göstermesi beklenmektedir. Nitekim bunun ipuçları protestolar sırasında kendi göstermeye başlamıştır. Gelenekçilerin benimsediği

70. Örneğin devrim hareketinde öne çıkan liberal Muhammed Baradey'in liderliğindeki Değişim için Ulusal Birlik Hareketi; 6 Nisan Hareketi'nden Kifaye'ye, Hepimiz Halid Said'iz grubundan 9 Mart hareketine, Eymen Nur liderliğindeki Yarın Partisi'nden milliyetçi Kerame Partisi'ne, Liberal Demokrasi Cephesi'nden Müslüman Kardeşlere kadar siyasi yelpazenin her kesiminden destek almıştır

71. Essam el-Errian, "What the Muslim Brothers Want", *The New York Times*, 9 February 2011.

72. Robert S. Leiken ve Steven Brook, "The Moderate Muslim Brotherhood: Friend of Foe?", *Foreign Affairs*, March/April 2007.

pragmatik ve temkinli pozisyon, genç Müslüman Kardeşler’de hayal kırıklığı yaratmış ve yine devam eden günlerde gelecekteki liderlerin Ömer Süleyman ile ayrı görüşmeler yapması hareketin Tahrir Meydanı’nda bulunan genç üyeleri tarafından kaygıyla karşılanmıştır. Yine aynı şekilde Müslüman Kardeşler’in referandumda anayasa değişikliklerini destekleme çağrısına rağmen, hareket içerisindeki bir takım reformcu grup anayasa değişikliklerinin yetersizliğine işaret ederek hayır oyu kullanacaklarını ifade etmişlerdir.⁷³

Dolayısıyla özellikle Batı dünyasında Müslüman Kardeşler’in “gerçek” amaç ve niyetlerine ilişkin yapılan analizler ve Mısır’ın radikal İslam ile hür demokrasi arasında bir rol ayırımında olduğuna dair endişe taşıyan değerlendirmeler, iki önemli hususu göz ardı etmektedir. Bunlardan birincisi daha önceden belirtildiği üzere Müslüman Kardeşler’e ilişkin yapılan analizlerin grubu yekpare bir yapı olarak ele alması ve grubun içindeki farklı yaklaşımları göz ardı etmesidir. Nitekim Müslüman Kardeşler Mısır’ın İslami hareketinin en büyük temsilcisi olmakla birlikte önümüzdeki dönemde daha özgür siyasi ortamda yeni İslami hareketlerin ortaya çıkması kaçınılmazdır. İkinci olarak; Mısır’da diğer siyasi dengeler ve dinamikler devrime gidilen süreçte yansıtıldığından daha karmaşıktır. Mısır’ın siyasi açıdan bir yol ayırımında olduğu söylenebilir. Ancak bu çoğu zaman iddia edildiği üzere radikal İslam ile demokrasi arasındaki yol ayrımı değil, liberal olmayan demokrasi⁷⁴ ile gerçek demokrasi arasındaki yol ayrımıdır.

Mısır’da bu yeni süreçte iç aktörler kadar olmasa da bölgesel ve uluslararası güçlerin takınacağı tutum da belirleyici olacaktır.

Bundan sonraki siyasi süreçlerde önemli ölçüde belirleyici olacak olan Mısır ordusu, sınırlı ve makyaj reformlarla ülkede önceki döneme kıyasla daha liberal bir siyasi düzeni hayata geçirip, bu düzende kendisi için siyasete müdahale kanallarını açık tutabilir. Böyle bir senaryoda Mısır’ın demokrasiye geçiş süreci uzun, sürüncemeli ve muğlak olacaktır. İkinci muhtemel senaryo ise ordunun devrim hareketinin taleplerine geniş çaplı reformlarla karşılık vermesidir. Bu seçenek, ülkeyi gerçek anlamda özgürlükçü bir siyasi ortama taşıyıp, demokrasinin gelişimini hızlandıracak ve sağlam bir temele oturtacaktır. Ancak ordunun son zamanlarda vermeye çalıştığı tarafsızlık imajına karşın, eski rejim içindeki güçlü pozisyonunu tamamen yitirmek istemeyeceği gerçeğinden hareketle bu ihtimalin oldukça zayıf olduğu söylenebilir. Her iki senaryoda da kısmen daha özgür bir siyasi hayata kavuşacak olan Mısır’da, demokrasi sürecini belirleyecek en önemli etken devrimi gerçekleştiren halk hareketlerinin ordu üzerinde kuracakları baskı olacaktır.

Dolayısıyla Müslüman Kardeşler’in bu siyasi dönüşümün neresinde olduğu ve dönüşümü nasıl etkileyeceği sorularına yanıt aranırken grubu toplumsal dinamiklerden soyutlayarak analiz etmek hatalıdır. Nitekim bu yaklaşım ülkede ciddi ve uzun süreli varlığı olan liberal, seküler ve milliyetçi gibi diğer siyasi hareketlere ve halkın demokrasi mücadelesine pasif bir rol biçmektedir. Her ne kadar 19 Mart referandumunda liberal ve demokratik grupların hayır oyu çağrısının halk nezdinde destek bulmamış olması ve anayasa değişikliklerinin %77 oranla kabul edilmesi, bu grupların mevcut siyasi ortamda sahip oldukları halk desteğinin sınırlı olduğunu gösterse de orta vadede örgütlenme girişimlerinin belli bir düzeye ulaşmasıyla bu hareketlerin siyasi sistemi etkileme kabiliyetleri artacaktır.

Mısır’da devrim ile birlikte başlayan politikleşme süreci beraberinde pek çok siyasi oluşum meydana getirmeye başlamıştır bile. Örneğin yeni dönemin en hızlı etkisi Müslüman Kardeşler’den kopmuş, reform yanlısı bir grup tarafından kurulan ve 1996 yılından beri partilileşme mücadelesi veren Vasat Partisi üzerindeki yasakların kaldırılması yoluyla olmuştur. Ayrıca devrim hareketinin itici gücü işçi hareketini temsil eden bağımsız sendikaların kurulması sınıfsal taleplerin siyasal

73. Muslim Brotherhood Reformists and El Baradei reject Egypt’s referendum, *RT News*, March 19, 2011, <http://rt.com/news/line/2011-03-19/>
74. Liberal olmayan demokrasi (*illiberal democracy*) terimi ilk defa Fareed Zakaria tarafından *Foreign Affairs* için 1997 yılında kaleme aldığı makalede kullanılmıştır. Daha detaylı bilgi için bkz, Fareed Zakaria, ‘The Rise of Illiberal Democracy’, *Foreign Affairs*, November/December 1997.

arenada temsil edilmesine yönelik muhtemel bir partilileşme sürecinin sinyali olarak algılanmalıdır. Bu minvalde yeni siyasi oluşumlarla birlikte Müslüman Kardeşler'in siyasetteki rakiplerinin artması, grubun alternatiflerin olmadığı önceki dönemlerde kazandığı toplumsal desteği ne ölçüde koruyabileceğine ilişkin ciddi soru işaretleri doğurmaktadır.

Öte yandan Mısır'da bu yeni süreçte iç aktörler kadar olmasa da bölgesel ve uluslararası güçlerin alacağı tutum da belirleyici olacaktır. Nitekim Ömer Süleyman'ın başkan yardımcılığına gelmesinde büyük bir rol oynayan Amerika ve Avrupa ülkeleri Şubat ayının ilk haftasına kadar Mübarek'in gitmesi gerektiği yönünde bir tavır benimsemişlerken, daha sonra pozisyonlarında değişikliğe giderek Mübarek'in Eylül seçimlerine kadar görev başında kalmasını uygun bulduklarını dile getirmişlerdir. Lakin devrim hareketinin rejim ile uzlaşma konusunda hiçbir taviz vermemesi Mübarek'in istifasıyla sonuçlanınca Amerika ve Avrupa ülkeleri kendilerini Eylül ayında yapılacak seçimler sonrası ortaya çıkma ihtimali yüksek İslami parti dönemine hazırlamaya başlamışlardır. Bu anlamda Beyaz Saray tarafından 16 Şubat'ta El Kaide ile Müslüman Kardeşler'i karşılaştırarak siyasal İslam, demokrasi ve milliyetçilik konularını irdeleyen bir rapor hazırlanmış olması önemli bir yere sahiptir.⁷⁵ Rapor, İslami gruplar arasındaki farklılıklara dikkat çekerek Amerika'ya İslami gruplara yaklaşırken bu farklılıkların dikkate alınması önerisinde bulunmaktadır. Müslüman Kardeşler'in milliyetçilik ile İslam'ı harmanlayan barışçıl yaklaşımlarının onu diğer İslami hareketlerden farklı kıldığının ifade edildiği raporda, Amerika'nın Müslüman Kardeşler'in siyasi sisteme angaje edilmesi için çaba sarf etmesinin önemli olduğu vurgulanmıştır. Aksi halde rapor Amerika'nın ve Batı'nın bölgede yaşanan gelişmelere ayak uyduramayacağı uyarısında bulunmaktadır. Bu anlamda, söz konusu çalışma Batı dünyasının Müslüman Kardeşler'e yönelik yaklaşımların değişmesi gerektiğinin ve değişeceğinin göstergesi olarak algılanabilir.

Mısır'da yaklaşık 60 yıllık otoriter rejimi sarsan halk devrimi Mübarek'in istifasıyla aslında yeni bir başlangıca girmiştir. Bu yeni başlangıçta Mısır'ı oldukça zorlu ve sancılı bir süreç beklemekte. Bu tamamlanmamış devrimin nasıl bir siyasi sisteme evrileceği tüm belirsizliklere rağmen şimdilerde herkesin yanıt bulmaya çalıştığı bir soru. Bu anlamda İslami ve liberal güçler arasında hukukun üstünlüğü ve bireysel ve siyasi hakların korunması gibi liberalizmin temel unsurları üzerinde geçmiş 1980'li yıllara uzanan fikir birliği, önümüzdeki dönemde liberal kurumları güçlendirecek olmakla birlikte, bu fikir birliğinin demokrasi sürecinin önünü ne derece açacağı kesin değildir. Mısır'ın şuan ki fotoğrafı demokrasinin sistem içinde benimsenmesinin ve oturmasının yavaş, değişken ve inişli çıkışlı olacağına işaret etmektedir.

4. ULUSLARARASI AKTÖRLER: KİMİN İÇİN HANGİ MISIR?

Jeostratejik konumu sebebiyle tarihi boyunca dış güçlerin müdahalelerine ve işgallerine maruz kalmış olan Mısır'da dış güçler, modern tarihinde yaşadığı krallık ve cumhuriyet dönemlerinde dahi kısa ve istisnai dönemler hariç nüfuz alanlarını sürdürmüşlerdir. 1922'de bağımsızlığını kazanmasına rağmen 1952'deki Özgür Subaylar Hareketi'nin darbesine kadar İngiliz etkisiyle mücadele eden Mısır, Soğuk Savaş'ın ilk döneminde hem Sovyetler Birliği hem de ABD ile ilişkilerini sürdürmüştür. Bu dönemde 1952 Mısır Devrimi ve 1956 Süveyş Krizi gibi gelişmelerde Mısır'a destek veren ABD, Mısır'ın Sovyet eksenine girmesine engel olmaya ve kendi yanına çekmeye çalışmıştır⁷⁶ 1972'de Enver Sedat'ın ülkedeki Rus danışmanları sınır dışı etmesi ve ardından 1978'de Camp David Anlaşması'nın kabulü ile birlikte ABD bu amacında başarılı olmuştur. Camp David ile kurulan bölgesel sistemle birlikte Amerika'nın bölge politikalarını anlamadan, İsrail'in güvenlik kaygılarını hesaba katmadan Mısır'ın bölgesel aktivitelerini analiz etmek imkansızlaşmıştır. Mısır, ABD-İsrail ekseninden tanımlanan "ılımlı" Arap rejimleri kavramının 1994'te dahil olan Ürdün'le birlikte baş öznese konumunda olmuştur. Bu nedenle Mısır'da gerek isyan sürecini gerekse Mübarek sonrası atılan demokratikleşme adımlarını yakından takip eden aktörlerin başında ABD ve İsrail gelmektedir. Bununla birlikte Mısır'ın içinden geçmekte olduğu dönem pek çok global ve bölgesel aktörü de yakından ilgilendirmektedir. Sürecin kendisini de doğrudan etkileyeceği için bu aktörlerin Mübarek rejimi ile ilişkilerini ve Mübarek sonrası döneme ait beklenti ve kaygıların ortaya koymak önemlidir.

75. Scott Wilson, "Obama Administration Prepares for Possibility of New Post-Revolt Islamist Regimes," *Washington Post*, March 4, 2011.

76. Lillian C. Harris, "Egypt: Internal Challenges and Regional Stability," *The Royal Institute of International Affairs*, London, 1988, p.86

4.1 Amerika Birleşik Devletleri'nin Muğlâk Pozisyonu

Soğuk Savaş sırasında Mısır'la yakınlaşan ve özellikle 1979'dan sonra Mısır'ın dış politikasını tayin noktasında en önemli aktör haline gelen ABD için Mısır, Ortadoğu, Hint Okyanusu, Kızıl Deniz, Akdeniz ve Afrika'ya hakim stratejik konumu, büyük nüfusu, Arap dünyasındaki siyasi ve entelektüel liderlik pozisyonu, İsrail'in bölge politikalarına katkıları, dünya deniz ticaretinin %8'ini taşıyan Süveyş Kanalı'na hakimiyetiyle hayati öneme sahip bir ülke konumundadır. Soğuk Savaş yıllarında ABD ile Sovyetler Birliği'nin üzerinden rekabet yürüttüğü bir ülke olan Mısır, aynı zamanda ABD'nin bölgedeki petrole ulaşımı ve İsrail'in güvenliğini sağlama çabaları açısından da ABD için vazgeçilmez bir ülkedir. Sudan, Libya ve Gazze'deki Hamas otoritesi gibi ABD tarafından sakıncalı görülen yönetimlerin bulunduğu bölgelerle sınırının olması bu yönetimleri gözetim altında tutmak isteyen ABD için Mısır'a ayrı bir değer katmaktadır.

1978'de ABD Başkanı Jimmy Carter arabuluculuğuyla imzalanan Camp David Anlaşması'nın 1979'da Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat ve İsrail Başbakanı Menachem Begin'in imzalarıyla İsrail-Mısır barışına dönüşmesinin hem adı geçen üç ülke için hem de bölge için önemli sonuçları olmuştur. Mısır, İsrail'i tanıyan ilk Arap ülkesi olurken ABD barış karşılığında İsrail'e ve Mısır'a milyarlarca dolar finansal ve askeri yardım taahhüdünde bulunmuştur. ABD tarafından Mısır'a 1979 öncesinde de finansal ve askeri destek verilmiş olmakla birlikte 1979 sonrası dönemde iki ülke arasında bu yolla karşılıklı bir bağımlılık ilişkisi kurulmuş ve bu sayede yardımlar ve işbirliği bir sistematige bağlanmıştır.

Bu ekonomik ilişki ABD'nin özellikle Mısır ordusu ve siyasi elitiyle yakınlaşmasına sebep olmuş, Amerikan sistemi ile eğitilen ve teknoloji ile donatılan Mısır ordusu, iki ülke arasındaki en önemli bağlardan birisini teşkil etmiştir. ABD her ne kadar bu yardımlarda İsrail'in Mısır'a karşı askeri üstünlüğünü korumaya dikkat ettiyse de Mısır ordusuna milyarlarca dolar para akıtmış ve bu sayede ihtiyacı olduğunda da Mısır'ın yardımına başvurmuştur. ABD'ye olan 4,5 milyar dolarlık borcunun silinmesi karşılığında⁷⁷ Körfez Savaşı'na ABD ve İngiltere'den sonra en fazla asker gönderen Mısır, muharip güçlerine ek olarak Arap dünyasında savaşın meşruiyetinin kurulmasında da etkili rol oynamıştır.

Obama yönetimi, Mübarek rejimine açık destek vermeyerek otoriter rejimlerle işbirliği yapma suçlamasından kurtulmayı, aynı zamanda göstericileri açıkça desteklemeyip protestoların bir Amerikan komplosu olarak ilan edilmesini engellemeyi amaçlamıştır.

ABD'nin 1983'te İsrail'le imzaladığı Stratejik İşbirliği Anlaşması, İsrail'in Lübnan işgali ve Mısır'ın Rusya'yla diplomatik ilişkilerini yeniden tesis etmesi gibi konular iki ülke arasında görüş ayrılıkları yarattıysa da Mısır, Körfez Savaşı'nda ve 11 Eylül sonrası "terörle savaş"ta olduğu gibi ABD'nin bölge politikalarına büyük destek vermiş ve bu politikaların Arap dünyasında sindirilmesi konusunda öncü rolü üstlenmiştir. Özellikle Arap Birliği ve İslam Konferansı Örgütü gibi kuruluşlarda Batı yanlısı blokun lideri olan Mısır, bu yönüyle de ABD ile bu kuruluşlar arasındaki bağ olma rolünü üstlenmiştir.

ABD Mısır'da sivil topluma verdiği finansal desteği USAID kanalıyla sürdürmeye çalıştıysa da özellikle demokratikleşme alanındaki etkisi çok kısıtlı kalmıştır.⁷⁸ Bir yandan sivil toplum ABD'yi yeterince destek vermemekle eleştirirken diğer yandan Mısır hükümeti demokratikleşme adı altında sivil toplum örgütlerinin desteklenmesinden rahatsızlık duymuştur. Mısır hükümetinin müdahalesiyle, USAID kanalıyla gelen bu finansal yardımların büyük kısmı hükümet bağlantılı kuruluşlara veya doğrudan hükümet projelerine aktarılmıştır. Bu durum ABD'nin Mısır'daki sivil toplum üzerindeki etkisinin

77. Afaf Lutfi Al-Sayyid Marsot, *A History of Egypt: From the Arab Conquest to the Present*, Cambridge University Press, Cambridge, 2007, p.171

78. Jeremy M. Sharp, "Egypt; The January 25 Revolution and Implications for U.S. Foreign Policy," *Congressional Research Service*, 2011, s.27

sınırlı kalmasına sebep olmuştur. Bu kısıtlı ilişkiye Müslüman Kardeşler'le diyalog kapılarının kapalı tutulması da eklenince ABD'nin Mısır halkı ile teması asgari seviyede kalmıştır.

Mısır'da gösterilerin başlamasıyla önce Mübarek'e reform çağrısı yapan ABD, daha sonra yaptığı açıklamada Mısır'da demokrasiye geçiş vurgu yapmıştır. Mübarek'in "Şimdi gidersem kaos başlar" açıklamasının ardından ABD, geçiş sürecinin hemen başlaması gerektiğinin altını çizmiştir. Gösterilerin başlangıcından Mübarek'in görevi devrettiğini açıklamasına kadar muğlak bir çizgi takip eden Amerikan yönetimi, Mübarek'in ayrılmasıyla birlikte demokrasi vurgusunu artırmıştır. Bu muğlak tavır ile Washington, henüz sonunu kestiremediği bir süreçte bir taraf seçmenin sebep olabileceği olumsuzlukları asgari düzeye indirmeye çabalamıştır. Obama yönetimi, Mübarek rejimine açık destek vermeyerek otoriter rejimlerle işbirliği yapma suçlamasından kurtulmayı, aynı zamanda da göstericileri de açıkça desteklemeyip protestoların bir Amerikan komplosu olarak ilan edilmesini engellemeyi amaçlamıştır. Bu durum Amerikan yönetimi içindeki görüş birliği eksikliğinden de bir göstergesidir. Zira bu süreçte Beyaz Saray ve Dışişleri Bakanlığı'ndan çelişkili açıklamalar gelmiştir.⁷⁹ Protestolar sırasında sergilenen bu tavır sebebiyle ABD'nin Mübarek sonrasında Mısır'daki değişim süreci üzerindeki etkisinin, ordu ve bir takım sivil toplum kuruluşları ile kısıtlı kaldığı söylenebilir.

4.2 İsrail'in Endişeleri ve El-Fetih-Hamas Çekişmesi

İsrail, 1948'deki kuruluşundan 1979'daki barış anlaşmasına kadar Mısır'la fiili savaş durumu içinde olmuştur. Bu süreçte İsrail Devleti'nin kurulmasını müteakip başlayan 1948-49 Savaşı'nda, 1956 Süveyş Krizi'nde, 1967 Altı Gün Savaşları'nda ve 1973-74 Yom Kippur Savaşı'nda iki ülke karşı karşıya gelmiştir. Bu dönemde İsrail'in mücadele etmek zorunda olduğu Arap ittifakının en büyük gücü olarak Mısır, İsrail için bölgedeki en büyük tehdit olmuştur. Yom Kippur Savaşı'nın ilk safhalarında Mısır ve Suriye ordularının İsrail karşısındaki başarısı, o tarihe kadarki Arap-İsrail Savaşları'na binaen ortaya atılan ve İsrail'in Altı Gün Savaşları'ndaki kesin zaferi ile doruk noktaya ulaşan "yenilmezlik"⁸⁰ mitine son vermiştir. Bu savaşta İsrail ordusunun ağır kaybı ve sadece ABD'nin yardımı ile toparlanabilmesi, bir yandan ABD'nin İsrail üzerindeki etki gücünü artırırken diğer yandan da İsrail'i Araplarla barış yapmanın gerekliliğine ikna etmiştir.

1978'deki Camp David Anlaşması ve 1979'daki İsrail-Mısır Barışı, iki ülke arasındaki savaş durumunu sona erdirmiştir. Bu anlaşmayla en güçlü Arap devletini nötrleştiren İsrail, Mısır'dan Sina Yarımadası'nın silahsızlandırılması, erken uyarı sistemlerinin kurulması ve uluslar arası barış gücünün konuşlandırılması gibi somut ve Yahudi Devleti'nin tanınması gibi psikolojik garantiler elde etmiştir.

Camp David'i izleyen süreçte ABD'ye yaklaşan Mısır, İsrail'le Filistinliler ve diğer Arap aktörler arasındaki barış sürecinin canlandırılmasına çalışmış ve bu süreçte kilit rol oynamaya çalışmıştır. Hüsnü Mübarek'in Cumhurbaşkanı olmasından sonra hızlanan bu çalışmalarla Mısır, İsrail'le barış imzalaması sebebiyle Arap dünyasında kaybettiği prestijini öncülükleyerek yeniden kazanmayı, Batı dünyasındaki itibarını artırmayı, bölgedeki "ılımlı" aktörleri güçlendirmeyi ve radikallerin çatışma ortamından faydalanmasını önlemeyi, bu sayede ABD ve Araplardan maddi destek almayı amaçlamıştır.⁸¹ İki ülke arasındaki normalleşme çalışmaları 1982'de İsrail'in Sabra ve Şatilla katliamları sebebiyle sekteye uğrasa da Mısır, Filistin meselesinin çözümü için diplomatik sürecin önemine vurgu yapmaya ve meşhur tabirle İsrail'le arasındaki "soğuk barış"ı korumaya devam etmiştir.⁸² Bu doğrultuda Mısır, 1991'de Madrid Konferansı'nın toplanmasında ve 1993'de Oslo Anlaşması'nın imzalanmasında önemli arabuluculuk rolü oynamıştır.

79. Inside the White House-State Department rift on Egypt, *Foreign Policy*, 9.2.2011, http://thecable.foreignpolicy.com/posts/2011/02/09/inside_the_white_house_state_department_rift_on_egypt

80. Marsot, p. 157

81. Harris, p. 81

82. Kenneth W. Stein, "Egyptian-Israeli Relations", *Middle East Review of International Studies*, Volume 1, No. 3 - September 1997

ABD'nin Ortadoğu'daki gelişmeleri İsrail merkezli okuması, Mısır gibi bölgedeki müttefiklerinin de İsrail'in kaygıları ve önceliklerini dikkate almasına sebep olmuştur. Mısır, barış anlaşmasından itibaren İsrail'e önemli bir takım avantajlar sunmuştur. Batı yanlısı Müslüman bir ülkenin İsrail'e verdiği psikolojik desteğin yanında askeri ve ekonomik işbirliği de İsrail için büyük önem taşımıştır. Mısır, İsraili turistlerin uğrak noktalarından birisi olurken ekonomik işbirliği de beraberinde gelmiştir. 2005'te imzalanan 2,5 milyar dolarlık anlaşmayla Mısır, İsrail'e 15 sene boyunca doğal gaz satmayı taahhüt etmiştir.⁸³

Güvenlik alanlarında da iki ülke arasında önemli anlaşmalar imzalanmıştır. Özellikle 11 Eylül sonrasında terörizm ve İslami radikalizm gerekçeleri üzerinden iki ülke güvenlik işbirliğini artırmışlardır. 2005'teki Philadelphia Anlaşması'yla Mısır, silah kaçakçılığını önlemek amacıyla Gazze sınırındaki Philadelphia mihveri boyunca 750 güvenlik görevlisi konuşlandırmayı kabul etmiştir. 2007'deki bir başka anlaşmayla Mübarek, Gazze'ye silah kaçakçılığını önlemek için istihbarat ve güvenlik çalışmalarını artıracığını taahhüt etmiştir. İsrail'in 2008 Aralık ayında başlayan Gazze saldırısı boyunca Mısır, Gazze sınırını kapalı tutmuş ve Gazze'deki insani krizin büyümesine neden olmuştur.

İsrail'in Mısır'daki değişim konusundaki endişeleri, Filistin Yönetimi tarafından da paylaşılmaktadır. Hamas'a karşı en büyük destekçilerinden birisi olan Mübarek'in görevi bırakması, Mahmud Abbas yönetimi için bir darbe niteliğindedir.

Gazze'de Hamas'ın seçimlerle işbaşına gelmesinden itibaren devam eden ablukanın İsrail'den sonraki en önemli aktörü olan Mısır, Mavi Marmara saldırısı sonrası abluka koşullarını nispeten yumuşatmış; fakat tamamıyla sona erdirmemiştir. Mübarek sonrası süreçte Mısır'da halk tarafından seçilecek hükümet, Camp David Anlaşması'na muhtemelen sadık kalacaktır ama yeni hükümetin Mübarek döneminde olduğu gibi Gazze ablukasını gibi konularda İsrail'e açık destek vermesi oldukça zorlaşmış gözükmektedir. Bu durum dikkate alındığında Mısır'ın Refah sınırındaki kısıtlamalarını azaltması veya kaldırılması beklenebilir. Bu değişimle birlikte Hamas'ı çevreleme ve kısıtlama yoluyla güçsüzleştirmeyi amaçlayan İsrail'in Gazze ablukasının anlamsızlaşacağını öngörmek de mümkündür. Bu da kuzey sınırı Lübnan'da Hizbullah'ın ön plana çıktığı bir ortamda İsrail'in güney sınırını da eskisi gibi garanti göremeyeceğini ortaya koymaktadır.

Mısır, Mübarek döneminde El Fetih ile Hamas arasında yürütülen uzlaşma çalışmalarında arabulucu rolünü üstlenmiştir. Her ne kadar uzlaştırmacı kimliği ön plana çıkarmaya çalıştıysa da bu süreçte Filistin Otoritesi'ne verdiği destekle Müslüman Kardeşler geleneğinden gelen Hamas'ın siyasal marjinalizasyonuna ve bu yönüyle Filistin meselesinde statükonun devam etmesine dolaylı olarak katkıda bulunmuştur. Bu da İsrail'in Filistinli gruplar arasındaki fikir ayrılıkları üzerinden yürüttüğü barış sürecinden sonuç elde edilememesinde kilit rol oynamıştır.

Mübarek'e Suudi Arabistan ile birlikte en açık desteği veren ülke olan İsrail, Mübarek sonrası Mısır'da kurulacak yeni yönetimin İsrail çıkarlarına potansiyel tehdit oluşturduğunu düşünmektedir. Protestolar sırasında özellikle Müslüman Kardeşler'in iktidara gelmesi senaryosundan endişelenen İsrail⁸⁴, Mübarek merkezli bir istikrarı demokrasiye tercih eder bir söylem benimsemiştir.⁸⁵ Mübarek'in ayrılmasından sonra ise İran ve Müslüman Kardeşler üzerinden Batı'nın İslami radikalizm korkusuna hitap eden İsrail, Mısır'da yaşanan son gelişmelerin Müslüman Kardeşler'in iktidara gelmesiyle 1979 İran İslam Devrimi'nin bir benzerine dönüşmesi ihtimali dile getirmektedir.⁸⁶

83. Bu noktada Mısırlı muhalefetin İsrail'e piyasa fiyatının altında gaz satıldığı iddiasını hatırlatmakta fayda vardır. "Egypt: Israeli gas prices could rise 70%", *Haaretz*, 01.03.09 <http://www.haaretz.com/print-edition/business/egypt-israeli-gas-prices-could-rise-70-1.271154>

84. "Peres praises Mubarak for his contribution to peace," *Ynet*, 5 Şubat 2011, <http://www.ynetnews.com/articles/0,7340,L-4024283,00.html>

85. "Peres stands by embattled Egyptian counterpart," *Jerusalem Post*, 31 Ocak 2011, <http://www.jpost.com/NationalNews/Article.aspx?id=206054>

86. "With Upheaval, How Large Is The Opening For Islam?," *NPR*, 4 Şubat 2011, <http://www.npr.org/2011/02/04/133440196/with-upheaval-how-large-is-the-opening-for-islam>

Nihai analizde en yakın bölgesel müttefikini kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kalmış olan İsrail için bugüne kadar Mübarek ve ordu eliyle ve ABD'nin desteğiyle sürdürdüğü İsrail-Mısır işbirliğini yeni bir düzlem üzerine oturtma zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Meşhur tabirle soğuk barış olarak nitelenen ve bugüne kadar gelen İsrail-Mısır ilişkisi aslında halklara rağmen yönetimler arasındaki işbirliğine işaret etmektedir. Tahrir Meydanı'nı milyonlarla dolduran göstericiler, Mısır'da halkın ülkede yeni bir aktör olarak ortaya çıktığını ve İsrail'in Mübarek sonrası dönemde Mısır halkına rağmen bugüne kadar aldığı teminatları almaya devam edemeyeceğini ortaya koymuştur.

İsrail'in Mısır'daki değişim konusundaki endişeleri, Filistin Otoritesi tarafından da paylaşılmaktadır. Arap dünyasındaki gösterilerin belki de ikinci plana ittiği, el-Cezire televizyonu tarafından yayınlanan Filistin Otoritesine ilişkin dokümanlar, Filistin Otoritesi'nin meşruiyetinin tartışılmaya başlanmasına sebep olmuştur. Böyle bir ortamda özellikle Hamas'a karşı en büyük destekçilerinden birisi olan Mübarek'in görevi bırakması, Mahmud Abbas yönetimi için ikinci bir darbe niteliğindedir. Filistin belgeleri ve Mısır gösterileri sonucunda Filistin Ulusal Yönetimi üzerinde oluşan baskı sonucunda Başmüzakereci Saib Erekat istifa etmiş ve Filistin Otoritesi'ne seçim çağrısı yapmıştır.

Mübarek sonrası dönemde Mısır halkının Filistin meselesi ile alakalı yönetimden en büyük beklentilerinden birisi el-Fetih- Hamas dengesini gözetmesi olacaktır. Bu durum, Mübarek'in Müslüman Kardeşler geleneğinden gelen Hamas'a olan antipatisi sebebiyle el-Fetih'e yaptığı imtiyazlı muamelenin sona ermesine sebep olabilecektir. Özellikle Müslüman Kardeşler'in yönetime girdiği bir senaryoda Hamas, Mısır'da diyalog kurabileceği bir parti bulabilecek ve Filistin meselesinin çözümü için hayati öneme sahip el-Fetih-Hamas uzlaşmasının önü açılacaktır. Ayrıca Müslüman Kardeşler'in Mısır'daki demokratik sistemde kendine yer edinmesi, Batı dünyasında Filistin meselesinin çözümü için Hamas'la diyaloga girme konusundaki bir takım tabuları yıkma konusunda da etkili olacaktır.

4.3 Arap Dünyası ve İran Beklemede

1979 öncesinde Arap ve İslam dünyasının lider ülkelerinden olan Mısır, Camp David sonrası Amerikan eksenine girmeyle birlikte Arap ve İslam dünyasındaki prestijini kaybetmiştir. Bu süreçte Bağdat'ta toplanan Arap Birliği Mısır'a yönelik ekonomik ve diplomatik yaptırım kararları almıştır. Mısır, özellikle İsrail'in Lübnan işgaline karşı koyduğu tavır sonrasında Arap ülkeleri ve Müslüman ülkelerle ilişkilerini düzeltmeyi başarmıştır. 1984'te İslam Konferansı Örgütü'ne ve 1989'da Arap Birliği'ne yeniden girmiştir. ABD'nin nüfuzunun fazla olduğu Körfez ülkeleriyle ilişkisini tekrar güçlendiren Mısır, Kuveyt ve Suudi Arabistan gibi ülkelere maddi destek almayı sürdürmüştür.

Mısır'ın bu organizasyonların üyesi ülkelerle ilişkisi muhtelif özellikler göstermiştir. "ılımlı Arap rejimleri" sınıfına giren Suudi Arabistan ve Ürdün gibi ülkelerle özellikle ortak hamileri ABD üzerinden iyi ilişkilere sahip olmuştur. Mısır, Körfez Savaşı gibi ABD'nin bölgedeki operasyonlarında Suudi Arabistan ve Ürdün'le ortak hareket etmiş, bununla birlikte Libya ve Sudan gibi ülkelerle sorunlu ilişkileri devam etmiştir. Afrika Birliği kapsamında Libya ile İsrail konusunda bir mücadeleye girerken Arap olmayan Afrika devletlerinin desteğini toplamıştır. Bu süreçte Libya'yı kontrol altında tutmak isteyen Fransa gibi ülkelerle de işbirliği yapmıştır. Mısır, Nil Nehri'nin kontrolü ve Kuzey Sudan'daki İslami radikalizm sebebiyle Sudan'ı büyük dikkatle takip etmiş, Sudan'ın ise Mısır'ın tarihsel müdahalelerine olan hassasiyeti ilişkilere olumsuz olarak yansımıştır.

Çoğunlukla otoriter Arap rejimlerinden oluşan Arap Birliği'nin Tunus ve Mısır'daki olaylardan endişe duyduğunu söylemek mümkündür. Bunların tartışılan domino etkisine ilk planda maruz kalacak rejimler olması Arap Birliği'nin de İKÖ'nün de Mısır'daki olaylar karşısında güçlü bir pozisyon ortaya koyamamasına sebep olmuştur. Bu süreçte Mısır'a Arap dünyasından en büyük destek "ılımlı" Arap yöneticilerinden gelmiştir. Suudi Arabistan Kralı Abdullah göstericileri "Mısır'ı istikrarsızlığa sürüklemek isteyen casuslar"⁸⁷ olarak tasvir ederken, Filistin Otoritesi Devlet Başkanı Abbas da telefonla destek mesajı vermiştir.⁸⁸

87. "Egypt protests draw mixed reaction in region," *CNN World*, 29 Ocak 2011 http://articles.cnn.com/2011-01-29/world/egypt.middle.east.reaction_1_egyptian-people-egyptian-president-hosni-mubarak-populous-arab-nation?_s=PM:WORLD

88. "Abbas calls Mubarak to express support," *the Jerusalem Post*, 29 Ocak 2011 <http://www.jpost.com/MiddleEast/Article.aspx?id=205766>

Tunus'la başlayan ve Mısır'la devam eden demokratikleşme çabaları, birçok Arap ülkesinde yankı bulmuştur. Libya'da halen devam eden çatışmalar, Yemen'de Ali Abdullah Salih'in başkanlığa tekrar aday olmayacağını açıklaması ve devam eden gösteriler, Ürdün'deki kabine değişikliği, Suriye'deki gösteriler ve Devlet Başkanı Beşar Esad'ın üzerindeki reform baskısı, Cezayir ve diğer bölge ülkelerindeki gösteriler Ortadoğu'daki statükonun devam ettirilebilirliğiyle alakalı meşru soruları gündeme getirmiştir

Mübarek'in ayrılmasının ve modern tarih boyunca Arap dünyasında lider ülke konumunda olan Mısır'daki demokratikleşme çabalarının, Arap dünyasının geleceğinin şekillenmesinde hayati öneme sahip olduğunun altı çizilmelidir. Mısır'ın otoriter rejim ve ABD ve İsrail ile işbirliği sebebiyle kısıtlanan Arap dünyasındaki liderlik rolü, demokratikleşme ve ekonomik kalkınma ile tekrar gündeme gelecektir. Bu durum sadece ülkeler bazında değil Arap ve İslam dünyasını aynı çatı altında toplayan İslam Konferansı Örgütü ve Arap Birliği gibi kurumlarda da yankı bulacaktır.

İsrail'le birlikte Mısır'daki ve diğer Ortadoğu ülkelerindeki devrim ve değişim hareketliliğine karşı tepkisi en fazla merak edilen ülke İran olmuştur. İran Mısır'daki değişimi İslam merkezli, yeni bir Ortadoğu'nun inşasına yönelik önemli bir adım şeklinde yorumlamış ve Cumhurbaşkanı Mahmut Ahmedinecat'ın İran Devrimi'nin yıldönümü kutlamalarında da dile getirdiği gibi Mısır'daki olayları 1979 İran İslam Devrimi'nin bir uzantısı olarak görmüştür.⁸⁹ İran bu yaklaşımı ile bir yandan göstericilere destek mesajı verirken diğer yandan da Batı'nın Mısır'da İslamcıların iktidara gelmesi endişesini de beslemiştir. Bu yönüyle "Mısır yeni bir İran mı olacak?" sorularının tartışıldığı bir ortamda⁹⁰ İran'ın bu açıklamalarının Mısır muhalefetine uluslararası destek bulma çabalarına olumlu katkıda bulunduğu söylenemez.

Mübarek'in ayrılmasının ve modern tarih boyunca Arap dünyasında lider ülke konumunda olan Mısır'daki demokratikleşme çabalarının, Arap dünyasının geleceğinin şekillenmesinde hayati öneme sahip olduğunun altı çizilmelidir.

Mübarek döneminde bölgede birbiriyle çatışan iki pozisyonu temsil eden Mısır ve İran, Mübarek sonrası dönemde ilişkileri düzeltme çabasına girecektir. Fakat hem Mısır'daki askeri bürokrasinin gücünü Mübarek sonrası dönemde de belli ölçülerde muhafaza edecek olması hem de Mısır'ın bölgesel güç olarak yeniden yükselebilecek potansiyele sahip olması, iki ülke arasındaki ilişkilerin düzeyini sınırlayacaktır. Gerek Ortadoğu jeopolitiğinde gerekse İslam dünyasında iki ülke arasında rekabet ortaya çıkacaktır. Özellikle Mısır'ın İslami hareketler üzerindeki etkisini ve İslam dünyasındaki entelektüel liderlik konumunu kaybetmesiyle İran'ın doldurduğu bu boşluk üzerinden rekabet devam edecektir.

4.4 Avrupa Birliği Nerede?

1922 yılında İngiltere'den bağımsızlığını kazandığından ve 1952 yılında da İngiliz etkisini asgari seviyeye indirmediğinden beri Mısır'da Avrupa etkisi gittikçe azalmıştır. Bu süreçte belki de en önemli gelişme İngiltere ve Fransa'nın İsrail'in Araplara karşı ana silah kaynağı olması ve bu iki ülkenin 1956'daki Süveyş Krizi'nde İsrail'le birlikte Mısır'a saldırmasıdır. Petrol ve kolonilere ulaşım açısından hayati öneme haiz Süveyş Kanalı, Avrupa'nın Mısır üzerindeki ilgisinin de ana kaynağı olmuştur.

89. "Iran says Egypt events herald Islamic Middle East", *Reuters*, 1.2.2011, <http://af.reuters.com/article/egyptNews/idAFHAF13756420110201>

90. "Egypt's real parallel to Iran's revolution", *The Washington Post*, 7.2.2011, <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2011/02/06/AR2011020603398.html>

Avrupa Birliği Mısır'la özellikle ekonomi ve enerji alanında işbirliğini sürdürmüştür. AB'nin Komşuluk Politikası dahilinde bulunan Mısır, aynı zamanda 1995 yılından beri AB'den dış yardım almaktadır. AB'den aldığı senelik yaklaşık 100-150 milyon Euro yardım ve bazı ticari imtiyazlar karşılığında Mısır, insan hakları ve hukuk normlarına uymayı taahhüt etmiştir.⁹¹ AB, dış yardımlarla Mısır'ın demokratikleşme, insan hakları, bürokrasi ve hukuk alanındaki reformlarını desteklemiş ve Mısır ekonomisinin üretkenliğini ve rekabet gücünü artırmaya, kalkınma sürecinin devamını ve doğal kaynakların etkin bir şekilde kullanılmasını sağlamaya çalışmıştır.⁹² Ortadoğu barışı konusunda Mısır ile paralel hareket eden AB, Mısır'ın bu süreçteki rolüne önem vermiş ve özellikle 11 Eylül sonrası dönemde güvenlik meseleleri, göç, kitle imha silahları ve terör konularında da işbirliği yapmıştır. Özellikle insan hakları konusunda AB ile Mısır arasında zaman zaman gergin dönemler yaşanmıştır. Bu noktada dikkat çeken husus, AB'nin Mısır'daki insan hakları ihlallerine karşı gösterdiği tavırdaki tutarsızlıktır. AB'nin özellikle 2000'lerde Mısır'daki insan hakları ihlalleri konusunda Mübarek rejimine yönelttiği eleştirilerin, ihlallerin sadece liberal hareketleri ve kişilikleri etkilediği durumlarla sınırlı kalması dikkat çekicidir. Örneğin, AB Eymen Nur'un veya liberal aydın Saadetin İbrahim'in tutuklanmasına sert tepki gösterirken, 2005'teki seçimlerin akabinde Müslüman Kardeşler üyelerinin tutuklanmasına sessiz kalmıştır.⁹³

Bazı AB ülkelerinin Mısır veya bölge politikalarını devam ettirme konusundaki ısrarına rağmen, genelde Ortadoğu'daki özelde de Mısır'daki değişim hareketleri, AB'nin bölge politikalarını yeniden gözden geçirmesini ve bölgenin yeni dinamiklerini dikkate alarak değişikliklere gitmesini zorunlu kılmıştır.

Protesto sürecinde İtalyan Başbakanı Silvio Berlusconi, Avrupa Birliği üyelerinden Mübarek'e en açık desteği veren politikacı olmuştur. Ancak genel olarak Avrupalı liderlerin ve AB yetkililerinin çoğu göstericilerin taleplerinin karşılanması gerekliliğine vurgu yapmıştır.⁹⁴ Avrupa Konseyi, yaptığı resmi açıklamada halkın taleplerini karşılamaya yönelik adımların atılacağı bir geçiş döneminin hemen başlaması gerektiğinin altını çizmişlerdir.⁹⁵ Mübarek'in ayrılmasından sonra ise Avrupalı liderler, Mısır'ın demokratikleşme mesajlarının tonunu yükseltmişlerdir. İngiltere Başbakanı David Cameron, olağanüstü halin kaldırılması, muhalefetin demokratikleşme sürecine dahil edilmesi ve siyasi mahkumların serbest bırakılması çağrısı yaparken⁹⁶; Alman Başbakanı Angela Merkel, seçimlerin aceleyle getirilmemesi gerektiğini vurgulamıştır⁹⁷

Özellikle İngiltere'nin Mübarek sonrası Mısır'da aktif olma gayretini görmek mümkündür. David Cameron'un beraberindeki silah tüccarları ile birlikte gerçekleştirdiği Mısır ziyareti, Cameron'u Mübarek sonrası dönemde Mısır'ı ziyaret eden ilk lider yapsa da beraberindeki heyet sebebiyle büyük eleştirilere sebep olmuştur. Kısa Mısır ziyareti boyunca başbakan ve savunma bakanı gibi yetkililerle görüşen Cameron'un Müslüman Kardeşler'le görüşmekten kaçınması ile İngiltere, Mübarek sonrası dönemde de Mübarek dönemi diplomasi tarzını devam ettireceği yönünde güçlü sinyaller vermektedir.⁹⁸

91. "Talking tough (ish) to Mubarak", *The Economist*, 4.2.2011, http://www.economist.com/blogs/charlemagne/2011/02/eu_and_egypt

92. *Egypt: Country Strategy Paper, 2007-2013*, European Union, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/enpi_csp_egypt_en.pdf

93. Nathalie Tocci ve Jean-Pierre Cassarino, *Rethinking the EU's Mediterranean Policies Post-1/11*, IAI Working Papers 11, 6.3.2011, s.5

94. *Statement by EU High Representative Catherine Ashton on the situation in Egypt*. 3 Şubat 2011. http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/EN/foraff/119132.pdf

95. *European Council declaration on Egypt and the region*, The European Council, 4 Şubat 2011 http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_Data/docs/pressdata/en/ec/119143.pdf

96. "David Cameron's Egypt trip poses political risk," *BBC*, 21 Şubat 2011, <http://www.bbc.co.uk/news/uk-politics-12532480>

97. "Early elections probably not good idea," *Reuters*, 5 Mart 2011, <http://www.reuters.com/article/2011/02/05/egypt-germany-merkel-idUSLDE71404D20110205>

98. "Cameron attacked for Egypt visit with defence sales team in tow," *the Independent*, 22 Şubat 2011, <http://www.independent.co.uk/news/uk/politics/cameron-attacked-for-egypt-visit-with-defence-sales-team-in-tow-2221695.html>

Bazı AB ülkelerinin Mısır veya bölge politikalarını devam ettirme konusundaki ısrarına rağmen, genelde Ortadoğu'daki özelde de Mısır'daki değişim hareketleri, AB'nin bölge politikalarını yeniden gözden geçirmesini ve bölgenin yeni dinamiklerini dikkate alarak değişikliklere gitmesini zorunlu kılmıştır. Halkın taleplerinin siyaset yapımına eskiye nazaran daha fazla yansıtacağı Mısır, AB'nin Ortadoğu'daki önceliklerinin, Filistin meselesi gibi, dinamiklerinde kaymalar meydana getirecek ve AB'nin bölge politikaları da bu kaymalar sonucunda değişikliklere uğrayacaktır.⁹⁹

4.5 Rusya'nın Domino Etkisi Endişesi

Rusya-Mısır ilişkileri Soğuk Savaş yıllarına dayanmaktadır. Özellikle Cemal Abdunnasır devrinde güçlenen ikili ilişkiler, 1972'de Enver Sedat'ın ülkedeki Rus danışmanları sınır dışı etmesine kadar Mısır'ın Batı ve Sovyet bloğu arasında gidip gelen pozisyonunu belirlemiştir. Bu süreçte Rusya, ABD'nin desteklediği İsrail'e karşı başta Mısır olmak üzere Arap ittifakına lojistik destek sağlamıştır. Mısır'ın Camp David sonrası kendisini ABD tarafında konumlandırmasıyla ve Rusya'nın Mısır'dan tasfiye edilmesiyle birlikte bozulan ilişkiler, 1986'dan itibaren nispi normalleşme süreci içine girmiştir. 1990'da iki ülke arasında ekonomik, ticari, bilimsel ve teknik işbirliği anlaşması imzalanmıştır.

Rusya ile Mısır arasındaki ticaret hacmi iki milyar dolar civarında olup iki ülke arasında özellikle turizm ve enerji alanlarında güçlü işbirliği vardır. 2010 yılında imzalanan anlaşmayla iki ülke arasında serbest ticaret bölgesi kurulmuştur. Rus Gazprom ve Novatek şirketleri, Mısır'la enerji sektöründe işbirliği yapmaktadır. Ayrıca Rusya Mısır'a en fazla turist gönderen ülke konumundadır.

Gösterilerin başlamasından itibaren Mübarek'le görüşen sayılı liderlerden birisi olan Rusya Devlet Başkanı Dmitry Medvedev, Mısır'daki çatışma ortamının barışçıl ve yasal yollarla aşılması gerekliliğine vurgu yapmıştır. Avrupa ve ABD'nin aksine reform ve geçiş çağrılarını yapmayan Rusya, meselenin Mısır içinde çözülmesi gerektiğini savunmuştur.¹⁰⁰ Rusya'nın gösteriler sırasındaki ve akabindeki pozisyonunun temel dayanak noktası, Mısır'da yaşananları bir iç problem olarak görmesinden kaynaklanmaktadır.¹⁰¹ Bu süreci özellikle ABD'nin kontrol altına alması ve Mübarek sonrası Mısır'ı kendi çıkar-

Bu süreci özellikle ABD'nin kontrol altına alması ve Mübarek sonrası Mısır'ı kendi çıkarlarına göre şekillendirmesi endişesini taşıyan Rusya, aslında kendisinin de sıklıkla başvurduğu başka ülkelerin iç işlerine karışma yolunun Mısır bağlamında kullanılmasına karşı çıkmıştır.

larına göre şekillendirmesi endişesini taşıyan Rusya, aslında kendisinin de sıklıkla başvurduğu başka ülkelerin iç işlerine karışma yolunun Mısır bağlamında kullanılmasına karşı çıkmıştır. Bu pozisyonla Rusya, bir yandan değişim taleplerinin kendi iç politikasındaki yansımalarına diğer yandan da bu taleplerin Rusya'nın nüfuzunun belirgin olduğu Orta Asya cumhuriyetlerine ulaşma tehlikesine set vurmaya amaçlamıştır. Mısır'da yaşananların, çoğu siyasi ve yönetsel anlamda Mısır'la benzerlikler taşıyan ve özellikle Vladimir Putin döneminde Rusya'nın etki alanının genişlediği Orta Asya ve Kafkas Cumhuriyetlerinde de karşılık bulması, Gürcistan ve Ukrayna'daki deneyimleri hala sıcak olan Rusya için kolaylıkla tolere edilmeyecek bir durumdur.

99. Bkz. Nathalie Tocci ve Jean-Pierre Cassarino, *Rethinking the EU's Mediterranean Policies Post-1/11*

100. "Russia's Medvedev wishes Mubarak peaceful end to Egyptian crisis," *RiaNovosti*, 2 Mart 2011, <http://en.rian.ru/russia/20110203/162439808.html>

101. "Russia and Egypt: an old relationship," *Aspenia*, 11 Şubat 2011, <http://www.aspeninstitute.it/aspenia-online/article/russia-and-egypt-old-relationship>

Rusya'nın bu pozisyonu aynı zamanda Batı dünyasında belirli kesimlerde hakim görüş olan Mübarek sonrası Mısır'da İslamcıların iktidara geleceği endişesinden de kaynaklanmaktadır. 2003 senesinde Mısır Müslüman Kardeşler'i ve Cemaat-i İslami ve İslami Cihat gibi Müslüman Kardeşler'den kopmuş daha radikal grupları terör listesine ekleyen Rusya, bu gurupları Kuzey Kafkasya'daki bağımsızlık hareketlerine finansal ve insani destek vermekle suçlamaktadır.¹⁰² Bu sebepten Rusya, Mısır'da Müslüman Kardeşler'in iktidara gelmesinin, özellikle Kuzey Kafkasya'da uzun süredir mücadele ettiği İslami hareketleri de etkileyebileceği düşüncesini taşımaktadır. Mübarek döneminde Mısır'la özellikle Kuzey Kafkasya'ya intikal eden Arap savaşçılar ve finansal destek konusunda yakın istihbari işbirliği içerisinde olan Rusya, Mübarek sonrası dönemde Müslüman Kardeşler'in muhtemel iktidarında bu işbirliğinin bozulmasından endişe etmektedir.

4.6 Çin Statükodan Yana

Mısır'daki gelişmeler karşısında Çin'in de Rusya'ya benzer bir pozisyon aldığını ve bu gelişmelerin hem iç politikaya hem de kendi bölgesindeki statükoya yönelik yansımalarına karşı dikkatli bir politika yürüttüğünü söylemek mümkündür. Mısır'da olaylar patlak verdiği andan itibaren Çin, gösterilerin Orta Doğu'daki yankılarından ziyade kendi coğrafyasındaki muhtemel etkilerine odaklanıp, öncelikle Çin kamuoyunun gelişmeler hakkında bilgi edinme özgürlüğünü kısıtlama yolunu seçmiştir. Çin Propaganda Bakanlığı'nın medyaya getirdiği Mısır'daki gelişmeleri aktarırken resmi haber ajansını kullanma veya otosansür uygulama zorunluluğu¹⁰³, Çin'in Mısır'daki gelişmelerden duyduğu rahatsızlığı ortaya koymaktadır. Yönetim yapısı, muhalefete karşı tutumu ve uluslararası camianın insan hakları konusunda yönelttiği eleştiriler itibarıyla Mısır'la benzerlikler taşıyan Çin, Mısır halkının mevcut sisteme karşı yönelttiği meydan okumadan tedirginlik duymaktadır. Ekonomik büyümeye rağmen tek partili rejimin ve muhalefet üzerindeki baskının halk nezdinde büyük rahatsızlığa sebep olduğu bilinmektedir.¹⁰⁴ Bununla birlikte ekonomik ve sosyal parametrelerde iki ülke arasındaki benzerlik de gözden kaçmamalıdır. Ekonomik büyüme eğiliminde olmalarına rağmen gelir dağılımındaki gözle görülür adaletsizlikler, üniversite mezunları arasındaki işsizlik oranları ve yaygın yolsuzluk konularında iki ülke arasındaki paralellikler, Çin'in Mısır'da meydana gelen gelişmelere karşı kayıtsız kalmaması için önemli sebeplerdir.¹⁰⁵

Ayrıca Rusya gibi Çin de Mısır'daki değişim sürecinin ABD tarafından kontrol altına alınması ve Mübarek sonrası düzenin kendi çıkarlarına göre şekillendirilmesi konusunda endişelere sahiptir. Belki de Mısır'daki olayların bir domino etkisiyle Çin'in sınırlarına ulaşmasının yaratacağı en büyük tehlike de budur. Son gelişmeler karşısında Çin, bir yandan kendi iç siyasetine yoğunlaşırken diğer yandan da bölgesindeki en önemli müttefiklerden birisi olan Kuzey Kore'nin de akıbetini hesaba katmak zorundadır. Zira Orta Doğu'daki son gelişmelerin Kuzey Kore'yi etkilemesi ve iki Kore arasındaki dengenin Güney lehine- dolayısıyla ABD lehine- değişmesi Çin'in kabul edemeyeceği bir senaryodur. Kuzey Kore, ekonomik işbirliği ve Çin malları için büyük bir pazar sunması dışında Çin için güvenlik bağlamında da çok önemlidir. Kuzey Kore sadece Çin'le Güney Kore arasında değil aynı zamanda Güney'de konuşlanmış olan 29.000 ABD askeriyile Çin arasında da bir bir tampon bölge konumunda bulunmaktadır. Bu durum Çin'e kuzeydoğu sınırındaki asker sayısını azaltabilme avantajı sunmaktadır¹⁰⁶ ve Çin bu avantajı kaybetmek istememektedir.

Siyasi hesaplarla birlikte Çin'in Mısır'la ilişkilerinde gözetmek zorunda olduğu, dengesiz olsa da orta ölçekli bir ticari bağ da vardır. 2009'da 6,24 milyar dolara ulaşan ticaret hacmi,¹⁰⁷ 2004 yılından itibaren hızlı bir artış eğilimi göstermektedir.

102. "Russian reaction: Restrained and cautious," *the Hindu*, 14 Şubat 2011. <http://www.thehindu.com/opinion/lead/article1451970.ece>

103. "China's reaction: Built a Wall," *The Economist*, 5 Şubat 2011

104. "How Russia and China see the Egyptian Revolution," *Foreign Policy*, 15 Şubat 2011 http://www.foreignpolicy.com/articles/2011/02/15/how_russia_and_china_see_the_egyptian_revolution?page=0,0

105. "Why Egypt should worry China," *Project Syndicate*, 8 Şubat 2011, <http://www.project-syndicate.org/commentary/eichengreen27/English>

106. "The China-North Korea Relationship," *Council of Foreign Relations*, 7 Ekim 2010, <http://www.cfr.org/china/china-north-korea-relationship/p11097>

107. "Egypt, China eye closer economic tie," *Çin Hükümeti Resmi Sitesi*, 27 Eylül 2010, http://www.gov.cn/misc/2010-09/27/content_1710522.htm

Aslında Mısır Çinli yatırımcılar için bir cazibe merkezi değildir; fakat Mısır Çinli yatırımcıların Afrika'daki ticari faaliyetleri için önemli bir merkez konumundadır. Çin'le Afrika ülkeleri arasındaki 100 milyar doları aşan ticareti hacmi ve Çin hükümetinin Afrikalı ülkelere sağladığı milyarlarca dolarlık kredi, Afrika'nın dolayısıyla Mısır'ın Çin için önemini ortaya koymaktadır.¹⁰⁸

5. ESKİ REJİMİN İZLERİNİ SİLMEK

5.1 Anayasa Değişikliği Yeterli mi?

1971'de halk oylamasıyla kabul edilen Mısır'ın mevcut anayasası günümüze kadar üç kez değiştirilmiştir. 1980 yılında Enver Sedat tarafından kısmi olarak değiştirilen anayasa, en kapsamlı değişimi 34 maddenin değiştirildiği 2005 ve 2007 yıllarında yaşamıştır. Ulusal Demokratik Parti tarafından sunulan bu değişikliklerle Mısır'ın siyasi ve ekonomik hayatı üzerindeki sosyalist sistemin izleri silinerek ülke kapitalist sisteme entegre edilmeye çalışılmıştır.

Mübarek'in istifası ile yönetimin başına geçen ordu göreve gelir gelmez Mısır anayasasını askıya alarak ülkenin saygın anayasa uzmanlarından oluşan Anayasa Değişikliği Komitesini kurmuş, böylelikle anayasa çalışmalarını ivedilikle başlatmıştır. Ancak devrim hareketinin yeni bir anayasa taleplerine karşın, askeri yönetim yeni anayasa tahsis etme fikrine karşı çıkarak, kısıtlı değişikliklerle mevcut anayasa ile ülkeyi seçim sürecine taşımayı yeğlemiştir. Aslında askerin kısıtlı anayasa değişikliği planı Mübarek'in istifa etmeden önce duyurduğu reform paketi içerisinde de yer almıştır. Ancak askeri yönetimin önceki rejimlerle hiçbir bağlantısı olmayan halk nezdinde güvenilir uzmanlardan oluşan bir komite ataması değişikliğe meşruiyet kazandırmıştır.

10 gün gibi kısa bir sürede yeni düzenlemeleri oluşturan Komite anayasa değişikliği önergesini 26 Şubat'ta kamuoyuyla paylaşmıştır. Temel olarak uzun süredir seçim kısıtlamaları ve yolsuzlukları ile anılan ülkede adil ve özgür seçimleri mümkün kılacak düzenlemeleri içeren değişiklikler muhalefetin ve sivil toplumun uzun süreli taleplerini nispeten karşılamakla birlikte istenilen reformu kapsamaktadır. Düzenlemelerin kamuoyuna sunulmasıyla, 19 Mart'ta yapılan referandum öncesi kamuoyu tartışmasına ve muhtemel ilave değişikliklere imkân sağlanmıştır. Teklif edilen değişiklikler ile başkanlık süresini kısıtlanarak iki-dönem sınırlaması getirilmiş, başkan olabilecek adaylarının sayısı artırılmış, seçimlere yeniden yargı denetimi getirilmiş ve olağanüstü halin ilanı ve yenilenmesi hükümlerine kısıtlamalar getirilmiştir.¹⁰⁹

Ancak bazı sürpriz düzenlemeler, yapılan bu değişikliklerin ordu içinde ve diğer liderlik çevrelerinde özel gündemlere hizmet edip etmediği sorusunu doğurmuştur. Özellikle, cumhurbaşkanlığına uygunluk kriterinde yapılan bir değişiklik ile çifte vatandaş olan veya Mısırlı olmayan birisi ile evli olan kişilerin Cumhurbaşkanı olması engellenmektedir. Söz konusu düzenlemenin muhalifler ya da sivil toplum örgütleri tarafından talep edilen bir adım olmaması, Mısır ve Amerikan vatandaşı Ahmet Zevail gibi Mısır dışında yaşayan kişileri Cumhurbaşkanlığı makamından uzak tutmak için tasarlanmış bir önlem olduğuna dair şüpheler uyandırmıştır. Bununla birlikte eşinin yabancı bağlarının olduğuna dair söylentiler olan Muhammed Baradei'nin durumu kendisinin tüm yalanlamalarına karşın henüz netlik kazanmış değildir.

Müslüman Kardeşler'in temsilcisi Suphi Salih, Düzenleme Komitesinde olmasına rağmen; Komite, dini referanslı siyasi hareketlere yasak getiren Anayasa'nın 5. Maddesini ele almamıştır. Müslüman Kardeşler, mevcut anayasanın gereğini yerine getirecek bir platform oluşturarak bir siyasal parti kurmayı halen deneyebilir olmasına rağmen, hareket siyasi partiler komitesine herhangi bir başvuru yapmayacağını duyurmuştur. Dolayısıyla, Müslüman Kardeşler seçim öncesinde yeni partisini kurmak için iç hazırlıkların ötesine gitmemeyi tercih edecektir. Geçici ismi "Özgürlük ve Adalet Partisi" olan parti, 2005 yılında parlamentoya giren bağımsız Müslüman Kardeşler milletvekillerinin ittifakına liderlik yapan Saad el-Kettani tarafından yönetilmektedir.

108. China's economic invasion of Africa, The Guardian, 6.2.2011, <http://www.guardian.co.uk/world/2011/feb/06/chinas-economic-invasion-of-africa>

109. Nathan J. Brown ve Michele Dunne, "Egypt's Draft Constitutional Amendments Answer Some Questions and Raise Others," *Carnegie Endowment Commentary*, March 1, 2011.

19 Mart'ta halk oylamasına sunulan anayasa değişiklikleri %77 evet oyuyla kabul edilmiştir. Referanduma sunulan anayasa değişikliklerine Müslüman Kardeşler, Selefiler, Ulusal Demokratik Parti "evet" derken, Baradey ve Amr Musa'yı içine alan liberaller, gençlik hareketleri ve daha radikal değişiklik isteyenler ise halka "hayır" çağrısında bulunmuşlardır. Müslüman Kardeşler'in, bütün yetersizliklerine rağmen değişikliğe verdiği destek, demokratik kanalları ve değişimin yolunun açık tutma çabası olarak okunmalıdır. Orduyu karşısına almak istemeyen ve Batı'nın radikalleşme iddialarından sıyrılmak isteyen Müslüman Kardeşler sürecin dışına itilmeyerek, konunun güçlendirme yolunu seçmiştir. Referandum sürecinde yaşanan bölünmeler oylamanın sonucuna ilişkin kaygı yaratmışsa da, Mısır halkı tavrını değişikliklerden yana kullanarak, seçim sürecini başlatmıştır. Kabul edilen anayasa değişikliklerinin bundan sonraki süreçte nasıl uygulanacağı hala bir takım tereddütleri gidermemiş olsa da, 19 Mart referandumu Müslüman Kardeşler'in verdiği desteğin halk nezdindeki karşılığını göstermesi ve yeni siyasi süreçte Müslüman Kardeşler'in oynayacağı rolü teyit etmesi bakımından oldukça önemlidir.

Müslüman Kardeşler'in, bütün yetersizliklerine rağmen değişikliğe verdiği destek, demokratik kanalları ve değişimin yolunu açık tutma çabası olarak okunmalıdır. Orduyu karşısına almak istemeyen ve Batı'nın radikalleşme iddialarından sıyrılmak isteyen Müslüman Kardeşler sürecin dışına itilmeyerek, konunun güçlendirme yolunu seçmiştir.

Teklif Edilen Düzenlemelerin Detayları

Anayasada yapılan değişiklikler genel olarak Mısır halkından olumlu tepkiler almış olsa da, daha köklü bir değişime inanan çok sayıda aktivist, küçük anayasal düzenlemelerle değişiklik yapmanın bir anlamının olmadığını ve acilen başlı başına yeni bir anayasa oluşturulmaya başlamanın daha mantıklı olduğunu dillendirmeye devam etmektedir. Bazı çevreler ise henüz olgunlaşmamış siyasi ortamda yapılacak olan seçimlerin bu denli seri ve ivedilikle yapılıyor olmasından endişe duymaktadır.

Bu tür endişelere rağmen, birçok politik figür ve muhalif hareket birtakım somut siyasi değişimlerin yakın olmasından heyecan duymakta ve bu anlamda yeni düzenlemeleri desteklemektedirler. Şimdiye kadar yapılan yorumların çoğu düzenlemelerin ana hatları üzerine yoğunlaşmaktadır. Ancak zaman geçtikçe, daha detaylı tepkilerin gelmesi muhtemeldir.

Değişikliklerden önemli olanlar şu şekildedir:

- Adayların Cumhurbaşkanlığı oy pusulasında yer alabilmesi için üç alternatifi vardır: parlamentoda en az bir koltuğa sahip bir parti tarafından aday gösterilmek, parlamentonun 30 üyesi tarafından onaylanmak, oy hakkı olan 30.000 vatandaştan imza toplamak.
- Cumhurbaşkanı dört sene başkanlık yapacak ve bu iki dönemle sınırlanacaktır.
- Cumhurbaşkanı en az bir yardımcı atamak zorundadır.
- Yargı tekrardan seçimlerin aktif denetimini üstlenecek ve seçim sonuçlarına ilişkin yasal itirazların geçerliliği konusunda son söz sahibi olacaktır.
- Cumhurbaşkanı ve parlamento üyelerinin yarısı yeni bir anayasa için teklif sunabilecek, 100 üyelik meclis yeni anayasa taslağı hazırlamak için toplanabilecektir.
- Cumhurbaşkanı, parlamentonun onayı ile olağanüstü hal ilan edebilecek; altı ayın üzerindeki olağanüstü hal durumu referandumla halkın onayını gerektirmektedir.
- Terör durumlarında anayasal insan hakları hükümlerini iptal eden madde anayasadan tamamen kaldırılacak.

5.2 Mısır'da Seçimlere Doğru

Yüksek Askeri Konseyi'nin 28 Şubat 2011 tarihinde verdiği kararla Mısır'da Haziran ayında parlamento seçimleri, yaz sonlarına doğru da Cumhurbaşkanlığı seçimi yapılacaktır. Seçim kararının verilmesiyle birlikte Mısır'da başlayan tartışmalar, ülkede Mübarek sonrası dönemde demokratikleşme ve normalleşmeyi sağlayacak, temsil gücü yüksek siyasi mekanizmayı seçme prosedürünün nasıl olması gerektiği üzerinde yoğunlaşmıştır. Her ne kadar ülkede seçimler bundan önceki dönemlerde de yapılıyor olsa da gerek seçim sisteminin yapısından kaynaklanan problemler gerekse rejimin seçim üzerindeki manipülasyon kabiliyetinin yüksek olması mevcut seçim sisteminin sorgulanmasına neden olmaktadır. Ordunun yeni anayasa çalışmalarını Haziran ayında seçimler sonrasında kurulacak hükümet tarafından yapılması gerektiğini açıklamasıyla birlikte Mısır'ın yeni anayasasını şekillendirecek parlamentonun seçim prosedürü de daha fazla önem kazanmıştır.

Mısır'da iki meclisli bir parlamento vardır. 264 sandalyeli Şura Meclisi'nin 176 üyesi iki turlu seçimler sonucunda 6 seneliğine, 88 üye ise Cumhurbaşkanı'nın doğrudan atamasıyla yine 6 seneliğine seçilirler. Halk Meclisi ise 508'i seçimle, 10'u da Cumhurbaşkanı'nın atamasıyla göreve gelen 518 üyeden oluşur. Cumhurbaşkanlığı seçimleri 6 senede bir yapılır ve 2005 senesinde yapılan anayasa değişikliğine göre Cumhurbaşkanı adayları Şura, Halk ve yerel meclislerinden en az 250 üye tarafından desteklenmelidir.¹¹⁰

Şura ve halk meclisi seçimleri için ülke seçim bölgelerine ayrılmakta ve her bölge iki tane milletvekili çıkarmaktadır. Fransa ve Ortadoğu'da bazı ülkelerin seçim sistemleriyle benzerlikler gösteren Mısır'daki iki turlu seçim sistemine göre¹¹¹ ilk turda adayların salt çoğunluğa ulaşamaması durumunda en fazla oyu alan dört aday ikinci turda tekrar seçime girmektedirler. Abdunnasır döneminin sosyalist politikalarının seçim sistemi üzerindeki en bariz yansımalarından birisi her seçim bölgesine verilen iki milletvekilinden en az birisinin çiftçi veya işçi olma zorunluluğudur. Mübarek döneminde de kadına pozitif ayrımcılık yapma adına 64 sandalyelik bir özel kota verilmiş ama bu kota iktidar partisi Ulusal Demokratik Parti'nin meclisteki hâkimiyetini perçinlemek için kullandığı bir yöntem haline dönüşmüştür.¹¹²

30 senelik Mübarek ve tek parti yönetiminden çıkmış olan Mısır'da seçimlerin Haziran ayında yapılacak olması, seçim sisteminde düzenlemeler yapmayı zorlaştırmaktadır.

Mısır'da Yüksek Askeri Konseyi'nin hazırladığı ve 19 Mart'ta kabul edilen olan anayasa değişikliği ile deneyimli yargıçlardan müteşekkil bağımsız bir seçim komisyonunun kurulmasına ve seçimlerde yargının denetim yetkisinin olmasına karar verilmiştir. Mısır seçimlerindeki denetim eksikliği ve sonuçlar üzerinde oynama eleştirileri dikkate alındığında bu değişikliklerin seçimlerin sıhhati açısından müspet sonuçlar doğuracağını belirtmelidir. Bu anlamda yargıçların görev aldığı 2005 seçimlerinin Mısır'ın son 30 senelik tarihindeki en az şaibeli seçimler olduğunu hatırlatmakta fayda vardır. Her ne kadar bu değişiklikler demokratikleşme yolunda birer adımsa da seçim sisteminin teknik yönü ile alakalı birçok sorun varlığını sürdürmektedir.

Bu sorunlardan birisi sağlıklı olarak hazırlanmayan, güncellenmeyen ve çeşitli müdahalelerle maruz kalan seçmen listeleridir. Örneğin vefat etmiş vatandaşlar adına oy kullanma, sahte isimlerle seçmen kütüğüne kaydolma, mükerrer oy

110. "Constitutional and legal framework," *Carnegie Endowment for International Peace*, <http://egyptelections.carnegieendowment.org/2010/09/01/constitutional-and-legal-framework>

111. "Trade-offs in electoral reform," *New York Times*, 18 Şubat 2011, <http://www.nytimes.com/roomfordebate/2011/02/17/how-to-have-fair-elections-in-egypt/trade-offs-in-electoral-reform>

112. "Egypt's pro-women election turns ugly," *Foreign Policy*, 27 Kasım 2010, http://www.foreignpolicy.com/articles/2010/11/27/egypts_pro_women_election_turns_ugly

kullanma ve sahte belgelerle ikametgâh alma Mısır seçimlerinde sıkça görülen bir durumdur.¹¹³ Bununla birlikte seçmen sayısının fazlalığına rağmen seçmen kütüğüne yazılma süresinin çok kısıtlı olması ve polis karakolları vasıtasıyla yapılması da listelerin güncellenememesine ve seçme yaşındaki birçok vatandaşın daha önceleri anayasal haklarını kullanamamasına sebep olmuştur.¹¹⁴

Mübarek rejiminin ısrarla kabul etmediği ve Mısır'ın egemenliğine müdahale olarak addettiği seçimlerde uluslararası gözlemcilerin bulunması da çözüm bekleyen konulardan bir tanesidir. Egemen ülkelerin uluslararası gözlemciye ihtiyacı olmadığını ve gözlemcilerin seçimlere müdahale edeceği iddiasıyla bugüne kadar UDP'nin karşı çıktığı¹¹⁵ uluslararası gözlemci meselesi, demokratikleşmenin erken safhalarında bulunan Mısır gibi ülkeler için hayati öneme sahiptir. Yine yerel sivil toplum kuruluşlarının da seçim sandıklarında aktif olarak çalışabilmesi de seçim sonuçlarının meşruiyeti ve sıhhati açısından çok önemlidir.

2010 parlamento seçimlerinde %35'te kalan katılım ise Mısır demokrasisinin çözmek zorunda olduğu bir diğer problemdir. Rejimin meşruiyet sıkıntısı, seçmen listelerinin hazırlanmasında yukarıda anlatılan sorunlar ve hileli seçimlerle de yakın ilişki içerisinde olan katılım azlığının Mübarek sonrası Mısır'ında çözüleceğini öngörmek mümkündür. Teknik sorunların yanında sistemi sahiplenmekle de ilişkili olan seçim katılımı, Mısır'daki irili ufaklı muhalif gurupların halk iradesinin adil bir şekilde yansımaları umdukları yeni sistemde yer alma arzularına paralel olarak artacaktır.

30 senelik Mübarek ve tek parti yönetiminden çıkmış olan Mısır'da seçimlerin Haziran ayında yapılacak olması, seçim sisteminde düzenlemeler yapmayı zorlaştırmaktadır. Aynı zamanda bugüne kadar sistematik olarak kısıtlanmış, yasaklanmış ve hatta mahkûm edilmiş muhalefetin bu kadar kısa bir sürede seçim hazırlıklarını tamamlayabilmesi ve etkili bir kampanya yürütmesi de oldukça zordur. Mısır'daki mevcut seçim sistemi ve seçim tarihinin oldukça yakın olması, seçimlerde UDP ve Müslüman Kardeşler gibi büyük ve daha organize gurupların yararına olacaktır. Yine mevcut sistem küçük partilerin ve özellikle gösteriler sürecinde aktif rol alan küçük ve hatta orta ölçekli gurupların parlamentoda temsili konusunda problemlere sebep olacaktır.

İlk planda yukarıdaki sorunların giderilmesine yönelik adımların atılmasının, seçim sistemi üzerinde köklü değişiklikler yapılmasından daha verimli bir alternatif olacağı görüşü vardır.¹¹⁶ Bu görüşe göre yeni anayasa çalışmalarını yürütecek olan Haziran 2010 seçimlerinden sonra kurulacak hükümet, anayasaya paralel olarak seçim sistemi çalışmalarını yürütebilir, Mısır'ın siyasi, sosyal ve coğrafi yapısına en uygun seçim sistemi belirler ve yetişmesi durumunda bu sistem yaz sonunda gerçekleştirilecek olan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde kullanılabilir. Bu yaklaşım genel hatlarıyla Mısır'daki siyasi durumun realist bir okumasıdır; fakat seçim sistemine Mısır toplumunda karşılığı bulunan tüm hareketleri parlamentoya sokabilecek yamalar yapılması da zaruridir. Aksi takdirde dağınık ve organizasyon eksikliği olan küçük muhalif gurupların sisteme yabancılaşması Mübarek sonrası dönemde de devam edecektir.

6. YENİ ORTADOĞU'YA DOĞRU TÜRKİYE MISIR İLİŞKİLERİ

Türkiye Mısır ilişkilerinin ana eksenini bölgesel düzen krizi ve bu krize verilecek cevap oluşturuyor. Krizi çözme arayışında iki ülke arasındaki işbirliği ve rekabet alanları ise Mısır'ın kendi iç siyasi krizinden nasıl çıkacağı, bu süreç sonunda nasıl bir Mısır'ın ortaya çıkacağına bağlı. Bir başka deyişle, Yeni Türkiye tüm bölgedeki siyasi düzeni sarstı. Yeni Mısır ise olumlu ve olumsuz yönleriyle Yeni Ortadoğu'nun alacağı şekli belirleyecek.

113. "No need to start over," *New York Times*, 17 Şubat 2011. <http://www.nytimes.com/roomfordebate/2011/02/17/how-to-have-fair-elections-in-egypt/no-need-to-start-over>

114. "Votes for all," *Al-Ahram Weekly*, Temmuz 2010, Sayı: 1006, <http://weekly.ahram.org.eg/2010/1006/eg8.htm>

115. "Neither US Congress nor Obama can force election monitoring on Egypt, says NDP," *AlMasr Al Yevm*, 20 Kasım 2010, <http://www.almasryalyoum.com/en/node/251123>.

116. No need to start over, *New York Times*.

Türkiye son 10 yılda yaptığı açıklamalarla bölgede ABD'nin bıraktığı boşluğu doldururken, Mısır ise aşırı İsrail yanlısı ve ABD politikalarının uygulayıcısı olarak görüldüğü için tedricen zemin kaybetti. Türkiye izlediği 'dik duruşlu' politikaların semeresini özellikle Ocak 2009 sonrası Post-Davos Dönemi'ndeki siyasetiyle pekiştirdi. Arap devletleriyle konuşmadığı oranda Arap halkı ile konuşmaya çalışan Türkiye, böylece Ortadoğu'da önemli bir etki alanı oluşturarak, henüz somut politikaya dönüştürülemediği bir cazibe alanı yaratmıştır. Bu cazibenin sınırdığı ilk önemli kriz Mısır'da yaşananlar oldu.

Türkiye-Mısır ilişkilerinin geleceğini belirleyecek gelişmeler bu sürecin gelişimi ile doğrudan alakalıdır. Eğer Mısır demokratik bir yol izlerse bunun Türkiye'nin bölgedeki etkisini artırmaya devam edeceği, dahası Türkiye'nin kazanımlarını kalıcılaştıracağı söyleyebilir. İlk bakışta Mısır'ın demokratik, ekonomik ve siyasi olarak güçlü bir şekilde ortaya çıkması bir rekabet ortaya çıkaracakmış gibi görünse de, bu muhtemelen iki tarafı da geliştirecek bir rekabet olacaktır. Mısır'ın aksi yönde hareket etmesi, mevcut askeri etkinliğin kurumsal bir darbeye dönüşmesi ise her açıdan felaket olacaktır. Bu durumda da Türkiye yine Mısır karşısında zemin kazanacaktır. Zira askeri yönetime dayanan bir Mısır içeride İslamcı ve liberal muhalefeti dengelemekle zaman ve enerji kaybedecek, dış politikada ise bölge için liderlik yapma şansı kalmayacaktır. Bu da Türkiye'nin işinin zorlaşması ancak cazibe alanının da halen imkan olarak durması demektir. Bunun Türkiye'ye maliyeti ise bölge politikalarında, bölge temelli yaklaşımlar geliştirirken yardım alacağı ya da rol paylaşabileceği bir ortamın olmaması olabilir. Orta vadede kriz idaresi ile kaybedilecek zaman nedeniyle insan kaynağı sorunu ve kalıcı projelerin geliştirilmesi gecikecek, haliyle Yeni Ortadoğu'nun şekillenmesi zor olacaktır.

Eğer Mısır ilk senaryodaki gibi İslamcılar da içeren, iç barışını yakalamış bir ülke olarak ortaya çıkarsa, bu Ortadoğu'daki düzen arayışlarında bölge aktörlerinin daha güçlü bir şekilde politikalara damga vurması anlamına gelecektir. Böylece bölgeyi tehdit eden krizlerde, örneğini en son Libya örneğinde gördüğümüz gibi, bölge halkının tehdit algısını da gözetken, yerli bir siyasetin ve bölgesel düzenin oluşma imkanı doğacaktır. Aksi ise bölgeye dış güçlerin müdahalesini artıracak, yerli aktörlerin zemin kaybetmesine yol açacak, bölgenin taşeron yapısını güçlendirecektir. Bu nedenle güçlü ve demokratik bir Mısır Türkiye için bölge dinamiklerinin güçlenmesi, yerli bir bölgesel düzen, bölge barışı ve istikrarı anlamına da gelir.

Devrilen Mübarek yönetimi Camp David Düzeni'nin¹¹⁷ varisi olarak bölgede imtiyazlı bir yere sahipti. Mübarek'in Mısır'ı, İsrail'den vizesini almış, Camp David statükosunu sürdürmek için yılda yaklaşık 2 milyar dolar ABD yardımı alan, İsrail-Arap ilişkilerinde İsrail'le Filistin Yönetimi üzerinden normalleşmeyi savunan, bölgesel vizyonunu Amerikan çıkarlarının takibine indirgeyen, kendi halkıyla hem ekonomik hem de siyasal alanda sorunlu bir Mısır'dı.¹¹⁸

Eğer Mısır ilk senaryodaki gibi İslamcılar da içeren, iç barışını yakalamış bir ülke olarak ortaya çıkarsa, bu Ortadoğu'daki yeni düzen arayışında bölge aktörlerinin daha güçlü bir şekilde politikalara damga vurması anlamına gelecektir.

Oysa Mısır tarihsel olarak Akdeniz havzasında, Avro-Afro-Avrasya'nın kilit noktalarından birinde, yukarıda çizilen zayıf resmini kaldıramayacak derecede stratejik bir yere sahiptir. Bu öneminden dolayı, Afro-Avrasya'da ne zaman bir stratejik yeniden dizilim olmuşsa Mısır bu sürecin ya baş aktörü ya da en önemli oyuncularından biri olmuştur. Afrika'yı Asya'ya, Akdeniz'i Hint Okyanusu'na bağlayan, deniz yollarını kontrol ettiği gibi Afrika içlerinin su kaynaklarını da kontrol eden bir

117. Burada Camp David Düzeni'nden kasıt, İsrail-Mısır arasında 1979 sonrası kurulan statüko. Statükonun temelinde ise Batı Şeria ve Gazze'nin Filistin'e bırakılması, Mısır'ın da bunun garantörü olması oluşturuyor. Oslo süreciyle devam eden bu süreçte İsrail sürekli anlaşmayı ve zeminin ihlal ederken, Mısır ise sürekli geri çekilerek statükonun devamını sağlamaya çalıştı.

118. "U.S. Foreign Assistance to the Middle East? Historical Background\ Recent Trends, and the FY2011 Request" Jeremy Sharp, June 15 2010, Congressional Research Service Report. Washington D.C.

medeniyet havzası olan Mısır, Mübarek döneminde hak etmediği bir prestij kaybına uğramıştır. Elbette bunun en önemli sebeplerinden biri Nasır sonrası 'yenilmiş Mısır' mirasını devralmış olması ve Sedat sonrası'nın İsrail yüküyle ve ABD yardımıyla yaşamaya çalışmasıdır. Buna bir de tüm Ortadoğu'da İslamcılığın yükselmesi, İslamcı hareketlerin siyasi hareketlere dönüşmesi, Baasçılığın ise zemin kaybetmesi eklenmelidir. Bu süreçte Mübarek rejimi kendi krizini cevap olarak tadil sürecine gireceğine, yumuşak bir Baasçılık ve İslamcılığın bastırılması ile durumu geçiştirmeye çalışmıştır. Bu süreç ise Mısır'ı kendi eliyle tüm bölgesel iddialarından uzaklaştırmış, bölgesel etkisini tedricen yitiren bir ülkeye dönüştürmüştür.

Mısır'ın Mübarek dönemindeki işlevi de buna göre şekillenmişti. Özellikle Madrid Konferansı ile başlayan ve Oslo süreciyle devam eden dönem boyunca Filistin Hareketi'nin temsili, Filistin'in haklarının savunulması, İsrail'le belirli düzeylerde müzakere konusunda Mısır'ın son derece önemli görevleri olmuştur. Ancak ikinci İntifada sonrası dönemde katkılarını Filistin halkı lehinde değil, İslamcı muhalefeti dışlamak pahasına Arafat ve daha sonra Abbas lehinde sürdürmesi Mısır'ı bölgenin dinamiğinden ve taleplerinden kopardı. Oslo sürecinde kazandığı krediyi son 10 yılda harcayan Mısır, özellikle Hamas'ın Gazze'de seçimleri kazanmasının ardından başlayan süreçte gerek Refah kapısında yaşananlar, gerek İsrail'in saldırıları karşısında sessiz kalarak Post-Davos Süreci'nin kurbanı haline geldi. Post-Davos sürecinde neredeyse tüm konularda hem Türkiye ile hem de Gazze Yönetimi ile ters düşen ve 'partizan' bir çizgi izleyen Mısır, hızla meşruiyet krizine girdi.

Hali hazırda Mısır'da yaşananların kökeninde ekonomik krizden, sivil toplum eylemlerine, sosyal medyadan Cemal Mübarek'in yolsuzluklarına kadar bir çok neden sayılabilir. Ancak herkesin bütün planlarını Mübarek'in ölümü sonrasında yaptığı bir ortamda, Türkiye'nin tüm dengelerini yerinden oynattığı 'Camp David Düzeni'nin ve bunu müteakip gelişen 'Davos Duruşu'nun Mübarek'in devrilmesinde önemli bir payı var. Post-Davos siyaseti bölgedeki Baasçı yapıları meşruiyet krizine sokarak, sadece İsrail karşıtlığı ile siyaset yapılamayacağını gösterdi. Demokrasi ile İsrail'i desteklemek arasında sebep-sonuç ilişkisi olmadığını, Batı ile ilişkilerin hem devamlı hem de tutarlı ve onurlu olabileceğini gösterdiği ölçüde de 'Baasçı' yapıların temelini sarstı. Şimdi Mısır'la başlayan süreçte tüm Baasçı yapıların teker teker benzer süreçlerden geçtiğine şahit olacağız.

Liderlerin güvenilirlik ve idare yeteneklerine göre bu gelişmeler 'Yeni Ortadoğu Düzeni' çerçevesinde şekil alacak. Bazıları iç savaş, bazıları reform, bazıları devrim, bazıları ise demokratik yollarla yönetimi devredecekler. Türkiye'nin en büyük sınavı ise bu dönemde Yeni Ortadoğu Düzeni'nin dilini ve siyasetini oluşturmak, bu süreci izlemek değil yönetmek (Mısır, Libya ve Suriye örneklerindeki gibi), bu sürecin başka aktörler tarafından ele geçirilmesini engellemek olmalıdır. Eğer Türkiye bunları gerçekleştirebilirse Mısır'dan başlayan sürecin çok kısa bir zamanda yeni bir bölge düzenine doğru evrilmesinde öncü rol oynayabilecektir.

6.1 Eski Mısır'ın İşlevi

Mısır'da olacaklar çerçevesinde Mısır-Türkiye ilişkileri aynı anda hem ikili, hem bölgesel düzeyde ve hem de küreseldir. Buna göre Mısır'ın Mübarek döneminde kendine atfettiği misyon, Mısır'a biçilen bölgesel rol ve ülkenin küresel düzen açısından anlamı ve değeri şöyle özetlenebilir:

- Camp David Düzeni'nin sürdürülmesi: İsrail'in tek taraflı tanımladığı güvenlik ihtiyaçlarının karşılanmasına meşruiyet üreterek, Filistin'de İsrail'i rahatsız etmeyecek Mahmut Abbas ve Fetih temelli çözümlere destek olmak.
- Ortadoğu'da İslamcılığın alternatif bir siyasi ve entelektüel akım olarak kontrol altında tutulması: Gerek El-Ezher üzerinden gerekse de dini bilginin üretilmesi süreçlerine müdahale ederek İslamcı siyasi hareketleri kontrol etmek.
- Süveyş Kanalı üzerinden Akdeniz-Hint Okyanusu geçişini sağlamak. Bu hem savaş gemilerinin seyri ve bölgeler arası hızlı intikali açısından askeri öneme sahipken, hem de körfezden Avrupa'ya gelen petrol ve doğal gaz yüklü tankerlerin ulaşımı açısından son derece önemlidir. Bu sayede dolaylı olarak hem Avrupa'nın enerji tedarik yollarının çeşitliliği Rusya tekeline karşı korunurken hem de petrol fiyatları kontrol altında tutmak.

- İslamcılığın muhtelif akımlarının giderek Baasçılığa iktidar alternatifi olduğu bölgede, Baasçılığın tasfiyesini engellemek, bu konuda bölgedeki Baasçı rejimlere istihbarat ve terörle mücadele eğitimi ve desteği vermek.
- Bölgede yükselme ihtimali olan İslamcı yönetimlerin kontrol edilmesi: Hem bilgi üretimi, hem Baasçılığın desteklenmesine ek olarak İslamcı yönetimlerin iktidara gelme ihtimaline karşı denge görevi yapmak.
- Terörle mücadele: 11 Eylül sonrası El-Kaide'de önemli pozisyonlarda Mısırlıların da olması nedeniyle Mısır ABD için istihbarat konusunda hayati önem kazandı. Ancak Mısır burada durmayarak istihbaratı sağlamanın yanı sıra, Müslüman Kardeşlere karşı rejimi tahkim etmek için terör korkusu yaratarak küresel paranoyayı besledi.
- Doğu Akdeniz'de statükonun korunması: Dünyanın güçlü ordularından Mısır Ordusu'nun Doğu Akdeniz'de Camp David Statükosu'nun bekçilerinden birisi olarak bulunmak ve bu bölgedeki istikrarın önemli ayaklarından biri olmak.
- İran'ın bölgedeki etkisini dengelemek, bu etkinin yayılmasını engellemek. Buna bağlı olarak Ortadoğu'daki direniş çizgisini Camp David Düzeni lehine dengelemek.
- İran'ı çevreleme amaçlı Suudi destekli Sünni hilali planının insan kaynağını, ideolojik desteğini sağlamak ve bu stratejinin destekleyicisi ve sürdürücüsü olmak.
- Arap dünyasının siyasi lideri konumunu koruyarak, bölgedeki cari düzenden rahatsız Arap kamuoyunu kontrol etmek.
- Sudan üzerinden, Afrika siyasetini ve Nil jeopolitiğini kontrol etmek, Afrika içlerinde yapılacak herhangi bir müdahalede kilit rol oynamak. ABD'nin Çin ile yaşadığı Afrika mücadelesinde Mısır'da yaşananlar gerek transit yollarının kontrolü gerekse de genel Afrika siyaseti açısından belirleyici olacak.

6.2 Yeni Mısır

Mısır'da yaşananlar askeri vesayet ve siyasal alanın sınırları yönüyle Türkiye'de son on yılda yaşanan reform sürecine benzetilebilir. Bu nedenle nasıl Yeni Türkiye hem stratejik tercihleri, hem çıkarlarını yeniden tanımlama, hem de ilişkilerini düzenleme noktasında 28 Şubat Düzeni'nden farklı bir profil çizdiyse, Mısır'da yaşananlar da, eğer süreç kontrol edilebilirse Yeni Mısır'la sonuçlanabilir.

Yeni Mısır'ın nasıl bir şekil alacağı siyasete kimlerin ortak olacağı, yönetimin şekli Türkiye'nin bölge politikalarını derinden etkileyecektir. Yeni Türkiye de, Erdoğan'ın Mübarek'i istifaya çağırın konuşmasında görüldüğü gibi, eskisinden farklı olarak Yeni Mısır'ın oluşum sürecinde önemli bir rol oynayacaktır. Bu etkileşim bölgede öngörülemeyen gelişmelere de yol açabilir.

Nasıl Bir Mısır?

Şu an itibariyle Mısır'ın önünde başlıca 3 ihtimal olduğunu söyleyebiliriz:

1. Askeri Darbe ve Eski Düzen'in Tadili: Mısır Ordusu'nun gücü göz önüne alındığında bu ihtimal mutlaka akılda tutulmalıdır. Ancak gerek Mısır'ın iç şartları, gerek bölgesel ve küresel şartlar şu an için bu ihtimale fazla şans tanımıyor. Tahrir'de yaşananlardan sonra askeri bir darbe hem çok daha zor hem de çok daha göz önünde olacaktır. Ayrıca Mısır Ordusu halen devam eden ekonomik krizin riskini üzerine almak istemeyeceği gibi, Müslüman Kardeşler-Ordu ilişkisinin nerede başlayıp nerede bittiği konusundaki kuşkular darbeye dış destek ihtimalini haliyle darbe ihtimalini azaltıyor.
2. Askeri Vesayet Rejimi: Ordu'yu yapısal olarak görevde tutup, siyasi ve askeri yetkileri bu kurumda bulundurarak, sivil yönetime teknokrat yönetim izni vermek. Türkiye'de Soğuk Savaş döneminde işe yaramış, ancak Yeni Türkiye karşısında direnemeyen bu askeri vesayet rejimi modelinin Mısır'da hala şansı var. Gerekli veto mekanizmaları ve

yetki düzenlemeleri ile İslamcı hareketin terbiye edilmesi amaçlı bir geçiş düzeni için bu senaryo gündeme gelebilir. Gündelik hayat ve hayat tarzında serbestlik, ekonomide etki devri, siyaset ve bürokraside ise sıkı kontrole dayanan böylesi bir rejime ilk itiraz etmesi gereken ülkelerden biri Türkiye olmalıdır. Zira böyle bir ihtimal, Camp David Düzeni'nin meşruiyetini yenileyerek, yola devam etmesi demektir. Böyle bir senaryo oldukça mümkün. Ancak bunun için de hem İslamcılarının hem de liberallerin bir şekilde razı edilmesi gerekir.

3. Yeni Mısır: Üçüncü ihtimal en zor ancak en mümkün seçenektir. Türkiye için de en makul ve gerekli Mısır şu anda bu gibi gözükmektedir. Siyasal alanda yetki devri, yeni anayasa, bürokratik elitin siyasetten geri çekilmesi gibi temellere oturması gereken Yeni Mısır'ın oluşması, güçlenmesi, bölgesel düzene katkıda bulunması bir kaç yıl alacaktır. Ancak Türkiye bu konuda pasif değil aktif bir rol oynayarak, kendi sivilleşme tecrübesini Mısır'la paylaşarak, bu ihtimalin gerçekleşmesi için çalışmalıdır.

Bu açıdan bakıldığında Türkiye'nin stratejik çıkarı, halkının taleplerini dinleyen, hukukun üstünlüğüne dayanan, tüm siyasi aktörlerin temsil edildiği, meşruiyet sorununu çözmüş, ekonomik olarak güçlü, demokratik bir Mısır'dır. Türk dış politikası da bir süredir izlediği çizgi ile bölgede ekonomik entegrasyon ve hareket serbestisini hedeflemekte, bu çerçevede siyasi pozisyonları da yerel değil bölge eksenli olarak görmektedir. Mısır'daki yönetimin demokratik bir çerçeveye oturması, istikrarsızlığa neden olacak bir yapının olmaması, sadece Mısır için değil, tüm bölge için hayati önemdedir.

Türkiye'nin stratejik çıkarı, halkının taleplerini dinleyen, hukukun üstünlüğüne dayanan, tüm siyasi aktörlerin temsil edildiği, meşruiyet sorununu çözmüş, ekonomik olarak güçlü, demokratik bir Mısır'dır.

Yeni Ortadoğu'ya Yeni Mısır

Bu açıdan Mısır'da yönetime bağlı olarak Türkiye'nin pozisyonu da değişecektir. İlk iki ihtimale dayanacak baskıcı ve otoriter bir Mısır bölgede sorun yaratacak, İslami hareketlerin normalleşme sürecini uzatacak, Filistin'deki çözümsüzlüğe katkıda bulunacak, mezhep ayrımcılığını destekleyecek, bölgede istikrarı tehdit edecektir. Oysa demokratik bir Yeni Mısır, Yeni Türkiye için bölgede hem rakip hem de en önemli ortak olacaktır. Diğer ihtimallerden ilkinin gerçekleşmesi yukarıda anlatılan politikalarda muhtemelen değişime yol açmayacaktır. İkinci ihtimalde ise yukarıdaki politikaların bir kısmının tadili dışında önemli bir değişiklik olmayacaktır. Asıl olarak üçüncü ihtimalin değişmesi durumunda Mısır'ın konumu radikal değişikliklere uğrayacaktır. Buna göre Yeni Mısır'ın gerçekleşmesi durumunda şu değişiklikler gözlenebilir:

- Camp David Düzeni: Hali hazırdaki statüko sürdürülebilir değildir. Yeni Mısır kendi halkından gelen baskıyla öncelikle İsrail karşısında daha sesli bir muhalefet sürdürmek zorunda kalacaktır. Yeni Mısır Fetih taraflı pozisyonunu değiştirdiği takdirde Filistin-İsrail ilişkileri de değişecektir. İhvan'ın parçası olduğu bir Mısır'ın ise Filistin'de Hamas lehinde normalleşmeye katkıda bulunarak, Gazze'deki yönetimin tecridini bitirebilecek, bu harekete katkıda bulunacak, bu da orta vadede İsrail'i barışa zorlayacaktır. Bu gelişmeler Camp David Süreci'nin Filistin lehine tadil edilmesi için baskı yaratacaktır.
- İslamcılığın alternatif bir akım olarak kontrol altında tutulması: El-Ezher üzerinden ideolojik kontrolü sağlanan İslamcılık üzerindeki siyasi baskının hafiflemesi, Mısır İslamcılığında başlamak üzere İslamcı pozisyonların rahatlamasına, çeşitlenmesine ve en önemlisi normalleşmesine alan açacaktır. Uzun süre iktidardan uzaklaşan ve giderek tecritle gelen bir sekterlikle malul İslamcılık, tepkisellikten çıkıp tüm bölge için gerçek ve yönetebilir bir siyasi pozisyon ve alternatif haline gelebilir.

- Baasçılığın tasfiyesi: Baasçı Arap rejimlerinin en önemli dayanağı ve ideolojik merkezi olan Mısır'da bu rejimin devrilmesi bir devri kapatacak, bu da Arap milliyetçiliğinin normalleşmesine, giderek belki daha derin ama daha güçlü bir ılımlı Arap milliyetçiliğinin oluşmasına yol açabilecektir. Bu sürece İslamcılarının dahil olması ise bu yeni milliyetçiliğin Türk düşmanlığına evrilmemesi için stratejik bir zorunluluktur.
- Bölgede yükselme ihtimali olan İslamcı yönetimlerin kontrol edilmesi: İslamcılığın normalleşmesi neticesinde, bu işlev ortadan kalkacak, sair Arap ülkelerinde de daha bağımsız ülkelerin ve çeşitli İslamcılık biçimlerinin ortaya çıkma ihtimalini beraberinde getirecektir.
- Doğu Akdeniz'de statükonun korunması: Yeni Mısır'ın İsrail'le gireceği eleştirel ilişki, Doğu Akdeniz'deki askeri dengeyi de değiştirecektir.
- İran'ın bölgedeki etkisini kırmak: İran eksenli gerginlik politikası, İran'ı da içine katan daha farklı bir güçler dengesine yol açabilir. İhvan eğer selefi kanadını kontrol ederek iktidar ortağı olabilirse bu bütün güvenlik dengelelerinin değişmesine, Suudi Arabistan'ın yalnızlaşmasına, Körfez siyasetinin tamamen değişmesine, bölgenin daha bağımsız bir şekil almasına yol açabilir.
- İran'ı çevreleme amaçlı Suudi destekli Sünni planının destekleyicisi ve sürdürücüsü olmak: Bu politika tamamen anlamsızlaşabilir. Böylece bölgedeki mezhep kavgaları yerini gerçek siyasi gerilim ve çıkarlara bırakabilir.
- Arap kamuoyunu kontrol etmek: Mısır bir süredir kaybettiği bölgesel liderlik konusunda daha etkin bir rol oynayarak İslamcı hareketlerin siyasete kazandırılmasında olumlu rol oynayabilir. Bölgede üstlendiği rol ile bazı alanlarda Türkiye'nin alanını daraltırken, aynı zamanda Türkiye'nin bazı sorumluluklarını da paylaşarak Türkiye'yi rahatlatılabilir.
- Afrika Derinliği: Yeni Mısır, Sudan üzerinden, Afrika ve Nil jeopolitiğini kontrol etmek, Afrika içlerinde yapılacak herhangi bir müdahalede kilit rol oynayabilir. Güvenlik kaygıları farklılaşmış bir Mısır Sudan'la ilişkisini derinleştirerek hem Sudan'ın uluslararası sisteme katılmasına yardımcı olabilir, hem Çin'in alanını daraltabilir, hem de ABD'nin etkisini sınırlandırabilir. Bölgede liderlik yapabilecek bir Mısır Afrika güçler dengesini derinden sarsarak, Türkiye'nin yarattığı Post-Davos Etkisi'nin benzerini Afrika'da yaratabilir.

7. SONUÇ: TÜRKİYE'NİN YENİ MISIR'A BAKIŞI

Türkiye Irak işgaline ortak olmayarak başlattığı dış politika atılımını son yıllarda istikrarlı bir şekilde sürdürmüştür. Türkiye bölge ülkeleriyle ilişkisinde, ekonomik kalkınmanın, siyasal katılımın ve demokratik siyasal düzenin örnek bir aktörü olarak ele alınmaya başlanmıştır. Bu çerçevede, ülke içi ve ülkeler arası siyasi çözümsüzlüklerde, bütün taraflarla görüşebilen, sorunların çözümünde aktif rol alan, bölgesel gelişmelere bigâne kalmayan bir politika devam ettirmektedir. Tunus'ta ve özellikle de Mısır'da izlediği dış politika, Türkiye'nin bölgesel vizyonuyla uyumlu bir seyir takip etmiştir. Türkiye, mevcut bölgesel ve küresel aktörlerden farklı, adil bir siyasal tahayyüle sahip olması dolayısıyla, bu gelişmelere bigâne kalmamalı, gelişmelerin varacağı güzergâhı belirleyici aktif bir rol üstlenmeliydi. Nitekim yeni bir bölgesel düzenin kurulması gerektiği konusunda hemfikir olan iç ve dış kamuoyu, bu süreçte Türkiye'nin aktif rol almasını beklemekte ve talep etmekteydi. Başbakan Erdoğan'ın Mısır konusunda oldukça net ve ön alan çıkışı, oluşan beklentileri büyük oranda karşılamış oldu.

11 Eylül 2001 saldırıları, küresel siyasi ve iktisadi tartışmaların bir anda eksen değiştirmesine sebep oldu. 11 Eylül saldırıları gerçekleştiğinde, cari düzenin yürümeyeceğini en fazla hisseden, ABD ve bölgemizdeki uydu yönetimlerdi. ABD ise kendisini oldukça ilginç bir tenakuzun içerisine soktu. Bir yandan uydu yönetimlerin ve suni bölgesel düzenlerin sürmesinin, devam eden Amerikan küresel sistemi için vazgeçilmez olduğunu bilen ABD, öte yandan Kuzey Afrika'dan Kafkasya'ya zorunlu olarak başlayacak yeni düzen tartışmalarını kontrol etmek amacıyla kendi inisiyatifinde yeni bir düzen tartışması başlattı.

Bu noktada Türkiye'nin Amerika'dan ve bölge ülkelerinden farklı bir pozisyona sahip olduğunun altını çizmek gerekir. Yakın tarihte yaşananlar ve özellikle AK Parti iktidarı döneminde dönüşen Türkiye görüntüsü, güçlü bir yumuşak gücün ve etkili bir bölgesel aktörün varlığına işaretler. Türkiye sadece ülke merkezli değil, aynı zamanda lider merkezli güçlü bir varlık da sergilemiş; bölgesel gelişmelere Tayyip Erdoğan imajı üzerinden adalet merkezli müdahaleler yapmanın meşru bir adresi haline gelmiştir. Erdoğan'ın bölgesel liderlik gücünün bu süreçte kontrollü bir şekilde devam edeceği açıktır. Türkiye öne çıkan on özelliği ile bölgedeki aktörlerden ayrılmaktadır:

1. Bölgenin hem coğrafi hem siyasi hem de sosyolojik olarak yerli bir unsurdur.
2. Bölgede etkili olan bütün aktörlerle (devlet ve devlet dışı) aracsız konuşabilen tek aktördür. Küresel aktörlerle, birliklerle, kurumlarla ve platformlarla yoğun resmi ilişki içerisindedir. Batı ile konuşma ve çalışma tecrübesine üst düzeyde sahiptir.
3. Bölgenin en önemli meselesi olan İsrail ile "kontrollü bir ilişki (gerilim)" içerisindedir.
4. AK Parti döneminde bölgedeki bütün sorunlarda başat, pozitif ve çözüm odaklı bir siyaset izlemiştir. Hakem rolünün tartışılmasına müsaade edecek adımlardan uzak durmuştur.
5. Enerji kaynakları olmamasına rağmen bölgesinin en güçlü ekonomisidir.
6. Bölgesinin en sağlıklı ve en sahici siyasi sistemini temsil etmektedir. Son yıllarda yaşanan demokratikleşme ile de bu algıyı muhkem hale getirmiştir.
7. Birçok bölge ülkesi gibi kolonyal ve post-kolonyal bir geçmişi bulunmamaktadır.
8. Son sekiz yılda bölgemizde yaşanan gelişmelerde, Soğuk Savaş reflekslerini açık bir şekilde kırma cesareti göstermiştir. BM oylamalarından Gazze'ye, Gürcistan savaşındaki İsrail saldırılarına kadar bölge sorunlarında açık bir tavır sergilemekten geri durmayarak samimiyet testlerinden geçmiştir.
9. Bölge ülkeleri ile yardım, STK'lar, entelektüel ilişkiler ve yoğun sivil girişim faaliyetleri noktasında en yoğun ilişkilerde bulunabilen müstakil bir örnektir.
10. Türkiye Mısır özelinde yaşanan gelişmelere, aşağıda dört madde üzerinden tasnif ettiğimiz bir üslup ve siyaset ile yaklaşmaktadır.
  - o Türkiye **kendisi için istemediği hiçbir şeyi bölge halkları için de istememektedir**. Bundan sonra da istemeyecektir.
  - o Türkiye bölgemizde **adaletin** hâkim olmasını istemekte, bunun için çabalamaktadır.
  - o Türkiye bölgemizde **halkların kaderlerini** yabancı unsurların değil, kendilerinin belirlemesini istemekte, bunun için çaba sarf etmektedir.
  - o Türkiye bölgemizde hiç kimseye huzur ve istikrar getirmeyen **40 yıllık statükonun değişiminden** yanadır.

Türkiye-Mısır İlişkilerinin Jeopolitiği

Türkiye, Irak işgaline ortak olmayarak bölgemizin hem sıradan bir aktörü olmaktan hem de statükonun parçası olmaktan kopuşun ilk adımını atmıştır. Irak işgali vesilesiyle bölgesel statükodan kopan Türkiye, AB sürecini başlatmasıyla da değişim sürecine kuvvetli bir kaldıraç kazandırmış oldu. Ortadoğu jeopolitiğinin Türkiye ve İran'la birlikte üçüncü önemli aktörü olan Mısır ise aynı dönemi hem bölgesel hem de ulusal statükosunu korumakla geçirdi. II. İntifada sürecinin başlamasıyla Mısır içerisinde meşruiyet sorunu daha da artan Mübarek yönetimi, akabinde ABD'nin Irak işgali ve Lübnan'a ve Gazze'ye İsrail saldırıları karşısında da etkisiz bir aktör oldu. Irak işgaliyle, bütün Ortadoğu'yu derinden etkileyen siyasi ve sosyal dalgalar karşısında, Mısır statükosunun bölgesel düzen ve değişim talepleri arasında sıkıştığını belirtmek yerinde olacaktır. Benzer bir basıncı bölgenin diğer ülkeleri de derinden hissetmelerine rağmen, Mısır ölçeğinde bir bölgesel aktörün değişim talepleri karşısında yaşadığı gerilim çok daha güçlü olmuştur. Türkiye aynı yıllarda hızlı bir değişim süreci yaşayarak, bölgede yaşanan gerilimi arkasında bırakacak şekilde bir dönüşüm gerçekleştirmiştir. Bu anlamda

bölge ülkeleri ve halkları için bir başarı hikayesine dönüşen Türkiye, bir anlamda bölgesel değişimin katalizörü haline gelmiştir.

Türkiye, bölgede yaşanan değişim vizyonunun kendi demokratikleşmesiyle örtüşen bir perspektif olduğunu düşünmektedir. Türk dış politika yapımcıları ve karar alıcılarının da sık sık bu yaklaşım tarzını dile getirmeleri, örtüşen bakış açısını teyit etmektedir. Demokratik bir Mısır orta vadede Türkiye'nin bölgesel rolü karşısında pozisyon almakta gecikmeyecektir. Lakin ortaya çıkabilecek bu gerilim beraberinde rekabet, dolayısıyla da kalite üretecektir. Mısır'da yaşanan değişim henüz yapısal bir dönüşümü sağlamış değildir. Türkiye ile ilişkili bir siyasi tarih okuması yapacak olursak; Mısır'ın Türkiye'nin çok partili hayata geçişin yaşandığı 1946'yı mı, yoksa vesayet rejiminin kurulduğu 1960'ı mı yaşadığını kısa vadede göreceğiz. Özellikle Nisan ayında ortaya çıkan sıcak gelişmeler Mısır'da değişim sürecinin beklendiği üzere oldukça sancılı olacağını işaretlerini vermeye başladı.

Demokratik bir Mısır'ın, Türkiye'nin bölgesel sorunlar karşısındaki çoğu kez yalnız kalan pozitif rolüne destek veren bir aktör olması ilk anda beklenmemelidir. Türkiye'nin İsrail'in Lübnan'a saldırıları sonrası geliştirdiği ve Gazze saldırısı sonrası açık bir politikaya dönüştürdüğü duruşu, hali hazırda en fazla Mısır yönetiminin meşruiyetinin sorgulanmasına yol açmıştı. Özellikle Mavi Marmara yardım gemisine İsrail saldırıları sonrasında resmi ve yarı resmi Mısır medyası, oldukça açık bir şekilde Türkiye aleyhine pozisyon almışlardı. Bu pozisyonun İsrail meselesi üzerinden, yeni dönemde bir nebze değişeceğini beklemek yerinde olacaktır. Demokratik bir Mısır'ın Mübarek rejimiyle benzer bir İsrail politikası yürütmeyeceği aşikârdır. Lakin asıl mesele bu değişimin sınırlarının ne olduğudur?

Türkiye'nin İsrail'le ilişkilerinde Mavi Marmara gemisine yapılan saldırıya kadar ikili bir sorun alanı bulunmuyordu. Mavi Marmara öncesi Türkiye-İsrail ilişkileri Filistin meselesi üzerinden gerilmişti. Mısır ise hem İsrail ile geçmişte yaşadığı savaşlar sebebiyle hem de Filistin sorunu üzerinden gerilimli bir barışa mahkum olmuş bir ülke konumundadır. Aslında tam da bu ilişki nedeniyle, on yıllar süren Mübarek yönetimi ayakta kalabilmiştir. Mısır'ın İsrail ile ilişkilerinde yaşanacak değişimin sınırları, aynı zamanda Mısır'ın tam demokratik bir ülke olmasının siyasi sınırlarına da denk gelmektedir. Mısır nihai kertede Camp David düzenini değiştirebildiği ölçüde hem demokrasisinde hem de bölgesel pozisyonunda bir güç temerküzü yaşayabilir. Bu ise kısa vadede gerçekleşebilecek bir olgu değildir.

Mısır, özellikle Irak'ın bütün Ortadoğu'yu etkileyen kırılma yapısına pozitif katkı verme çabasında olan Türkiye ile yakın çalışarak bölgesel düzenin inşa edilmesine yardımcı olabilir. İşgal sonrası Irak ne kadar hızlı toparlanabilirse, bölge ülkeleri de o kadar hızlı bölgesel bir perspektife kavuşabilecektir. Aksi bir senaryoda, düşük yoğunluklu vekâlet savaşları veya gerilimleri bir barış ekseninin kurulmasını geciktirecektir. Aynı şekilde Suriye'de yaşanan değişim sancıları da her iki ülkenin önüne bir meydan okuma olarak gelecektir. Libya, Mısır'ın komşusu olmasına rağmen, Mısır'dan Libya'da yaşanan sürece müdahale edecek herhangi bir adım ortaya çıkmamıştır. Buna mukabil Türkiye, Libya'da yaşanan gerilime müdahale eden ve tartışmaların göbeğinde yer alan bir ülke durumundadır. Türkiye, Libya sorununda Mısır'la ortak çalışma alanlarını yeterince zorlamamıştır. Mısır'ın kendi içinde yaşadığı sorunlar böylesi bir sürecin başlamasını elbette engellemiştir. Türkiye'nin yeni Mısır perspektifi, hem rekabetin hem de ortaklıkların gündemde olduğu bir Mısır perspektifiyle şekillenmelidir. Değişim sürecinin ilk dönemlerinde ortaya çıkacak bir Türkiye desteği, ilerleyen yıllarda tahmin edilenden çok daha fazla ilişkilerde pozitif platformların oluşmasını sağlayacaktır. Türkiye'nin İsrail ve İran kaynakları sorunlarda da pozitif rol oynayacak bir Mısır'a ihtiyacı bulunmaktadır. Libya'da yaşanan gelişmelerde ortaya çıktığı üzere, değişimin dinamosu Türkiye'nin bölgesel perspektifinin karşılık bulması, yine bu coğrafyadan başka güçlü aktörlerin desteğiyle kolaylaşacaktır. Türkiye, Mısır'daki değişime risk ve ön alarak verdiği desteği, siyasi bir stratejiye dönüştürerek devam ettirmelidir.

Mısır'daki değişimle beraber yeniden güçlenme trendine giren pan-Arabizmin kontrol edilebilir bir noktada kalması da Türkiye'nin erken atacağı adımlara bağlıdır. Özellikle devlet dışı aktörlerin, bu tehlikenin bertaraf edilmesi veya yönetilebilir bir noktada tutulması için yoğun faaliyetler yürütmesi gerekmektedir. Türkiye'nin Arapça, Mısır'ın ise Türkçe konuşabilmesi için yoğun STK ilişkilerine ihtiyaç vardır. Türkiyeli ve Mısırlı entelektüeller, akademisyenler, gazeteciler ve STK'lar birbirlerini İngilizce medya ürünleri üzerinden değil de bölge dilleri üzerinden takip etmek için ciddi yatırımlar yapmalıdırlar.

TÜRKİYE-MISIR İLİŞKİLERİ

Siyasi İlişkiler

İlişkilerimizin hukuki altyapısı, imzalanan 52 anlaşmayla büyük ölçüde tamamlanmıştır.

Dönemin Dışişleri Bakanı Abdullah Gül'ün Mısırlı muhatabıyla Mart 2007'de Arap Ligi Dışişleri Bakanları Toplantısı'nın marjında yaptığı görüşmede Türk-Mısır ilişkilerinin stratejik temele oturtulması konusunda mutabakata varılmıştır. Ayrıca "Türk-Mısır Stratejik Diyalogu Çerçeve Muhtırası" (Memorandum for a Framework for Turkish-Egyptian Strategic Dialogue) başlıklı belge, Irak'a Komşu Ülkeler Genişletilmiş Dışişleri Bakanları Toplantısı marjında Mısır Dışişleri Bakanı Aboul Gheit tarafından 3 Kasım 2007 tarihinde İstanbul'da imzalanmıştır.

İkili düzeyde gerçekleştirilen söz konusu belgede, siyasi, ekonomik ve kültürel alanlarda işbirliğinin geliştirilmesi, BM ve İKÖ gibi çok taraflı kuruluşlarda tutumların koordine edilmesi öngörülmüş; Dışişleri Bakanları düzeyinde yılda bir kere toplantı yapılmasına, Dışişleri Bakanlıkları Müsteşarları arasında her yıl siyasi istişareler gerçekleştirilmesine ve Dışişleri Bakanlığı görevlilerinin de gerek duyuldukça toplanmasına ilişkin düzenlemelere yer verilmiştir.

Söz konusu işbirliği mekanizması çerçevesinde Mısır Dışişleri Bakanı Ahmed Aboul Gheit'in 21-22 Kasım 2010 tarihlerinde ülkemizi ziyareti münasebetiyle üçüncü Dışişleri Bakanları toplantısı yapılmıştır.

Türkiye ile Mısır arasında Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi'nin (YDSK) oluşturulmasına ilişkin ortak siyasi deklarasyonun imzalanması gündemdedir. Mısır Dışişleri Eski Bakanı Ahmed Aboul Gheit'in 21-22 Kasım 2010 tarihlerinde ülkemize gerçekleştirdiği ziyaret sırasında söz konusu deklarasyon metni üzerinde mutabakat sağlanmıştır. Bununla birlikte, Mısır'da meydana gelen gelişmeler ve yönetim değişikliği nedeniyle söz konusu mekanizmanın oluşturulması sonraki bir tarihte ele alınacaktır.

Beşinci turu Kahire'de 27 Temmuz 2006 tarihinde iki ülke Dışişleri Bakanlıkları arasında Müsteşar Yardımcısı seviyesinde gerçekleştirilen siyasi istişare toplantılarının altıncı turu 12 Ocak 2009 tarihinde Ankara'da gerçekleştirilmiştir.

15 Ocak 2008 tarihinde TBMM'de Türkiye-Mısır Parlamentolararası Dostluk Grubu kurulmuştur. Mısır Parlamentosu'nda Türkiye Dostluk Grubu ise 19 Nisan 2006 tarihinde kurulmuştur. TBMM Dışişleri Komisyonu heyeti 24-27 Şubat 2008 tarihlerinde Kahire'ye ilk ziyaretini gerçekleştirmiş ve Mısır Parlamentolararası Dostluk Grubu heyeti de 30 Kasım-4 Aralık 2008 tarihlerinde ülkemizi ziyaret etmiştir.

Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek'in istifasıyla sonuçlanan olaylardan sonra 3 Mart 2011 tarihinde Mısır'ı ziyaret etmiştir. Söz konusu ziyaret, Mübarek'in istifasından sonra bu ülkeye gerçekleştirilen ilk Cumhurbaşkanı ziyareti olmuştur. Ziyaret sırasında Mısır'daki gelişmeler hakkında görüş alışverişinde bulunulmuş; ayrıca, iki ülke arasında siyasi, ekonomik ve sosyal alanlarda ortak çalışma gruplarının oluşturulması kararlaştırılmıştır.

Cumhurbaşkanının söz konusu ziyareti çerçevesinde ayrıca, Mısır'daki siyasi parti ve grupların temsilcileri ile halk hareketinde öncülük etmiş bazı gençlerin ülkemizde ağırlanarak, Türkiye'nin demokrasi konusundaki tecrübelerinden istifade etmelerinin sağlanması kararlaştırılmıştır. Bu bağlamda gerekli hazırlıklar başlatılmıştır.

TÜRKİYE-MISIR İLİŞKİLERİ

Mısır'ın Doğu Akdeniz'deki Tutumu

Mısır, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'ni (GKRY) Kıbrıs'ın tek yasal temsilcisi olarak kabul etmektedir. İslam Konferansı Örgütü çatısı altında gerçekleştirilen toplantılarda Mısır, "Kıbrıs" konusunda en olumsuz tutumu sergileyen ülkelerin başında gelmektedir. Mısır 2004 yılında İKÖ belgelerine girmiş bulunan "Kıbrıs Türk Devleti" ibaresine karşı çıkmakta, KKTC'yle ilgili yazımlara çekince koymaktadır.

Güney Kıbrıs Rum Yönetimi 2003 yılından itibaren Doğu Akdeniz'deki ülkelerle deniz yetki alanlarını ilgilendiren ikili anlaşmalar yapma gayretlerini arttırmıştır. Bu bağlamda GKRY, Mısır ile 17 Şubat 2003 tarihinde münhasır ekonomik bölge sınırlandırma anlaşması imzalamıştır. Bu anlaşmanın tarafımızdan tanınmadığı hem Mısır nezdinde hem de Birleşmiş Milletler Örgütü nezdinde kayda geçirilmiştir. Mısır'ın GKRY ile 4 Mayıs 2006 tarihinde, "Ortay Hat Bölgesindeki Hidrokarbon Kaynaklarının Geliştirilmesine İlişkin Çerçeve Anlaşma" başlıklı bir anlaşma imzaladığı tespit edilmiştir. Mısır Dışişleri Bakanlığı yetkilisi, anlaşma çerçevesinde yetkili makamın Mısır Petrol Bakanlığı olduğunu söylemiş ve bugüne kadar anılan bakanlıktan anlaşmanın onay sürecinin başlatılması hususunda kendilerine ulaşan bir talep bulunmadığını belirtmiştir.

Öte yandan, Yunanistan'ın da Mısır'la sınırlandırma anlaşması yapılması amacıyla bu ülke nezdinde girişimde bulunduğu öğrenilmesi üzerine, Türkiye tarafından gerekli girişimde bulunulmuş, görüş ve taleplerimiz iletilmiştir.

Türkiye-Mısır arasında beşinci tur denizcilik istişareleri 24-25 Haziran 2009 tarihlerinde Kahire'de gerçekleştirilmiştir. İstişareler "deniz yetki alanlarının sınırlandırılması" ve "ikili denizcilik ilişkileri" olmak üzere iki bölümde yapılmıştır. İki taraf arasında yapılan istişareler, deniz yetki alanı sınırlandırması konusundaki detaylı görüşlerimizin Mısır tarafına aktarılmasını ve ikili sınırlandırma egzersizinin ilerletilmesini sağlamıştır. (İstişarelerde İstanbul (MARPORT) ile İskenderiye limanları arasında işbirliğinin geliştirilmesini ve deniz ulaştırma hattının güçlendirilmesini öngören bir Mutabakat Muhtırası da imzalanmıştır.)

GKRY Ticaret, Sanayi ve Turizm Bakanı Antonis Paşalidis 27-30 Ekim 2008 tarihlerinde Mısır'a bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Antonis'in ziyareti sırasında Mısır'dan GKRY'ye 2013 yılı itibarıyla doğalgaz verileceği teminatı aldığı basında yer bulmuştur.

GKRY lideri Hristofyas 7 Nisan 2009 tarihinde Mısır'ı ziyaret etmiştir. Bu ziyaret sırasında iki ülke arasında dört anlaşma imzalanmıştır. GKRY Dışişleri Bakanı Markos Kyprianou, Kasım 2009'da Mısır'ı ziyaret etmiş; bu çerçevede Arap Ligi nezdinde temaslarda bulunmuştur. Son olarak Mısır Dışişleri Bakanı Aboul Gheit 5 Mayıs 2010 tarihinde GKRY'yi ziyaret etmiştir. Gheit'in ziyareti sonrasında Rum basınında, Mısır'ın İKÖ Dışişleri Bakanları toplantılarında "Kıbrıs" tezlerini destekleyeceği iddia edilmiştir.

1 Ekim 2010 tarihinde GKRY'de düzenlenen bağımsızlığın 50. yıldönümü etkinliklerinde Mısır Hükümetini, Petrol Bakanı Sameh Fahmi temsil etmiştir. Petrol Bakanı Fahmy etkinlik sırasında yaptığı konuşmada, ikili ilişkilerin doğalgaz ve petrol arama alanı da dahil olmak üzere birçok alanda verimli bir şekilde gelişmekte olduğunu söylemiştir. Sameh Fahmi konuşmasında ayrıca Birleşmiş Milletler, AB ve Akdeniz için Birlik Projesi ve uluslararası platformlarda bölgesel ve uluslararası sorunlara ilişkin üst düzey ikili siyasi istişarelerin devam ettiğini, GKRY'nin Filistin halkının ve Ortadoğu barışının desteklenmesine yönelik ilkeli tutumunun takdirle karşılandığını belirtmiştir.

TÜRKİYE-MISIR İLİŞKİLERİ

Üst Düzey Ziyaretlere İlişkin Son Durum

- Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, beraberinde Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu olduğu halde 3 Mart 2011 tarihinde Mısır'a gününbirlik bir ziyaret gerçekleştirmişlerdir.
- Dönemin Mısır Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek 22-23 Mart 2007, 11-12 Şubat 2009 ve 15-16 Aralık 2009 tarihlerinde ülkemizi ziyaret etmiştir.
- Abdullah Gül 14-16 Ocak 2008 ve 20-21 Temmuz 2010 tarihlerinde Mısır'ı ziyaret etmiştir.
- Abdullah Gül Şarm El Şeyh'te düzenlenen Ortadoğu Zirvesi'ne (18 Ocak 2009) ve Bağlantısızlar Zirvesi'ne (15 Temmuz 2009) katılmışlardır.
- Mısır Halk Meclisi Başkanı Fathy Sarour 28-30 Ocak 2009 tarihlerinde ülkemizi ziyaret etmiştir.
- Dönemin TBMM Başkanı Köksal Toptan, İKÖPAB V. Konferansı'na katılmak üzere 28 Ocak -1 Şubat 2008 tarihlerinde Mısır'ı ziyaret etmiştir.
- Mısır'dan ülkemize Başbakan düzeyinde son ziyaret 1994 yılında gerçekleşmiştir.
- Başbakan Recep Tayyip Erdoğan 2 Mayıs 2005 ve 1 Ocak 2009 tarihlerinde Mısır'a çalışma ziyaretinde bulunmuştur.
- Mısır Dışişleri Bakanı Gheit, 11-12 Ocak 2007, 13 Eylül 2008, 29 Aralık 2008 ve Türk-Arap İşbirliği Forumu Dışişleri Bakanları Üçüncü Toplantısı vesilesiyle 10 Haziran 2010 tarihinde ülkemizi ziyaret etmiştir.
- Dönemin Dışişleri Bakanı Ali Babacan bölge turu çerçevesinde 17-18 Ekim 2007 tarihlerinde Mısır'ı ziyaret etmiştir.
- Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, 1-4 Eylül 2009 ve 2-3 Mart 2010, Abdullah Gül'e refakatte Ortadoğu Zirvesi'ne katılmak üzere 18 Ocak 2009, Arap Ligi Dışişleri Bakanları Konseyi'nin açılış oturumunda konuşma yapmak üzere 9 Eylül 2009 ve İKÖ Darfur Donörler Konferansı vesilesiyle 21 Mart 2010 tarihlerinde Mısır'ı ziyaret etmiştir.
- Mısır Dışişleri Bakanı Ahmed Aboul Gheit, Üçüncü Stratejik Diyalog İstişareleri için 21-22 Kasım 2010 tarihlerinde ülkemize resmi bir ziyaret gerçekleştirmiştir.

TÜRKİYE-MISIR İLİŞKİLERİ

Ekonomik İlişkiler

- Mısır'da son dönemde meydana gelen olayların gerek ticari ilişkilerimiz gerekse karşılıklı yatırımlar üzerindeki etkileri henüz saptanamamıştır.
- Mısır ile Türkiye arasında Serbest Ticaret Anlaşması (STA) 1 Mart 2007 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu anlaşmanın da etkisiyle toplam ticaret hacmimiz üç yılda iki buçuk kat artmıştır. 2006 yılında 1,1 milyar dolar olan ticaret hacmimiz, 2009 yılında 3,241 milyar dolar olarak, 2010 yılında ise 3,187 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.
- Önemli ihracat kalemlerini, otomobil, demir/alaşimsız çelikten yarı mamuller, petrol yağları ve bitümenli mineralden elde edilen yağlar oluşturmaktadır. Başlıca ithalat kalemleri ise pirinç, kömür çeşitleri, bakır teller, petrol gazları ve diğer hidrokarbonlar ile kimyasal gübrelerdir.
- Serbest Ticaret Anlaşması kapsamında ihdas edilen Ortak Komite'nin ilk toplantısı 18-19 Haziran 2007 tarihlerinde Ankara'da, ikincisi ise 22-23 Mart 2008 tarihlerinde Kahire'de gerçekleştirilmiştir.
- Mısır'daki Türk yatırımları son beş yıllık dönemde 60 milyon ABD Dolarından 1,5 milyar ABD Doları seviyesine çıkmıştır.
- Mısır Sanayi ve Ticaret Eski Bakanı Mohammed Rasheed, 27-29 Nisan 2010 tarihlerinde ülkemizi ziyaret etmiştir. Ziyaret vesilesiyle Mısır'ın ülkemize yaptığı pamuk ipliği ihracatının kotası ve STA'nın genişletilmesi konuları ele alınmıştır. İSEDAK'ın 26. Toplantısı münasebetiyle 2010 Ekim ayı içinde ülkemizi yeniden ziyaret eden Bakan Rasheed, Cumhurbaşkanı Abdullah Gül tarafından kabul edilmiştir.
- Bu ziyaret vesilesiyle, 6 Ekim 2010 tarihinde İstanbul'da "Ticari ve Ekonomik Konularda Yüksek İstişare Mekanizması Kurulmasına İlişkin Anlayış Muhtırası" imzalanmıştır.
- Mısır Ticaret Odaları Federasyonu Başkanı El-Wakil'in 4-6 Eylül 2010 tarihinde ülkemize gerçekleştirdiği ziyaret kapsamında, anılan federasyon ile Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği tarafından Türk-Mısır Ortak Ticaret Odası kurulmasına ilişkin mutabakat zaptı 3 Eylül 2010 tarihinde imzalanmıştır.
- Kahire yakınlarındaki 6 Ekim Sanayi Şehri'nde iki milyon metrekare üzerine kurulacak ve tamamlandığında 150 firmanın faaliyet göstereceği, 22 bin kişilik istihdam yaratacak organize "Türk Sanayi Bölgesi"nin kuruluş anlaşması Ocak 2007'de imzalanmış; projenin temeli Abdullah Gül tarafından 14-16 Ocak 2008 tarihlerinde Mısır'a gerçekleştirdikleri ziyaret sırasında atılmıştır.
- Arap Doğalgaz Boru Hattı Projesi'yle Mısır doğalgazının Ürdün-Suriye üzerinden ülkemize (Kilis) ulaştırılması için çalışmalar sürmektedir.
- İki ülkenin enerji alanında dahil olduğu bir diğer proje de Yedi Ülke Elektrik Bağlantısı Projesi'dir. Proje Mısır, Irak, Ürdün, Suriye ve Türkiye tarafından başlatılmış, bilahare Libya, Lübnan ve Filistin de bu projeye katılmışlardır.
- İş Bankası'nın Kahire Temsilciliği, 21 Haziran 2010 tarihinde faaliyete geçmiştir.

TÜRKİYE-MISIR İLİŞKİLERİ

Askeri İlişkiler

- Türkiye ile Mısır arasında 1987 yılında imzalanan "Askeri Eğitim İşbirliği Anlaşması" ve 1988 yılında akdedilen "Savunma Sanayi İşbirliği Muhtırası"nın yanı sıra, Kasım 2009'da "Askeri Alanda Eğitim, Teknik ve Bilimsel İşbirliği Mutabakat Muhtırası" imzalanmıştır.
- Türkiye-Mısır Birinci Üst Düzey Askeri Diyalog Toplantısı 6-10 Nisan 2009 tarihlerinde Kahire'de, ikinci toplantı da 23-24 Mart 2010 tarihlerinde Ankara'da yapılmıştır. Esasen 21-24 Mart 2011 tarihlerinde Kahire'de yapılması öngörülen bir sonraki toplantı, Mısır'da meydana gelen gelişmeler neticesinde ertelenmiştir.
- Deniz Kuvvetleri eski Komutanı Oramiral Metin Ataç 10-15 Şubat 2008 tarihlerinde Mısır'ı ziyaret etmiştir. Söz konusu ziyaret ülkemizden Mısır'a Deniz Kuvvetleri Komutanı seviyesindeki ilk ziyaret olmuştur. Ayrıca, dönemin Sahil Güvenlik Komutanı Tümamiral Can Erenoğlu 23-26 Haziran 2008 tarihlerinde Mısır'ı ziyaret etmiştir.
- Mısır Savunma ve Askeri Üretim Bakanı Mareşal Hüseyin Tantavi 17-21 Kasım 2009 tarihlerinde Türkiye'yi, dönemin Genelkurmay Başkanı Orgeneral Yaşar Büyükanıt 14-17 Nisan 2008 ve Genelkurmay Başkanı İlker Başbuğ 29-30 Mayıs 2010 tarihlerinde Mısır'ı ziyaret etmiştir.
- Ülkemizin Mısır'a 46 adet F-16 savaş uçağı ihracatı kapsamındaki off-set yükümlülüğünün yerine getirilmesi çerçevesinde Mısır'dan 20 milyon ABD Doları tutarında 627 adet Jeep Cherokee-KJ komuta kontrol aracı tedarik edilmiştir.
- Mısır Deniz Kuvvetleri'nin ev sahipliğinde, deniz kuvvetlerimizden 2 firkateyn, bir akaryakıt gemisi, bir helikopter ve bir sualtı taarruz görev timi (SAT) ile Mısır'dan benzer unsurların katılımıyla 29 Eylül-4 Ekim 2010 tarihleri arasında Doğu Akdeniz'de Dostluk Denizi (Bahr el-Muhabbe) tatbikatı gerçekleştirilmiştir.

TÜRKİYE-MISIR İLİŞKİLERİ

Güvenlik Alanında İşbirliği

Ülkemiz ile Mısır arasında güvenlik alanındaki işbirliğinin yasal temelini, iki ülke Dışişleri Bakanları tarafından 26 Temmuz 1999 tarihinde İskenderiye’de imzalanan ve 27 Temmuz 2000 tarihinde yürürlüğe giren “Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Mısır Arap Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Suçla Mücadelede İşbirliği Anlaşması” oluşturmaktadır.

20-23 Mayıs 2000 tarihlerinde İçişleri Bakanı Saadettin Tantân’ın Mısır’a gerçekleştirdiği ziyaret esnasında, heyetler arası yapılan görüşmede, Mısır ve Türkiye arasında güvenlik işbirliğini geliştirmek amacıyla bir “Mutabakat Zaptı” imzalanmıştır.

1999 tarihli güvenlik işbirliği anlaşması uyarınca iki ülke İçişleri Bakanlıklarından yetkililerin katılımıyla kurulmuş olan Ortak Komisyonun son toplantısı 6-10 Mart 2006 tarihlerinde Ankara’da gerçekleştirilmiştir.

Bu toplantıda alınan “iki ülke arasında poliseye işbirliği ve ilişkilerin artırılması” yönündeki karar uyarınca Mısır Emniyet Genel Müdürlüğü’nün istihbarat ve örgütlü suçlarla mücadele birimlerinde görevli personele yönelik olarak Emniyet Genel Müdürlüğümüzce eğitim programları hazırlanmıştır. Buna göre 20-24 Kasım 2006 tarihlerinde düzenlenen “terörizm ve örgütlü suçlarla mücadele” konulu eğitim programına 25 Mısırlı personel katılmıştır.

Emniyet Genel Müdürlüğü’nün Mısır Polis Teşkilatı personeline yönelik olarak düzenlediği ‘İç Güvenlik İstihbaratı’ kursu 31 Mayıs-12 Haziran 2009 tarihleri arasında İstihbarat Akademisi’nde düzenlenmiştir.

22-28 Mart 2010 tarihlerinde ülkemizde düzenlenen “Teknik ve Elektronik İstihbarat Kursu”na Mısır Polis Teşkilatından 10 personel katılmıştır.

TÜRKİYE-MISIR İLİŞKİLERİ

Kültürel İlişkiler

- Türkiye ile Mısır arasındaki kültürel ilişkilerin çerçevesini oluşturan iki temel belgeden birincisi 18 Mayıs 1966 tarihinde imzalanan “Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Mısır Arap Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Kültürel ve Teknik İşbirliği Anlaşması,” diğeri ise 29 Mayıs 2001 tarihinde imzalanan “2001-2004 Yıllarına Ait Kültür, Eğitim ve Bilim Değişim Programı (KDP)”dır. Yenisi imzalanıncaya kadar yürürlükte kalacak olan KDP’nin yenilenmesi amacıyla hazırlanan program metni üzerinde taraflarca mutabakat sağlanmıştır.
- Yunus Emre Kahire Türk Kültür Merkezi’nin açılışı Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu’nun 2-3 Mart 2010 tarihinde gerçekleştirdikleri Mısır ziyareti vesilesiyle yapılmıştır.
- Ulusal şairimiz Mehmet Akif Ersoy’un yaşamının bir bölümünü geçirdiği Kahire’nin Helwan semtindeki evin müzeye dönüştürülmesi kararlaştırılmıştır.
- İzmir ve İskenderiye arasındaki kardeş şehir ilişkisine ilaveten Ankara ve Kahire arasında kardeş şehir ilişkisi kurulmasına yönelik çalışmalar devam etmektedir.
- Mısır Hükümeti emrine 2010-2011 eğitim-öğretim yılında, 5 lisansüstü, 5 araştırma ve 10 lisan öğrenimi bursu tahsis edilmiştir. Ayrıca Mısır Hükümetince de, Hükümetimiz emrine, 5’i araştırma, 15’i Arapça yaz kursu bursu olmak üzere, toplam 20 burs tahsis edilmiştir.
- Biri El-Ezher Üniversitesi bünyesinde, diğeri ise Kahire Türk Kültür Merkezi bünyesinde olmak üzere, Bakanlıklar arası Ortak Kültür Komisyonu tarafından atanan iki okutmanımız Mısır’da görev yapmaktadır.
- Kahire Üniversitesi bünyesinde Türkoloji Enstitüsü kurulmasına yönelik olarak ilgili kuruluşlarımız arasındaki çalışmalar devam etmektedir.
- TÜBİTAK ile Mısır Eğitim ve Bilimsel Araştırma Bakanlığı arasında Bilimsel ve Teknolojik İşbirliği Anlaşması 5 Aralık 2008 tarihinde Ankara’da imzalanmıştır. Protokol imza tarihinde yürürlüğe girmiştir.

TÜRKİYE-MISIR İLİŞKİLERİ

Konsolosluk İlişkileri

- Mısır'da yaklaşık 3 bin vatandaşımız yaşamaktadır. Ülkede bulunan çift uyruklu vatandaşlarımızın sayısı yaklaşık 500 olup, Mısır vatandaşlığına geçen Türklerin 150-200 civarında olduğu tahmin edilmektedir.
- Mısır ceza ve infaz kurumlarında toplam 13 vatandaşımız bulunmaktadır. Söz konusu vatandaşlarımızın "Hükümlülerin Transferine İlişkin Sözleşme" uyarınca, kalan cezalarının Türkiye'de infazı için ülkemize naklinin sağlanmasına yönelik çabalarımız sürmektedir.
- "Türkiye Cumhuriyeti ile Mısır Arap Cumhuriyeti arasında Türk vatandaşlarının Mısır'daki Mal, Hak ve Menfaatlerinin Tazminine İlişkin Anlaşma" 4 Haziran 1981 tarihinde imzalanmış ve 1 Ağustos 1982 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Söz konusu Anlaşma, 1950li yıllarda bir dizi devletleştirme, el koyma ve toprak reformu kararlarına tabi tutulan vatandaşlarımızın Mısır'daki mal, hak ve menfaatlerinin tazminini öngörmektedir. Anlaşmanın dört yıl olan geçerlilik süresi ikişer yıllık sürelerle uzatılmıştır. Ayrıca vatandaşlarımızın tazminat taleplerinin sonuçlandırılmamış olması sebebiyle, son olarak 4 Ağustos 2008 tarihi itibarıyla iki yıl için tekrar uzatılmıştır.
- Vatandaşlarımızın Anlaşma kapsamında ele alınmakta olan hak talepleri büyük oranda vakıf niteliğindeki ev, dükkan, tarım arazileri ve çiftliklerle ilgilidir. Anlaşmada öngörülen süre içinde 1099 adet dosya hazırlanarak Mısır tarafına sunulmuştur. Mısır tarafınca bu dosyalardan 256 adedi olumlu bulunmuş, geri kalan 843 dosya ise reddedilmiştir.
- Türkiye-Mısır Müşterek Emlak Komisyonu'nun 9. toplantısı 2003 yılında Ankara'da düzenlenmiştir. 10. toplantının Kahire'de yapılması için Mısır tarafının tarih önerisinde bulunması talep edilmiştir.
- Türkiye-Mısır arasında vize muafiyeti getirilmesi önerimiz üzerine Mısır makamları, iki ülkenin iş konseyi ve federasyon temsilcilerini, bilim insanları ve sanatçıları kapsayacak bir liste (safe list) oluşturulması ve bu listede yer alacaklara uzun süreli ve çok girişli vize ita edilmesi önerisinde bulunmuştur. Geri Kabul Anlaşması ile desteklenen vize muafiyeti anlaşması imzalanması yönündeki önerimiz, müteakip konsolosluk istişarelerinde yeniden ele alınacaktır.

TÜRKİYE-MISIR İLİŞKİLERİ

Enformasyon Alanındaki İlişkiler

- Mısır Haber Ajansı MENA (Ortadoğu Haber Ajansı) ile Anadolu Ajansı (AA) arasında 1987 tarihli karşılıklı haber değişimini öngören işbirliği anlaşması bulunmaktadır.
- Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu (TRT) ile Mısır Radyo ve Televizyon Birliği arasında 18 Nisan 2009 tarihinde Mutabakat Zaptı imzalanmıştır. Bu çerçevede karşılıklı radyo ve televizyon programları değişimi, milli günler ile ilgili programların ve çocuklar ile gençlere yönelik eğitici programların hazırlanması ve iki kurumdan karşılıklı üst düzey ziyaretlerin gerçekleştirilmesi gibi konularda işbirliğine gidilmektedir.
- 4 Nisan 2010 tarihinde yayın hayatına başlayan TRT Arapça Kanalı için Mısır makamlarından uyduya çıkma (up-link) izni talep edilmiştir. Mısır makamları, up-link izniyle ilgili olarak, TRT Arapça Kanalının yayınlarını bir süre izledikten sonra adım atabileceklerini ifade etmişlerdir. Konunun nihai çözüme kavuşturulması için TRT'ye, kurumlarından bir heyetin Kahire'yi ziyaretinin, sonuç alınabilmesi açısından yararlı olabileceğini belirten bir yazı iletilmiştir. Söz konusu ziyaret henüz gerçekleşmemiştir.
- Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü ile Mısır Enformasyon Bakanlığına bağlı Devlet Enformasyon Kurumu tarafından yürütülen çalışmalar sonucu "Basın-Yayın Alanında İşbirliği Taslak Protokolü" imza aşamasına gelmiştir.

TÜRKİYE-MISIR İLİŞKİLERİ

Mısır Ziyaretleri

19 Ocak 2010, Nihat Ergün

Sanayi ve Ticaret Bakanı Nihat Ergün, Türkiye-Mısır Sanayi ve Ticaret Köprüsü Programına katılmak üzere Mısır'ı ziyaret etmiştir.

2-3 Mart 2010, Ahmet Davutoğlu

Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Mısır Arap Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Ahmed Aboul Gheit'in davetine icabetle Kahire'yi ziyaret etmiştir. Ziyaret vesilesiyle "Türk-Mısır Stratejik Diyaloğu Çerçeve Muhtırası" kapsamındaki Dışişleri Bakanları İkinci Toplantısı gerçekleştirilmiştir. Dışişleri Bakanı, Kahire'de düzenlenen Arap Ligi 133. Olağan Dışişleri Bakanları Toplantısı Açılış Töreni'ne de iştirak ederek bir konuşma yapmıştır.

21 Mart 2010, Ahmet Davutoğlu

ahire'de, Türkiye-Mısır eşbaşkanlığında İKÖ Darfur Donörler Konferansı düzenlenmiştir. Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu başkanlığında bir heyetle katılan toplantıda 2010-2015 döneminde Darfur'da ağırlıklı olarak sağlık, eğitim ve tarım alanlarındaki projelere 60-75 milyon ABD Doları dolayında katkıda bulunulacağı açıklanmıştır. Katılımcılar, toplam 850 milyon ABD Doları bağışta bulunmuşlardır.

29 Mayıs 2010, İlker Başbuğ

29 Mayıs 2010 tarihinde Mısır Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek ile bir araya gelen Başbuğ, daha sonra Genelkurmay Başkanı Mareşal Hüseyin Tantavi ile görüşmüştür. Geçtiğimiz yıl sonunda Mısır Genelkurmay Başkanı Tantavi Türkiye'ye ziyaret gerçekleştirmiştir. 2008 yılı sonunda gerçekleşen Gazze saldırıları akabinde bozulan Türk-İsrail ilişkilerinden sonra Ankara-Kahire askeri ilişkileri de hızla gelişmeye başlamış ve iki ülke ortak deniz tatbikatı gerçekleştirmiştir.

20-21 Temmuz 2010, Abdullah Gül

Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, Mısır Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek'in davetine icabetle Mısır'a bir çalışma ziyareti gerçekleştirmiştir. Cumhurbaşkanımız, Mısır Harp Akademileri mezuniyet törenine Mısır Cumhurbaşkanıyla birlikte iştirak etmişlerdir. İki ülke Cumhurbaşkanı ayrıca baş başa görüşme imkanı bulmuşlardır.

21-22 Kasım 2010, Aboul Gheit'in Türkiye Ziyareti

Mısır Arap Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Ahmed Aboul Gheit, Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun davetine icabetle ülkemize resmi bir ziyaret gerçekleştirmiştir.

1 Şubat Ocak 2011'de Başbakan Tayyip Erdoğan'ın Mısır Ziyareti Ertelendi

Başbakan Tayyip Erdoğan, Mısır'a ziyaretini ertelediğini ve ülkedeki durum normale dönünce bu ziyaretin gerçekleştirileceğini bildirmiştir.

3-4 Şubat 2011, Ahmet Davutoğlu Katar Ziyareti

Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Mısır'da yaşanan olaylara ilişkin olarak bölge ülkelerini ziyaret kapsamında Katar'ı ziyaret etmiş ve Katar Başbakanı ve Dışişleri Bakanı Şeyh Hamad bin Casim bin Cabir El-Tani ile görüşmüştür.

3 Mart 2011, Abdullah Gül

Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu ile birlikte Mısır'a gitmiş; Mübarek'in devrilmesinin ardından yönetimi devralan Mısır Silahlı Kuvvetler Yüksek Konseyi Başkanı Mareşal Muhammed Hüseyin Tantavi ile görüşmelerde bulunmuştur. Cumhurbaşkanı Gül Mübarek'in gidişinden sonra Mısır'ı ziyaret eden ilk Cumhurbaşkanı olmuştur.

11 Nisan 2011, Ahmet Davutoğlu

Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Kahire'de Mısır Başbakanı İssam Şerif tarafından kabul edilmiş ve Dışişleri Bakanı Nebil El-Arabi ile görüşmüştür.

EK: DEVRİM KRONOLOJİSİ (Ocak-Mart 2011)*

17 Ocak	<ul style="list-style-type: none"> Mısır'ın başkenti Kahire'de Meclis binası önünde bir kişi kendini yakmaya çalıştı. Hareket, Aralık ortasında Tunus'ta benzer bir girişimde bulunan ve ölümüyle de halkı sokaklara dökerek Zeynelabidin Bin Ali'nin 23 yıllık iktidarını bırakıp kaçmasına neden olan gencin hareketini çağırıyordu.
18 Ocak	<ul style="list-style-type: none"> İskenderiye'de kendini yakmaya çalışan bir işsiz, hastanede öldü. Kahire'de, bir avukat hükümet binası önünde kendini yakmaya çalıştı.
20 Ocak	<ul style="list-style-type: none"> Kendilerini yakmaya çalışan 2 işçi yaralandı.
24 Ocak	<ul style="list-style-type: none"> Mısırlı muhalif lider Muhammed El Baradei, "Tunuslular yaptıysa, Mısırlılar da yapmalı" sloganıyla ortaya çıktı.
25 Ocak	<ul style="list-style-type: none"> Hükümet karşıtı gösteriler başladı. Binlerce insan seferber oldu. Polisle çatışan 2 gösterici Süveyş'te öldü, Kahire'de bir polis göstericiler tarafından dövülerek öldürüldü: 200 kişi gözaltına alındı. Aynı gece güvenlik kuvvetleri Kahire'de sokaklara dökülen binlerce kişiyi dağıtmak için göz yaşartıcı gaz kullandı. ABD, Mısır hükümetini halkın isteklerini dinlemeye çağırdı.
26 Ocak	<ul style="list-style-type: none"> Yasağa rağmen binlerce gösterici birçok kentte gösteri yaptı. Polis göz yaşartıcı gaz, cop ve hatta taşlarla göstericileri dağıtmaya çalıştı. Protestocular da taş atınca 15 polis yaralandı. Kahire'de olaylar sırasında 2 kişi öldü. Süveyş'te göstericiler resmi bir binaya molotof kokteyli attı, 55 gösterici, 15 polis yaralandı
27 Ocak	<ul style="list-style-type: none"> En az bin kişi gözaltına alındı. Sina'nın kuzeyinde bir kişi öldü. Polise karşı tanksavar roketleri kullanıldı. Süveyş'te göstericiler itfaiyecilere ait binayı ateşe verdi. İsmailiye'de çatışmalar çıktı. Baradei, Kahire'de geçiş dönemine hazır olduğunu söyledi. Fransa Mısır'ın ifade özgürlüğüne saygı duymasını istedi. ABD, şiddetin bir çözüm olmadığını açıkladı. Gece saatlerinde iktidar, göstericilere karşı "kararlı önlemler" aldı.
28 Ocak	<ul style="list-style-type: none"> Polisle on binlere ulaşan göstericiler ülke genelinde çatıştı. Polis göz yaşartıcı gaz, plastik mermi ve tazyikli su kullandı. Muhammed El Baradei ile Müslüman Kardeşler gösterilere katıldı. İskenderiye'de Valilik binası ateşe verildi, Kahire'de de iki karakol ile iktidar partisinin binası ateşe verildi. İnternet ağı kesildi. Yabancı gazeteciler güvenlik güçlerinin sert müdahalesine maruz kaldı. Mısır Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek, ordudan polisle birlikte güvenliği sağlamasını istedi, Kahire, İskenderiye ve Süveyş'te sokağa çıkma yasağı ilan etti. Birçok Batılı ülke endişelerini ifade etti. ABD başta askeri olmak üzere Mısır'a yardımı gözden geçirebileceğini açıkladı. ABD Savunma Bakanlığı, Mısır Genelkurmay Başkanı Sami Anan'ın resmi ziyaretini kısa keserek Mısır'a döneceğini duyurdu. Mısır genelinde en az 25 kişi öldü, yüzlerce kişi yaralandı. Mübarek, devlet televizyonundan halka kısa bir konuşma yaptı ve hükümeti görevden aldığını, yeni hükümetin kurulacağını belirterek, reform sözü verdi.
29 Ocak	<ul style="list-style-type: none"> Polis çekildi, göstericiler Kahire'de alışveriş merkezlerini yağmalamaya başladı. Gösteriler Tahrir'de diğer bölgelerde devam etti. Cumhurbaşkanı Mübarek, istihbarat şefi Ömer Süleyman'ı ilk başkan yardımcısı olarak atadı.
30 Ocak	<ul style="list-style-type: none"> Ekmek ve gıda stokları raflarda tükenmeye başladı. Bankalar kapatıldı, benzin istasyonlarında benzin azaldı. El-Baradei Tahrir Meydanında gösterilere katıldı. ABD Başkanı Barack Obama, özel temsilcisi aracılığıyla, istifa etmesi istenen Mısır Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek'e, 'İktidarın sistemli bir şekilde değişimine hazırlanılması gerektiğiyle' ilgili bir mesaj gönderdi.
31 Ocak	<ul style="list-style-type: none"> Gösteriler meydanlarda devam etti. Mübarek eski yüzlerden oluşan yeni kabinesini atadı. Atamalarda en dikkat çekici nokta emekli bir komiserin içişleri bakanı olarak atanmasıydı. Muhalif gruplar yeni kabineyi boykot etti.

1 Şubat	<ul style="list-style-type: none"> Yüz binlerce muhalif Tahrir meydanına akın etti. Gösterilerde bir yaralanma ya da büyük çatışma olmadı. Kolluk güçleri de yoktu, sadece oluşacak çatışmayı önlemek adına askeri güçler mevcuttu. Gece 11.00 sularında başkan Mübarek Eylül'de yapılacak başkanlık seçiminde aday olmayacağını açıkladı. Obama, Mübarek'e iktidarın sistemli bir şekilde ve barış içerisinde derhal değişmesi gerektiği ve bu değişime muhalif partilerin de müdahil kılınması çağrısında bulundu. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın Mısır yönetimine "Mısır'ın huzuru, güvenliği, istikrarı adına önce siz adım atın. Halkı tatmin edecek adımlar atın" çağrısı yapması, başkent Kahire'deki Tahrir Meydanı'nda yankı buldu.
2 Şubat	<ul style="list-style-type: none"> Mübarek yönetimde son dönemi olduğunu bildirir bildirmez, Mübarek destekçileri meydanlarda yerini aldı. Sopalarla, atlarla hatta develerle meydandaki savunmasız muhaliflere saldırdılar. Planlı bu saldırılara polis de yardım etti. O gece ne kadar yaralı ve ölü olduğu hakkında kayıt tutulmadı.
3 Şubat	<ul style="list-style-type: none"> Hüsnü Mübarek ABC Televizyonundan Christiane Amanpour'a verdiği demeçte başkan olmaktan yorulduğunu fakat şimdi çekilirse Mısır'ın kaosa sürükleneceğini bildirdi. Gün boyunca reformcularla Mübarek yanlıları arasında çatışmalar sürdü. Mübarek yanlıları, kolluk kuvvetleri ve diğer gruplar Mısırlılara şiddet uyguladı. Pek yerel ve yabancı gazeteci de bu şiddete maruz kaldı. Pek çok gazeteci tutuklandı.
4 Şubat	<ul style="list-style-type: none"> Cuma namazının ardından Tahrir Meydanında toplanan yüz binlerce muhalif "Ayrılma Günü" (The Day of Departure) olarak adlandırdıkları bugünde hükümet binasına yürüdü ve Mübarek'in ayrılmasını istedi, ancak Mübarek bunu reddetti.
5 Şubat	<ul style="list-style-type: none"> İsrail ile Mısır arasındaki gaz boru hattına saldırıda bulunuldu. İngiltere Başbakanı David Cameron da Mısır hükümetinin reformları hızlandırması konusunda uyarılarda bulundu. Beyaz Saraydan konuşan Hillary Clinton, Ömer Süleyman önderliğinde yürütülecek reform hareketlerinin destekleneceğinin sinyallerini verdi. Reuters'a konuşan El Baradei, Ömer Süleyman ya da Mübarek'e verilecek herhangi bir desteğin reform sürecini başarısız kılacağını belirtti.
6 Şubat	<ul style="list-style-type: none"> Gösteriler Mısır'da 13. gününe girdi. Müslüman Kardeşlerin aralarında yer aldığı muhalefet liderleri hükümetle görüştü.
7 Şubat	<ul style="list-style-type: none"> Mısır'daki ayaklanmayı başlattığı düşünülen Wael Ghonim 12 gün sonra serbest bırakıldı.
8 Şubat	<ul style="list-style-type: none"> Direnişin 2. haftasında on binlerce insan meydanlarda toplanarak Hüsnü Mübarek rejimini protesto etmeye devam ettiler. Müslüman Kardeşler, istifa etmesi için Mısır Devlet Başkanı Mübarek'e bir hafta süre verdiklerini açıkladılar.
9 Şubat	<ul style="list-style-type: none"> İnsan Hakları İzleme Örgütü Mısır'daki gösterilerde bugüne kadar 302 kişinin hayatını kaybettiğini açıkladı. Mahalla ve Süveyş'te farklı fabrikalardan 10 bin kadar işçi grev yaptı. ABD Mısır'dan demokratik reformların hayata geçirilmesini istedi, ancak Ömer Süleyman aceleyle yapılacak reformların Mısır'ı kaosa sürükleyeceğini savundu. ABC'ye konuşan Süleyman, Mısır'ın protestocuların talep ettikleri değişimi gerçekleştirecek demokrasi kültüründen yoksun olduğunu ifade etti.
10 Şubat	<ul style="list-style-type: none"> Rusya'nın Ortadoğu özel temsilcisi Aleksandr Saltanov, Kahire'de Mısır Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek'le görüştü. Moskova'nın Mübarek'e geçiş sürecinin barış ve istikrar içerisinde gerçekleşmesi için çağrıda bulunduğu tahmin ediliyor. Mübarek'le görüşmesi sonrası açıklamada bulunan Saltanov, "Rusya olarak herhangi bir öneride bulunmak istemiyoruz. Çünkü biz Mısır halkının, yönetiminin ve hükümetinin basiretine güveniyoruz." dedi. Beyaz Saray sözcüsü Robert Gibbs aracılığı ile yaptıkları açıklamalarla Mısır yönetimi üzerindeki baskıyı artırdı ve değişim için hızlı bir adım atılması gerektiğini söyledi. Mısır Dışişleri Bakanı Ahmed Ebul Geyt Amerikan Başkan yardımcısı Joe Biden'ı Amerikan politikalarını Mısır'a empoze etmekle suçladı. Mısır ordusunun reformcu göstericileri gözaltına alıp bu kişilere işkence yaptığı ile ilgili iddialar ortaya atıldı. Bir Mübarek yanlısının reform taraftarı bir göstericiyi yakalayıp bir askere teslim ettiği görüntüler, Guardian gazetesinin yorumuna göre bu işkence ve gözaltı iddialarının bir kanıtı niteliğinde. Hüsnü Mübarek gece geç saatlerde devlet televizyonunda görevinden ayrılmayacağını ancak yetkilerini yardımcısı Ömer Süleyman'a devredeceğini açıkladı. Eylül seçimlerine kadar barışçıl bir geçiş olacağını ve muhaliflerin taleplerinin meşru olduğunu belirten Mübarek, bu süreçte yeni bir anayasa hazırlanacağını bildirdi. Mübarek ayrıca Mısır'dan ayrılmayacağını ve burada ölmek istediğini de sözlerine ekledi.

-
- 11 Şubat**
- Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek'in açıklamalarının ardından gece yarısından sonra Mısır devlet televizyonunda ekrana çıkan Ömer Süleyman, göstericilere 'evinize dönün' çağrısı yaptı.
  - Mübarek'in açıklamaları halkta hayal kırıklığı yarattı. İstifası beklenen Cumhurbaşkanı istifa etmeyince Tahrir Meydanı'ndaki kalabalık devlet televizyonunu kuşattı, giriş ve çıkışlara izin vermedi.
  - El- Baradei orduyu göreve çağırdı. Aksi halde Mısır'ın infilak edeceğini söyledi.
  - Ordu Mübarek'in geçiş planını desteklediğini açıkladı, adil ve güvenli bir seçim olacağı garantisini verdi.
  - Akşam saatlerinde Yardımcısı Ömer Süleyman'ın açıklamaları aracılığıyla Hüsnü Mübarek istifa ettiğini duyurdu.
  - Ordu yönetime geçti. Mısır'da yönetimi üstlenen Yüksek Askeri Konsey, parlamentoyu feshetti ve anayasayı askıya aldı. Seçimlerin Eylül'de yapılacağı, ancak ordunun Eylül ayındaki seçime kadar yönetimde kalacağı açıklandı.
  - Mısır Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek'in istifa etmesinin ardından bir açıklama yapan Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Ban-Ki Moon, yaşanan sürecin ardından demokrasi isteyen Mısır halkının sesinin duyulduğunu belirterek, Birleşmiş Milletler'in Mısır halkının yanında olduğunu söyledi.
  - ABD Başkan Yardımcısı Joe Biden da, Mısır'da "tarihi bir gün" yaşandığını belirterek, Hüsnü Mübarek'in istifasının bu ülkeye en kısa sürede demokrasinin gelmesini sağlayacağını söyledi.
  - Obama, "Mısır halkı konuştu, seslerine kulak verildi ve Mısır hiçbir zaman aynı olmayacak" dedi.
  - İran Dışişleri Bakanı Ali Ekber Salihi, istifanın ardından; Mısır'daki devrim hareketini, "Büyük Mısır halkını zaferden dolayı tebrik ediyor, onların sevinçlerini paylaştığımızı bildiririz" sözleriyle değerlendirdi.
  - Arap Birliği Genel sekreteri Amr Musa da, Mısır'daki değişimi "Beyaz Devrim" olarak niteleyerek, "Ulusal bir uzlaşmanın oluşturulmasını sabırsızlıkla bekliyorum" dedi.
  - Avrupa Birliği Dışişleri Yüksek Temsilcisi Catherine Ashton da, "halkın sesini dinleyen" Mübarek'in istifasını memnuniyetle karşıladığını belirterek, Mısır'da "geniş katılımlı bir hükümet kurulması" çağrısı yaptı.
  - Mısır'da Hüsnü Mübarek'in istifasına Avrupa'dan ilk tepki Almanya Başbakanı Angela Merkel'den geldi. Merkel, Mübarek'in istifa ederek Mısır halkına hizmet ettiğini söyledi.
  - Mısır'ın en büyük muhalif grubu Müslüman Kardeşler, Hüsnü Mübarek'in istifasından ötürü bugünün "zafer günü" olduğunu açıkladı.
  - NATO Genel Sekreteri Anders Fogh Rasmussen, Mısır Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek'in istifasını memnuniyetle karşıladığını bildirdi.
-
- 12 Şubat**
- Mısır'da 30 yıllık iktidar 30 saniyede yok oldu. Kitleselele protestolar sayesinde yeni siyasi bir döneme giriliyor.
-
- 14 Şubat**
- Mısır ordusu, yıllardır yiyecek fiyatlarının artmasından sonra kendi ücret artışlarını talep eden işçilerden eylemlerini sonlandırmalarını istedi.
-
- 15 Şubat**
- Mısır devrimi, ordu tarafından zorla alıkonma tehlikesinde. Kilit politik eylemciler, ilk kez demokratik geçiş döneminin somut ayrıntılarını açıkladı ve halkı uyardı.
-
- 16 Şubat**
- Mısır'daki Uluslararası Af Örgütü üyeleri insan hakları reformu olmadan Mısır'da reformun olamayacağını ve Hüsnü Mübarek'in baskılarının tasfiye edilmesi gerektiğini açıkladı.
-
- 17 Şubat**
- Uluslararası Af Örgütü Mısır ordusunun protestoculara işkence ettiğini iddia etti.
-
- 21 Şubat**
- Hüsnü Mübarek'in düşüşünden sonra askeri yöneticilerle görüşmek için Mısır'a ilk ziyareti İngiltere başbakanı David Cameron yaptı.
-
- 24 Şubat**
- Hüsnü Mübarek'in eski samimi arkadaşları yolsuzluk suçlamalarından dolayı Mısır'da mahkemeye çıkartılacak.
-
- 26 Şubat**
- Protestocular, Mısır askerlerinin Tahrir Meydanında onları dağıtmak için havaya ateş açtıklarını ve cop kullandıklarını söyledi. (Egypt-World News- guardian.co.uk)
-
- 27 Şubat**
- Geçici hükümetin komite uzmanları anayasa için sekiz değişiklik önerdi.
-
- 28 Şubat**
- Devrimden sonra, yasaklanmış kitapların hepsi yeniden raflarda yerini aldı.
-
- 3 Mart**
- Amr Moussa: "Kendimi başkanlık için aday göstermeye hazırım. Sorumlulukların ve görevlerin farkındayım." dedi.
-
- 4 Mart**
- Mısır'ın yeni başbakanı Essam Sharaf Tahrir Meydanında halkı selamladı ve Mübarek'in yıkılan rejiminin ardından Mısır'ı yeniden inşa etmek için yemin etti.
-
- 7 Mart**
- Mısırlılar, Hüsnü Mübarek'in karargahına girdi.
-
- 8 Mart**
- Devrim Mısırlı kadınlar için yeni olumlu sinyaller verdi. Birçok kadın devrime güvendiklerini ve kendi haklarının korunabileceğine inandıklarını söylüyor.
-

9 Mart	▪ Mısır'ın başkenti Kahire'de Müslümanların ve Hıristiyanların çatışmasında 11 kişi ölüme terkedildi ve 90'dan fazla kişi yaralandı.
10 Mart	▪ El Baradei kendi adaylığını onayladığı için eylemciler Tahrir Meydanında çatışma yaptı.
18 Mart	▪ Mısırlılar, anayasa değişikliğinde derin görüş ayrılıkları yaşadı. Karşı devrimciler korkularını belirtti.
19 Mart	▪ 45 milyon nüfusu olan Mısır, Hüsnü Mübarek'ten sonra ilk kez özgür bir oylama yaptı. Halkın %41,2'si oy verdi.
20 Mart	▪ Mısırlı seçmenlerin % 77,2'si yeni anayasaya 'Evet', %22,8'i Hayır dedi.
21 Mart	▪ Asker seçimden sonra hükümeti seçilen iktidara teslim edeceğini açıkladı. Askerden cumhurbaşkanlığı seçimleri için tarihin duyurulması bekleniyor.
22 Mart	▪ Mısır'da karşı devrimciler, erken seçimlerin demokrasiyi yok edebileceğinden korktuklarını açıkladı.
23 Mart	▪ Mısır'ın eski iç işleri bakanı Habib El Adli ve dört güvenlik görevlisi protestocuları öldürme suçundan yargılanacak.
26 Mart	▪ Essam Sharaf yolsuzluğa karşı bir savaş için baskı yapmaya yemin etti.
28 Mart	▪ Mısırlı yetkililer, hedefte olan eski Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu başkanı Muhammed El Baradei için güvenliği artırdı. Baradei'nin kardeşi: "Abime her an suikast girişiminde bulunabilirler. Onu korumak için daha fazla güvenlik önlemleri alınmalıdır." dedi.

* Kronolojiler aşağıdaki bağlantılardan derlenen verilerle hazırlanmıştır:

<http://www.guardian.co.uk/world/blog/2011/feb/05/egypt-protests>

<http://blogs.aljazeera.net/middle-east/2011/02/08/live-blog-feb-9-egypt-protests>

http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/9390387.stm

<http://www.trt.net.tr/haber/HaberDetay.aspx?HaberKodu=3e503f33-3c1f-418d-9326-6a1a1d1ea3a1>

Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki yönetimler sarsılmaya başladığı günden beri dünyanın ve Türkiye'nin gündemi bu değişim sürecine odaklanmış durumdadır. Hiç şüphesiz bu sürecin en önemli halkası Mısır olmuştur. 30 yıldır otokratik bir şekilde ülkeyi yöneten Hüsnü Mübarek, iki hafta baskılara dayandıktan sonra, toplumsal baskının had safhaya ulaşmasıyla, 11 Şubat 2011 tarihinde görevini bırakmak zorunda kalmıştır. Gücü ve otoriter yönetimi, arkasına aldığı ABD ve Mısır ordusu desteği ile yıkılmaz diye bakılan Mübarek'in 18 gün gibi kısa sürede sonunun gelmesi şaşkınlık yaratsa da aslında Mısır'daki devrim süreci Tunus'ta Bin Ali devrilmeden ve Tahrir Meydanı'na göstericiler inmeden çok önce başlamıştır. Başta Müslüman Kardeşler olmak üzere bu süreçte 2000'lerden itibaren örgütlenmeye başlayan muhalefet, etkin teknoloji kullanımlarıyla organize olan gençlik hareketleri, 2004-2008 arası binlerce grev gerçekleştiren işçiler ve protestoları bastırmayarak devrime destek veren Mısır ordusu belirleyici olmuştur.

"Yeni Mısır" şekillenirken ülkedeki her ana grubun kendi zaviyelerinden bir gelecek tasavvuru bulunmaktadır. Bu gelecek tasavvurunun oluşum sürecinde, içeride başta ordu olmak üzere İslamcı kesimin en örgütlü temsilcisi Müslüman Kardeşler'in, farklı toplumsal kesimleri bir araya getiren Kifâye, 6 Nisan Hareketi gibi gençlik oluşumlarının ve işçi kesimlerini temsil eden unsurların etkin olacağı görülmektedir.

Mısır'da 19 Mart 2011 tarihinde yapılan referandumda anayasa değişiklikleri %77' oranında kabul oyu almıştır. Önümüzdeki süreçte Haziran ayında Parlamento seçimlerinin, Eylül ayında da Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin yapılması beklenmektedir. Son günlerde her ne kadar Cumhurbaşkanlığı için aday göstermeyecek olsa da Müslüman Kardeşler'in parlamento seçimleri için ağırlığını koymaya başladığı ve önemli bir toplumsal destek alacağı algısı ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte ABD'de Müslüman Kardeşler ile "ılımlı" bir ilişki kurulabileceği yönündeki raporların yayımlanması, devrim sonrası oluşacak yeni siyasal rejimlerdeki muhtemel "İslamcı" unsurlara ABD'nin nasıl yaklaşabileceği konusunda fikir vermektedir.

Ortadoğu'daki toplumsal patlamalara sebep teşkil eden demokratik talepler konusunda çoğu kez "ilham kaynağı" olarak görülen Türkiye, en başından itibaren yönetimlerin, halkın taleplerine kulak vermesi gerektiği yönünde bir yaklaşım içinde olmuştur. Hüsnü Mübarek'e bu yönde ilk tavsiyeyi yapan Türkiye, tüm Ortadoğu'daki değişim için ilkeli bir tavır benimsemiştir. 2003'teki Irak işgaline destek vermeyerek diplomatik anlamda yükselişe geçen Türkiye'nin, Ortadoğu'daki devrimler sürecinde de olumlu, yapıcı ve inisiyatif alıcı yaklaşımı sebebiyle "yeni Ortadoğu'da" daha etkin bir aktör olacağı açıktır.

SETA | SİYASET, EKONOMİ VE TOPLUM ARAŞTIRMALARI VAKFI

Reşit Galip Cd. Hereke Sokak No: 10
GOP Çankaya 06700 Ankara TÜRKİYE
Tel: +90 312.405 61 51 | Faks: +90 312.405 69 03
www.setav.org | info@setav.org

SETA | Washington D.C. Office

1025 Connecticut Avenue, N.W., Suite 1106
Washington, D.C., 20036
Tel: 202-223-9885 | Faks: 202-223-6099
www.setadc.org | info@setadc.org